

WIJSHEID IN DE ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY WOESTIJN

Een bloemlezing uit Citadelle.

Vertaald en van commentaar voorzien
door Hein Blommestijn

INLEIDING

De vliegenier-schrijver Antoine Marie Roger de Saint-Exupéry was geen heilige en hij komt ook niet voor op lijsten van mystieke schrijvers. Toch kunnen wij in bijna al zijn geschriften voetsporen tegenkomen van een mens die gemediteerd heeft over het wezen of de waarheid van de mens. Hij was een sterke en vaak dominante persoonlijkheid die buitengewoon creatief en intelligent was. Hij was een voortrekker die nadacht over wegen van geestelijke groei die noodzakelijk zijn om ons te leren ontdekken wat ons diepste wezen is. Hij twijfelde niet dat de menselijke gemeenschap dergelijke voortrekkers of leiders nodig heeft om te worden tot een ruimte waarin de mens geboren kan worden in het bewustzijn van zijn wezen. Als wij allen deze geestelijke weg zouden kunnen en durven gaan, zou er een samenleving ontstaan waarin iedere mens zou meetellen en geschouwd zou worden in zijn goddelijke waardigheid. Antoine de Saint-Exupéry, die zich steeds heeft opgehouden aan de marge van de bekende wereld, heeft dus geen mystieke teksten geschreven, maar het perspectief van bijna al zijn verhalen is spiritueel en mystiek. Hij plaatste zich niet uitdrukkelijk binnen kerkelijke of religieuze kaders, maar hij heeft de diepste waarden van de christelijke cultuur waarbinnen hij leefde, begrepen en zich eigen gemaakt. In die zin kunnen wij hem naast bijvoorbeeld Dag Hammarskjöld, Simone Weil, Etty Hillesum, Edith Stein of Titus Brandsma rekenen bij de vertegenwoordigers van de mystieke traditie van de twintigste eeuw in Europa. Betekent dit het vervagen van grenzen, of is het veeleer een

kwestie van doordringen tot het wezen van de mystiek voorbij religieuze taal en cultuur?

Antoine de Saint-Exupéry werd in 1900 te Lyon geboren als derde kind van een oud adellijk geslacht, afkomstig uit de provincie Limousin. Zijn vader, burggraaf Jean de Saint-Exupéry, was verzekeringsinspecteur. Antoine had drie zussen en een jongere broer. In 1904 stierf zijn vader, 40 jaar oud. De jeugdijaren van Antoine spelen zich afwisselend af in het Château de La Môle in de Provence, het huis van zijn grootmoeder van moederszijde, Madame de Fonscolombe, en het Château de Saint-Maurice-de-Rémens, niet ver van Lyon, waar Madame de Tricaud, een tante van moeder, het gezin onderdak gaf. Van 1904 tot 1908 volgt hij de lagere school te Mont-Saint-Barthelemy, waarna hij de achtste klas volgt bij de Broeders van de Christelijke Scholen te Lyon. In 1909 verhuist de familie gedeeltelijk naar Le Mans en gaat Antoine in oktober naar het college Notre-Dame de Sainte-Croix, bij de jezuïeten. In 1912 ondergaat hij zijn luchtdoop op het vliegveld van Ambérieu vlak bij Saint-Maurice-de-Rémens, met de piloot Védrières. In 1914 bij het begin van de Eerste Wereldoorlog, gaan de twee jongens naar het Collège Montgré, een kostschool in Villefranche-sur-Saône, waar het hun helemaal niet bevalt. Daarna neemt hun moeder hen mee naar het Collège Saint-Jean van de paters maristen in Fribourg in Zwitserland, waar een meer ontspannen en inspirerende sfeer heerst. Hier blijven zij drie jaar. In 1917, zeventien jaar oud, maakt hij de dood mee van zijn broer François, vijftien jaar oud, wat voor hem een traumatische ervaring was. Misschien mede hierdoor belandt hij in een ernstige spirituele crisis en neemt hij afstand van het kerkelijke gedachtegoed. Toch leeft hij vanuit een diep geloof in God en leest hij de Schrift. Hij herkent zichzelf in de waarden van het christelijke humanisme en in de rijkdommen van de christelijke cultuur.

Na zijn eindexamen in Fribourg, gaat hij in Parijs naar de École Bosquet en vervolgens wordt hij intern op het Lycée de Saint-Louis, waar hij zich gelijktijdig voorbereidt voor de École Centrale en de École Navale. Voor deze laatste opleiding zakt hij in 1919 en gaat dan in 1920 naar de École des Beaux-Arts, afdeling Architectuur. In 1921 gaat hij in militaire dienst bij het Tweede Regiment Vliegeniers te Straatsburg, waar hij wordt toegevoegd aan de reparatiewerkplaats. Hij haalt zijn brevet als militair vlieger. Hij wordt enige tijd als cadet naar Casablanca in Marokko gezonden, waarna hij in 1922 wordt bevorderd tot onderluitenant op Le Bourget. In januari 1923 heeft hij daar zijn eerste vliegongeluk (schedelfractuur) en in juni verlaat hij de militaire dienst.

Na een paar baantjes publiceert hij in 1926 zijn eerste novelle, *l'Aviateur*, behaalt hij zijn brevet voor de burgerluchtvaart en treedt hij als piloot in dienst bij de maatschappij Latécoère te Toulouse. In deze tijd vliegt hij op Noord-Afrika en is hij chef van het vliegveld van Cap Juby. In 1928 verschijnt zijn eerste boek: *Postvlucht naar Dakar (Courrier-Sud)*. In dat jaar keert hij terug naar Parijs. Daarna volgt hij in Brest een speciale cursus voor de marineluchtvaart. In oktober 1929 vertrekt hij naar Buenos-Aires, waar hij in dienst treedt van Aeroposta Argentina. Enige tijd is hij directeur van deze maatschappij, die in Zuid-Amerika een lijndienst onderhoudt. In juni 1930 krijgt zijn vriend Guillaumet een ongeluk in het Andesgebergte, waarover Saint-Exupéry verhaalt in een van zijn romans, namelijk *Het rijk der mensen (Terre des Hommes)*. In 1931 trouwt hij met de Salvadoraanse kunstenaar Consuelo Suncin de Sandoval. Zijn boek *Nachtvlucht (Vol de Nuit)* verschijnt, waarvoor hij de Prix Femina 1931 ontvangt.

In de volgende periode komt hij weer terug naar Frankrijk en Noord-Afrika. Hij wordt opnieuw piloot bij Latécoère in de Midi, waar hij watervliegtuigen test. Hij krijgt een ongeluk in de baai van Saint-

Raphael, en in 1934 gaat hij werken voor Air France, afdeling Publiciteit: lezingen en reizen door Frankrijk, Noord-Afrika en Indochina. Door *Paris Soir* wordt hij uitgezonden naar Moskou voor een reportage over de USSR. In 1935 onderneemt hij een recordvlucht Parijs-Saigon, onderbroken door een ongeluk in de woestijn op tweehonderd kilometer van Caïro. In 1938 probeert hij met zijn Simoun een raid New York-Vuurland, waarbij hij een ongeluk krijgt in Guatamala (zeven schedelfracturen). Hij maakt reportages en schrijft filmscenario's. In 1939 publiceert hij een van zijn meesterwerken: *Het rijk der mensen*, dat de Grand prix de Roman de l'Academie française ontvangt. Men kan zonder twijfel zeggen dat Antoine de Saint-Exupéry in deze periode behoort tot de piloten die het luchtruim voor de mens veroverd hebben.

Wanneer de oorlogsdruk toeneemt, meldt hij zich aan voor de dienst aan het vaderland. Eerst wordt hij om medische redenen vanwege zijn leeftijd afgewezen, maar na lang aandringen wordt hij toch in 1939 als kapitein luchtmacht gedetacheerd in Toulouse-Montoubran. Later in dat jaar wordt hij opgenomen in groep 2/33 de Grande Reconnaissance voor verkenningsvluchten te Orconte. Deze ervaringen verwerkt hij in de roman *Oorlogsvlieger (Pilote de Guerre)*, die in 1942 zowel in Amerika als in Frankrijk verschijnt. In Frankrijk verbiedt de regering van Vichy dit boek in 1943 op verzoek van de Duitse bezettingsautoriteiten, waarna een clandestiene uitgave volgt. Nadat bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog de laatste Franse weerstand snel is weggevaagd, vertrekt hij eind 1940 naar New York. Hier maakt hij een heel moeilijke periode door. Terwijl de aanhangers van generaal De Gaulle en van maarschalk Pétain elkaar bestrijden uit naam van het vaderland, betreurt Saint-Exupéry vooral het te gronde gaan van de onderlinge solidariteit, die de grondslag is van de gemeenschap der mensen. Hij wordt bovendien geconfronteerd met het gebrek aan begrip bij de Amerikanen voor de geringe verdedi-

gingskracht van het Franse leger. In 1943 verschijnt *De kleine prins* in New York. In april van dat jaar keert hij terug naar Noord-Afrika en weet gedaan te krijgen dat hij opnieuw wordt toegelaten tot groep 2/33. Saint-Exupéry, tot commandant bevorderd, mag slechts vijf opdrachten vervullen na zijn training met moderne toestellen (Lightning): hij volbrengt er acht. Op 31 juli 1944 keert hij niet terug van zijn negende opdracht, een verkenningsvlucht boven de streek van Grenoble. Hij wordt neergeschoten, op de hoogte van Corsica, omstreeks 13.30 uur.

Gedurende de laatste zeven jaar van zijn korte leven heeft Antoine de Saint-Exupéry bij tussenpozen gewerkt aan wat hij zelf zijn postume werk heeft genoemd en dat inderdaad pas is verschenen na zijn dood. *Citadelle* is een boek dat hij niet voltooid heeft en waarvan hij geen eindredactie heeft gemaakt. Wij kunnen ons afvragen of dit wel zijn bedoeling is geweest en alleen maar is verhinderd door zijn vroegtijdige dood. Misschien was het zijn intentie niet om dit manuscript zo te redigeren dat het net als zijn andere werken de literaire vorm van een novelle, roman of sprookje zou krijgen. Misschien betekent de benaming 'mijn postume werk' inderdaad dat hij van plan was om er als een soort geestelijk testament voortdurend aan te blijven werken. Toch zijn er voldoende aanwijzingen dat hij uitging van publicatie en daarom benieuwd was naar de reactie van proeflezers.

Antoine de Saint-Exupéry is dus een modern mysticus die heeft nagedacht over de Mystiek van de Mens. Hij beseft dat onvoorwaardelijke liefde ons toegang geeft tot de werkelijkheid van God, zodat wij mens kunnen worden. Alleen door te geven en onszelf uit te wisselen tegen datgene wat groter is dan wijzelf, worden wij als mens geboren. Al te gemakkelijk verwachten wij iets terug, zodat onze gave tot een loos gebaar wordt. Door werkelijk mens te worden, worden wij de vertegenwoordiger van de Mens en tevens afgezant van God. Stilte en

gebed scheppen de ruimte om ons bewust te worden van de wording van ons wezen. In zijn in 1948 postuum gepubliceerde boek, *Citadelle*, heeft Saint-Exupéry op beeldende wijze gemediteerd over de 'uitwisseling', waardoor wij gaan deelhebben aan de eeuwigheid. Voor de Leider van de gemeenschap of het rijk – de ik-figuur van deze 'roman' – gaat het erom de mens te vormen door zijn huis te funderen op de waarden die in hem wonen. Hij is degene die van de Godheid de scheppingskracht heeft gekregen. Hij is in zekere zin de incarnatie van de mens, die slechts bestaat 'door' en 'in' de mensen. Hij is de gezant van God, die het bewustzijn van het menselijke wezen vrijmaakt door het ondergeschikt te maken aan de ordening van de gemeenschap die hij wil stichten. De hoofdstukken van dit boek vormen geen doorlopend verhaal evenmin als er sprake is van een plot. Dit betekent niet dat iedere innerlijke logica ontbreekt, maar die is van een heel andere orde dan het verhalende karakter van het boek op het eerste gezicht zou suggereren. De lezer wordt bij de hand genomen door de aaneenrijging van meditatieën die de vertellende ik-figuur aan ons voorlegt. In deze meditatieën denkt de verteller na over zijn taak als Leider van het volk dat op weg is om Mens te worden. Daarmee dwingt hij ons ook tot een reflectie op onze taak om in zijn spoor te treden en de stad of de mensheid op te bouwen. Bouwen wij aan een stad waarin iedere mens zijn of haar eigen goddelijke waardigheid ontdekt en vormgeeft door zichzelf uit te wisselen tegen datgene wat groter is dan de individuele persoon? Of verliest deze stad daarentegen de capaciteit om ruimte van menswording te zijn doordat de mensen opgaan in een mierenhoop van sedentairen of honkvasten die zich gevestigd hebben in de veiligheid en zekerheid van het bestaande zonder dynamiek en creativiteit? De meditatieën van de ik-figuur voltrekken zich enerzijds in een terugblik op de lessen die hij van zijn 'vader' ontvangen heeft, en anderzijds in een vooruitblik naar de lessen die wij als lezers-luisteraars van deze ervaringsdeskundige in menswording kunnen ontvangen. Innerlijke vrijheid ontstaat

doordat wij kiezen voor hetgeen noodzakelijk en onvermijdelijk is, maar deze keuze is afhankelijk van de 'dwang' die voortkomt uit ons mens-zijn en het menselijke samenleven. Daarom hangen geloof en liefde innerlijk samen. Op wezenlijke band berust de 'leer' van de Leider van de gemeenschap of het rijk, zoals deze in *Citadelle* wordt uiteengezet. De leider heeft als doel de mens te vormen door zijn huis of zijn stad te vestigen op de waarden die in hem wonen. De leider is degene die van de Godheid de scheppingskracht en verantwoordelijkheid heeft gekregen om de 'uitwisseling' op gang te brengen die de Mens geboren laat worden. Door deze voorgangerrol is hij daarom de incarnatie van de Mens, die slechts bestaat 'door' en 'in' de mensen. Als de afgevaardigde van God is de leider degene die het bewustzijn vrijmaakt door het ondergeschikt te maken aan de ordening van de gemeenschap die hij wil stichten. Iedere mens is namelijk een steen van de ene tempel waarin de stilte van God zich tot een lied omvormt. De wezenlijke plicht van de leider is om alle mensen, zijn 'onderdanen', een aangezicht te geven om lief te hebben en hen vervolgens aan te sporen om mee te werken aan de bouw van die ene tempel of het rijk waarin allen kunnen genieten van de stilte van God.

Vanaf 1936 heeft Saint-Exupéry fragmenten of meditatieën toegevoegd aan dit wijsheidsgeschrift waarin hij zich bezint op de waarheid van de mens. In die tijd publiceert hij ook *Het rijk der mensen*, waarin hij in verhalende vorm reflecteert op het wezen van de mens en van de liefde. Gedurende de Tweede Wereldoorlog heeft hij de totstandkoming van dit manuscript afgewisseld met het schrijven van de bekende boeken *De Kleine Prins* en *Oorlogsvlieger*. In het eerste boek, dat de vorm van een sprookje heeft, mediteert hij over de geestelijke weg van de mens die op zoek is naar zijn diepste wezen en daarin geconfronteerd wordt met de eigen dubbelzinnigheden. In het tweede boek vertrekt hij vanuit de ervaring van enkele verkenningsvluchten boven Atrecht om de snelle opmars van de Duitse legers in 1940 te rap-

porteren, om uit te monden in een 'gesprek met zichzelf en God' over het wezen van de liefde. Hoewel *Citadelle* een heel eigen plaats inneemt in het oeuvre van Antoine de Saint-Exupéry omspeelt hij voortdurend dezelfde spiritueel-mystieke zoektocht naar de waarheid van de mens.

Literatuur

Jean-Claude Ibert, Antoine de Saint-Exupéry, Helden van de geest 14, Den Haag 1961.

Geneviève Le Hir, Saint-Exupéry ou la force des images, Paris 2002.

Alain Vircondelet, Dans les pas de Saint-Exupéry, Paris 2010.

*Het wezenlijke van de mens ontdekken wij aan lijden en dood en vooral aan zelfmedelijden voorbij. Toch is dit niet gemakkelijk want wij zijn allemaal gericht op een positief zelfbeeld en verlangen ernaar door anderen gezien en gewaardeerd te worden. Zo breken we echter de Mens in onszelf af, die ernaar verlangt om geboren te worden. In plaats van ons te hechten aan ons wezen, dat ongrijpbaar en onzichtbaar is, gaan wij op zoek naar tekenen en bewijzen. De werkelijke betekenis van het leven ontdekken wij pas in de confrontatie met afbraak en de dood. Maar ook op de zelfopoffering en de heldhaftige dood kunnen wij ons niet beroepen, alsof deze 'heldendaden' ons de leegte van de dood kunnen besparen. De dood kunnen wij slechts kiezen in het sterven zelf en zo ontdekken wij de waarheid die ons terugbrengt bij God die onze voltooiing is. In *Citadelle* schildert Antoine de Saint-Exupéry in een dubbele beweging enerzijds een jongeling die van zijn vader onderricht krijgt in de geheimen van het leven en anderzijds deze jongeling als Leider van zijn volk die hen de weg wijst naar de geboorte van de Mens. Omdat de vader tot 'het ras van de adelaren', dat wil zeggen de mystici, behoort, geeft hij onderricht over de dood. Maar het is uiteindelijk God die ons geboren doet worden hoewel wij onszelf ontplooien. Zo gaan wij in al onze bewegingen de eeuwigheid smaken en wordt alles om ons heen eeuwig.*

Want ik heb te vaak gezien dat mededogen op een dwaalspoor raakt. Maar wij die leiding geven aan de mensen, wij hebben geleerd hun harten te doorgronden opdat onze zorg slechts uitgaat naar iets dat respect verdient. Maar ik weiger dit mededogen te besteden aan de verwondingen vol misbaar die het hart van de vrouwen kwellen, evenmin als aan de stervenden, en aan de doden. En ik weet waarom.

Er was een periode in mijn jeugd waarin ik mededogen had met de bedelaars en hun zweren. Ik huurde genezers voor hen in en ik kocht

balsems. Karavanen brachten van een eiland zalven op basis van goud voor me mee waardoor de huid weer aan het vlees hechtte. Zo heb ik gehandeld tot op de dag dat ik begreep dat zij aan hun stank gehecht waren als een zeldzame weelde. Ik heb hen er toen op betrapt dat zij zich krabben en natmaken met drek zoals degene die een akker bemest om er de purperrode bloem aan te ontfutselen. Zij toonden elkaar met trots hun gangreen, zich beroemend op de ontvangen giften, want degene die het meeste kreeg, achtte zichzelf gelijk aan de hogepriester die het mooiste afgodsbeeld tentoonstelt. Als zij toestemden om mijn arts te raadplegen, deden zij dat in de hoop dat hij versted zou staan van de stank en de omvang van hun zwering. En zij zwaaiden met hun stompjes om zich groter voor te doen in de wereld. Zo accepteerden zij de zorg als een eerbewijs, waarbij zij hun ledematen aanboden voor de wassingen die hun ego streelden. Zo gauw de kwaal echter weggewerkt was, ontdekten zij geen belang te hebben, uit zichzelf niets te hebben om zich mee te voeden en nutteloos te zijn. Zij legden zich er voortaan op toe eerst deze zweer die op hen teerde nieuw leven in te blazen. En, als ze eenmaal opnieuw goed konden pronken met hun kwaal, namen zij gelukzalig en vol inbeelding met het centenbakje in de hand weer de route van de karavanen en schudden zij de reizigers uit in naam van hun onverkwikkelijke goden.

Er was ook een tijd dat ik mededogen had met de doden. Ik geloofde namelijk dat wie ik in zijn woestijn opgaf, zou wegzinken in een wanhopige eenzaamheid, daar ik nog niet ingezien had dat er nooit eenzaamheid bestaat voor hen die sterven. Ik was nog niet gestuit op hun neerbuigende welwillendheid. Maar ik heb gezien hoe de egoïst of de gierigaard die op sterven ligt, dezelfde die luidkeels protesteerde tegen elke vorm van beroving, smeekte dat men rondom hem zijn huisvrienden bijeen zou brengen en vervolgens zijn bezittingen verdeelde met een minachtende rechtvaardigheid zoals onbeduidende speeltjes aan kinderen. Ik heb de kleinzielige gewonde gezien, dezelfde die ge-

schreeuwd had om hulp in te roepen midden in een gevaar dat niet veel voorstelde, maar die eenmaal waarlijk gebroken iedere hulp van een ander had weggeduwd als bleek dat deze hulp zijn kameraden enig gevaar had doen lopen. Wij roemen een dergelijke zelfopoffering. Maar ik heb ook daar slechts een onopvallend teken van minachting in gevonden. Ik ken degene die zijn veldfles deelt wanneer hij reeds in de zon uitdroogt, of zijn korst brood op het hoogtepunt van de hongersnood. En dat komt op de eerste plaats omdat hij de behoefte eraan niet meer kent, en vervuld van volslagen onwetendheid aan een ander deze kluif afstaat.

Ik heb de vrouwen de gesneuvelde soldaten zien bewenen. Maar wijzelf hebben hen misleid! Jij hebt gezien hoe zij weer thuiskomen, de overlevenden, vol trots en terwijl zij veel plaats voor zichzelf opeisen en met nogal wat ophef hun heldendaden rondbazuinen. Zij nemen de dood van de anderen als een aanvaardbaar risico op de koop toe, een dood die zij afgrijselijk noemen, want deze had ook hen kunnen overkomen. Toen ik nog jong was, hield ik er ook van om rond mijn hoofd de aureool te hebben van sabelslagen die anderen gekregen hadden. Ik keerde terug, terwijl ik mijn gesneuvelde kameraden en hun verschrikkelijke wanhoop als een trofee meevoerde. Maar alleen degene die door de dood is uitgekozen en bezig is bloed te spuwen en zijn ingewanden binnen te houden, ontdekt de waarheid – namelijk dat er geen angst voor de dood bestaat. Zijn eigen lichaam lijkt hem een instrument dat voortaan nutteloos is en dat opgehouden heeft ergens toe te dienen en dat hij verwerpt. Een krachteloos gemaakt lichaam dat zich toont in zijn aftakeling. En als hij dorst heeft, dit lichaam, dan herkent de stervende daarin niet meer dan een aanleiding voor dorst waarvan hij graag zou worden verlost. En alle goederen worden overbodig die dienden om dit half vreemde lichaam te tooien, te voeden, te onthalen dat niet meer is dan familiebezit zoals de ezel vastgebonden aan zijn paal.

De doodstrijd begint dan die niet meer is dan het heen en weer slingeren van een bewustzijn dat keer op keer geleegd wordt en vervolgens gevuld door de getijdenwisselingen van het geheugen. Zij gaan en komen zoals eb en vloed, terugvoerend zoals zij hadden meegenomen, de grote aantallen beelden, alle schelpen van de herinnering, alle oorschelpen van alle stemmen die gehoord zijn. Zij komen terug, zij omspoelen opnieuw het wier van het hart en ziedaar alle tedere gevoelens nieuw leven ingeblazen. Maar het springtij bereidt zijn beslissende terugvloeiing voor, het hart loopt leeg, het getij en zijn voorraden keren terug in God.

Zeker, ik heb mensen de dood zien ontvluchten, terwijl de confrontatie daarmee hen bij voorbaat in de greep had. Maar degene die sterft, vergeet het maar, ik heb hem nooit bang zien worden.

Waarom zou ik hen dan beklagen? Waarom zou ik mijn tijd verdoen met wenen om hun voltooiing? Ik heb de volmaaktheid van de doden te goed gekend. Ben ik in aanraking gekomen met iets dat lichter te dragen was dan de dood van die gevangene met wie men mijn zestiende verjaardag opvrolijkte en die, toen men haar bij me bracht, al aan het sterven was? Terwijl zij zo kortademig was en haar hoest verborg in het linnengoed, uitgeput zoals de gazelle, reeds afgemat, negeerde zij het toch want zij wilde liever glimlachen. Maar deze glimlach was wind op een rivier, spoor van een droom, kielzog van een zwaan, met de dag meer gezuiverd en verfijnder wordend, en moeilijker vast te houden totdat zij deze eenvoudige zo zuivere lijn werd als de zwaan eenmaal is weggevlogen.

Dood ook van mijn vader. Van mijn vader die tot voltooiing gekomen was en van steen geworden. De haren van de moordenaar werden wit, zegt men, toen zijn dolk, in plaats van dit vergankelijke lichaam te beroven van zijn inhoud, het had vervuld met een dergelijke majes-

teit. De moordenaar, verborgen in het koninklijke vertrek, oog in oog, niet met zijn slachtoffer, maar met het enorme graniet van een sarcofaag, in de val gelopen van een stilte waarvan hij zelf de oorzaak was, men ontdekte hem in de ochtendschemering tot knielen gebracht enkel en alleen door de onbeweeglijkheid van de dood.

Zo werd mijn vader door een koningsmoord op slag in de eeuwigheid geplaatst. Toen hij zijn adem inhield, benam hij gedurende drie dagen anderen de adem. Bij gevolg werden de tongen niet losgemaakt, hielden de schouders niet op omlaag gedrukt te worden dan nadat wij hem ter aarde gedragen hadden. Maar hij leek ons zo belangrijk, hij die niet regeerde maar gewicht gaf en zijn waarmerk instelde, dat wij geloofden, toen wij hem neerlieten in de grafkuil met behulp van touwen die kraakten, niet een lijk te begraven maar een voorraad binnen te halen. Hij woog, hangend, als de eerste plavuis van een tempel. En wij begroeven hem geenszins, maar we verzegelden hem in de aarde, eindelijk geworden wat hij is, dit fundament.

Hij is het die mij onderricht gaf over de dood en, toen ik jong was, me dwong om haar recht in het gelaat te zien, want hij sloeg zijn ogen nooit neer. Mijn vader behoorde tot het ras van de adelaren.

Dit gebeurde gedurende het vermaledijde jaar, het jaar dat men als bijnaam gaf 'het Feestmaal van de Zon', want de zon breidde in dat jaar de woestijn uit. Hij straalde op de zandvlakten tussen de karkassen, de dorre doornstruiken, de doorschijnende huiden van de dode hagedissen en dat kamelengras veranderd in paardenhaar. Hij door wie de bloemstelen worden opgebouwd, had zijn schepselen verslonden, en hij troonde op hun verstrooide kadavers zoals het kind tussen de stukken speelgoed die het heeft kapotgemaakt.

Hij absorbeerde zelfs de onderaardse reserves en dronk het water op uit de schaarse putten. Hij absorbeerde zelfs het verguldsel van de zandvlakten, die zo leeg, zo wit werden, dat wij deze streek Spiegel noemden. Want een spiegel bevat ook niets en de beelden waarmee hij zich vult, hebben gewicht noch duur. Want een spiegel, zoals een zoutmeer, brandt soms in de ogen.

De kameeldrijvers, wanneer zij verdwalen, als zij in deze val lopen die zijn bezit nooit teruggegeven heeft, herkennen hem eerst niet, want niets onderscheidt hem, en zij slepen het spookbeeld van hun aanwezigheid erheen zoals een schaduw in de zon. Vastgeplakt aan deze lijm van het licht denken zij voort te gaan. Reeds verzonken in de eeuwigheid denken zij te leven. Zij drijven hun karavaan vooruit, daar waar geen enkele inspanning zegeviert over de inertie van de uitgestrektheid. Voortgaand naar een put die niet bestaat, verheugen zij zich over de koelte van de avondschemering, terwijl dit slechts een nutteloos uitstel is. Zij beklagen zich misschien, ach naïeven, over de traagheid van de nachten, terwijl de nachten weldra aan hen voorbij zullen gaan zoals het knippen van de ogen. En, terwijl zij elkaar uitschelden met hun keelklanken vanwege onschuldige ongerechtigheden, weten zij niet dat hen reeds gerechtigheid gedaan is.

Denk jij dat een karavaan zich hier haast? Laat twintig eeuwen voorbijgaan en kom dan nog eens kijken!

In de tijd opgelost en veranderd in zand, spookbeelden opgedronken door de spiegel, zo heb ik ze zelf ontdekt toen mijn vader, om mij onderricht te geven over de dood, mij achterop nam en me meevoerde.

– Daar, zei hij mij, was een put.

Onder in een van die verticale schachten, die zo diep zijn dat zij slechts een ster weerspiegelen, was zelfs de modder hard geworden en was de opgevangen ster erin uitgedoofd. Welnu, de afwezigheid van een enkele ster is voldoende om een karavaan van zijn koers af te brengen, net zo onfeilbaar als een hinderlaag.

Rond de nauwe opening, zoals rond de doorgesneden navelstreng, hadden mensen en dieren zich tevergeefs verdrongen om uit de buik van de aarde het water van hun bloed te ontvangen. Maar de meest betrouwbare werkers, voortgesleept tot de bodem van deze afgrond, hadden tevergeefs de harde korst weggekrabd. Net zoals het insect dat levend opgespeld is en dat in de trilling van de dood de zijde, het stuifmeel en het goud van zijn vleugels rond zich heeft verspreid, begon de karavaan, aan de grond genageld door een enkele lege put, reeds wit te worden in de onbeweeglijkheid van de verbroken bespanningen, van de opengereten koffers, van de als puin weggegooide diamanten en van de zware goudstaven die onder het zand raakten.

Terwijl ik dit alles bekeek, sprak mijn vader:

– Jij kent het feestmaal van de bruiloften, wanneer de gasten en de geliefden het verlaten hebben. De vroege ochtend toont de wanorde die zij achtergelaten hebben. De gebroken kruiken, de omvergegooide tafels, het uitgedoofde houtskoolvuur, alles bewaart het stempel van een tumult dat hard geworden is. Maar door deze tekenen te lezen, zei mijn vader me, zul je niets te weten komen over de liefde.

– Door het boek van de Profeet op zijn hand te wegen en rond te draaien, zei hij me nog, door stil te blijven staan bij de tekening van de karakters of bij het goud van de verluchtingen, mist de ongeletterde de essentie dat niet het nutteloze voorwerp is maar de goddelijke wijsheid. Evenzo is het wezenlijke van de kaars geenszins de was die sporen achterlaat, maar het licht.

Evenwel, aangezien ik beefde omdat ik in de uitgestrektheid van een verlaten hoogvlakte, vergelijkbaar met de oude offertafels, deze resten van de maaltijd van God getrotseerd had, zei mijn vader me nog:

– Wat van belang is, toont zich geenszins in de overblijfselen. Sta niet langer stil bij deze kadavers. Hier zijn slechts wagens die vastgelopen zijn voor de eeuwigheid bij gebrek aan bestuurders.

– Wie zal me dan onderwijzen? riep ik tot hem.

En mijn vader antwoordde mij:

– Het wezenlijke van de karavaan, dat ontdek je wanneer zij te gronde gaat. Vergeet de holle frasen en zie: als de afgrond een belemmering vormt voor haar voortgang, dan gaat zij om de afgrond heen, als de rots zich verheft, dan ontwijkt zij hem, als het zand te los is, dan zoekt zij elders hard zand, maar zij gaat altijd weer in dezelfde richting. Als de zoutplaat van een zoutpan onder het gewicht van haar lasten dreigt te bezwijken, zie jij hoe zij druk bezig is, de dieren uit de modder trekt, een stevige ondergrond tracht te vinden, maar spoedig voor de zoveelste keer haar weg vervolgt in de oorspronkelijke richting. Als een onderstel het begeeft, dan houdt men halt, men vergaart dan de gebroken kisten, men laadt ze op een ander onderstel, om ze goed vast te binden trekt men de knoop in het krakende touw stevig aan, vervolgens gaat men verder op dezelfde route. Soms sterft degene die als gids diende. Men staat om hem heen. Men begraaft hem in het zand. Men twist. Vervolgens geeft men een ander de positie van leider en men richt de koers andermaal naar dezelfde ster. De karavaan beweegt zich zo onvermijdelijk in de richting waaraan zij onderworpen is, zij is een zware steen op een onzichtbare helling.

De rechters van de stad veroordeelden eens een jonge vrouw die een of andere misdaad had begaan, om zich in de zon te ontdoen van haar

broze schil van vlees, en ze lieten haar eenvoudigweg vastbinden aan een paal in de woestijn.

– Ik zal je tonen, zei mijn vader me, hoever mensen kunnen gaan.

En opnieuw nam hij me mee.

Terwijl wij reisden, ging de hele dag over haar heen, en zon dronk haar lauwe bloed, haar speeksel en het zweet van haar oksels. Dronk in haar ogen de zee van het licht. De nacht kwam en daarmee haar korte genadetijd toen wij arriveerden, mijn vader en ik, op de drempel van de verboden hoogvlakte waar zij wit en naakt oprijzend aan de voet van de rots, brozer dan een met vocht gevoede stengel maar inmiddels afgesneden van de voorraden zwaar water die in de aarde hun compacte stilte bewaren, haar armen kronkelend als een vuurkoord dat al openbarst in de vlammen, schreeuwde zij om Gods genade.

– Luister naar haar, zei mijn vader me, zij ontdekt het wezenlijke ...

Maar ik was nog een kind en kleinmoedig:

– Misschien lijdt zij, antwoordde ik hem, en misschien is zij ook bang ...

– Zij is voorbij aan het lijden en de angst die veeziektes zijn, bestemd voor de simpele zielen, zei mijn vader mij. Zij ontdekt de waarheid.

En ik luisterde naar haar gejammer. Gevangen in deze nacht zonder grenzen, riep zij om de avondlamp in het huis, en om de kamer waarin zij weer tot zichzelf gekomen was, en de deur zich goed achter haar gesloten had. Blootgesteld aan het hele universum dat zijn gezicht niet toonde, riep zij om het kind dat je kust voor het slapengaan en dat de wereld omvat. Op deze verlaten hoogvlakte onderworpen, aan

het voorbijkomen van een onbekende, bezong zij de voetstap van de echtgenoot die 's avonds op de drempel weerklinkt en die men herkent en die geruststellend is. Tontoongesteld in de onmetelijkheid en zonder nog iets om vast te grijpen, smeekte zij dat men haar de barrières teruggaf zonder welke men niet kan leven, die hoop wol die geeraard moet worden, die speciale schotel, alleen die ene, die afgewassen moet worden, dat kind, en niet een ander, dat in slaap gewiegd moet worden. Zij riep luidkeels tot de eeuwigheid van het huis, dat net als het hele dorp gekroond werd met hetzelfde avondgebed.

Mijn vader nam me weer achterop, toen het hoofd van de veroordeelde op haar schouder hing. En wij reden in de wind.

– Vanavond, zei mijn vader me, zul je het geroezemoes horen in hun tenten en hun verwijten over wreedheid. Maar ik zal hun pogingen tot opstand de kop indrukken: ik vorm de mens.

Ik doorzag echter de goedheid van mijn vader:

– Ik wil dat zij beminnen, maakte hij zijn woorden af, het levende water van de bronnen. En de gladde buitenkant van groene gerst vastgehecht in de barsten van de zomer. Ik wil dat zij de terugkeer van de seizoenen prijzen. Ik wil dat zij zich voeden, net als vruchten die op hun einde lopen, met stilte en traagheid. Ik wil dat zij langdurig rouwen om hun verliezen en dat zij de doden lange tijd eren, want het erfgoed gaat langzaam van de ene generatie over op de andere en ik wil niet dat zij onderweg hun honing kwijtraken. Ik wil dat zij zijn als de tak van een olijfboom. Die wacht af. Dan zullen zij beginnen te voelen dat ze stevig heen en weer geslingerd worden door God, die als een zuchtje wind de boom komt beproeven. Hij leidt hen en voert hen vervolgens weer terug van de dageraad tot de nacht, van de zomer tot de winter, van de oogsten die ontkiemen tot de oogsten die zijn bin-

nengehaald, van de jeugd tot de ouderdom, vervolgens van de ouderdom tot de nieuwe kinderen.

Want zoals van de boom, weet je niets van de mens als je hem verdeelt over zijn levensduur en hem onderverdeelt in zijn kenmerken. De boom is geenszins zaad, dan een stekje, dan een buigzame stam, dan dood hout. Hij hoeft niet opgedeeld te worden om hem te kennen. De boom, dat is deze kracht die langzaam de lucht ingaat. Zo is het ook met jou, mijn klein mannetje. God laat je geboren worden, doet je opgroeien, vervult je achtereenvolgens met verlangens, met spijt, met vreugden en met smarten, met woede en vergiffenis, vervolgens voert Hij jou binnen in Hem. Echter, jij bent noch die scholier, noch die echtgenoot, noch dat kind, noch die oude man. Jij bent degene die zich verwezenlijkt. En als jij jezelf kunt openbaren als een heen en weer wiegende tak die goed vastzit aan de olijfboom, dan zul je in jouw bewegingen de eeuwigheid smaken. En alles om je heen wordt eeuwig. Eeuwig is de bron die zingt en jouw voorvaderen wist te drenken, eeuwig is het licht in haar ogen wanneer de geliefde je zal toelachen, eeuwig is de koelte van de nachten. De tijd is geen zandloper meer die door zijn zand heen raakt, maar een maaier die zijn schoof bindt.

– 2 –

Wij zijn geneigd om ons druk te maken over wie of wat verdwenen is, omdat wij niet beseffen dat die gestorven is. Maar deze persoon die wij ons levendig herinneren, heeft meer invloed op ons dan de levende. Toch houden wij ons vaak obsessief bezig met wat ons ontbreekt, in werkelijkheid of denkbeeldig. Wanneer wij iets bezitten, ontkomen wij niet aan de angst dit te verliezen of te missen. Als we geen weet hebben van wat ons in ons wezen en ons diepste innerlijk gegeven is, proberen wij voortdurend nutteloze goederen in de

wacht te slepen en gunnen wij deze niet aan anderen. De vraag is echter wat het ware voorwerp is van onze liefde. Talloze voorwerpen pretenderen wel onze verlangens te bevredigen, terwijl het toch dit ene of deze ene mens is die voor ons 'de langzame verschijning van God' zal zijn. Als wij het aandurven de volkomenheid van dit ene te gaan zien, kunnen wij het ook gaan ervaren als een geschenk van God of een persoonlijke roeping. Wij worden tot een 'burcht' of een citadel als wij ons niet verliezen in de oeverloosheid van het veelvuldige, maar verzameld in ons wezen komen tot het zien van God. Waarom zouden wij kiezen voor een vrijheid die geen grenzen stelt, terwijl juist de beperking en de gewoonte ons de kans geven verblijf te houden? De mens is geen project van het woestijnzand, maar hij wordt opgebouwd rond een binnenplaats.

Aldus, vanaf de top van de hoogste toren van de burcht heb ik ontdekt dat noch het lijden noch de dood in de schoot van God, noch de rouw zelf beklagenswaardig waren. Want de gestorvene, als men zijn gedachtenis in ere houdt, is meer aanwezig en krachtiger dan de levende. En ik heb de angst van de mensen bemerkt en heb de mensen beklaagd.

En ik heb besloten hen te genezen.

Ik heb alleen mededogen met diegene die wakker wordt in de grote aartzvaderlijke nacht, die gelooft beschut te zijn onder Gods gesternete, en die plotseling voelt dat hij nog op reis is.

Ik verbied dat men hem vragen stelt, omdat ik weet dat er nooit een antwoord is dat de dorst lest. Degene die vragen stelt, is in de eerste plaats op zoek naar het onpeilbare.

Ik veroordeel het onbehagen dat dieven tot hun misdaad drijft, aangezien ik geleerd heb hen te doorzien en weet dat ik hen niet kan ver-

lossen als ik hen verlos uit hun ellende. Immers, als zij denken dat zij het goud van een ander begeren, dan vergissen zij zich. Het goud schittert echter als een ster. Deze liefde die zichzelf niet kent, is alleen maar gericht op een licht dat zij nooit zullen buitmaken. Zij gaan van weerspiegeling naar weerspiegeling, terwijl zij nutteloze goederen stelen, zoals de dwaas die het donkere water uit de bronnen schepte om zich meester te maken van de maan die zich daarin weerspiegelt. Zij gaan op pad en gooien in het kortdurende vuur van de braspartijen en de nutteloze as die zij gestolen hebben. Vervolgens nemen zij hun nachtelijke standplaatsen weer in, bleek zoals bij aanvang van een afspraak, roerloos, bang om af te schrikken, terwijl ze zich inbeelden dat zich hier bevindt wat hen misschien op een dag volkomen tevreden zal stellen.

Die daar, als ik hem bevrijd, zal zijn verering niet opgeven. En mijn soldaten, terwijl zij de takken plattrappen, zullen hem morgen opnieuw betrappen in de tuinen van anderen, met kloppend hart en ervan overtuigd aan te voelen dat hij deze nacht fortuinlijk zal zijn.

En natuurlijk overlaad ik hen eerst met genegenheid, omdat ik weet dat zij een grotere devotie hebben dan de deugdzamen in hun winkeltjes. Ik ben echter stedenbouwer. Ik heb besloten om hier het fundament te leggen van mijn burcht. Ik heb de voortgaande karavaan tegengehouden. Dat was slechts een zaadkorrel in het zaaibed van de wind. De wind voert het zaad van de ceder mee als een parfum. Ik bied weerstand aan de wind en ik begraaf het zaad, om de ceders te doen ontluiken ter ere van God.

De liefde moet het juiste voorwerp vinden. Ik red alleen degene wiens liefde gericht is op dat wat is en die men tevreden kan stellen.

Daarom ook sluit ik de vrouw op in het huwelijk en geef bevel de overspelige echtgenote te stenigen. En natuurlijk begrijp ik haar begeerte en de grootheid van de persoonlijkheid waarop zij zich beroept. Ik kan invoelen hoe zij met haar ellebogen leunt op de balustrade van het terras wanneer de avond gelegenheid biedt voor wonderen, aan alle kanten ingesloten door het hoge water van de horizon, en overgeleverd aan de kwelling van haar gevoelens, als aan een beul.

Ik voel hoe zij siddert, hier neergeworpen zoals een forel op het zand, en hoe zij wacht, als op de overvloed van de golven van de zee, op de blauwe mantel van de ruiter. Zij richt haar roep tot de nacht in zijn geheel. Al wie er plotseling uit tevoorschijn komt, zal haar verzoek inwilligen. Maar tevergeefs zal zij van mantel naar mantel gaan, want er bestaat geen man die haar tevreden kan stellen. Zo roept een kust om af te koelen erom overstromd te worden door de golven van de zee en de golven volgen elkaar eindeloos op. De ene na de ander verliest zijn kracht. Waar is het goed voor om het wisselen van echtgenoot te wettigen? Al wie in de eerste plaats de nadering van de liefde bemint, zal de ontmoeting niet leren kennen ...

Ik red alleen de vrouw die zich kan ontwikkelen en kan leven binnen de grenzen van de binnenplaats, net zoals de ceder zichzelf opbouwt rond zijn zaadkorrel en binnen zijn eigen grenzen tot wasdom komt. Ik red de vrouw die niet in de eerste plaats de lente bemint, maar de regelmatige ordening van de blaadjes van die ene bloem waarin de lente ligt besloten. Die niet op de eerst plaats de liefde bemint, maar dat ene speciale gezicht dat de liefde heeft aangenomen.

Het is daarom dat ik deze echtgenote die zich verstroot in de avond, uitzuiver of haar weer bijeenraap. Ik rangschik rondom haar, als evenzovele grenzen, het komfoor, de waterketel en het geelkoperen dienblad, opdat zij langzamerhand door dit samenstel heen een her-

kenbaar en vertrouwd gezicht ontwaart, een glimlach die slechts hier thuishoort. En dit zal voor haar het langzame verschijnen van God zijn. Dan zal het kind krijsen om ervoor te zorgen dat het de borst krijgt, de wol die gekaard moet worden zal haar vingers aanlokken, en de gloeiende houtskool zal zijn deel opeisen van haar adem. Dien-tengevolge zal zij gevangen zijn en bereid om te dienen, want ik ben degene die de flacon bouwt rond het parfum opdat het blijft bestaan. Ik ben de routine die het kind tevredenstelt. Ik ben degene die de vrouw dwingt om gestalte aan te nemen en te bestaan, opdat ik later in haar naam aan God overhandig niet deze zwakke verzuchtingen die zich verstrooien in de wind, maar deze vurigheid, deze genegenheid, dit specifieke lijden ...

Zo heb ik langdurig gemediteerd over de betekenis van de vrede. Zij komt slechts voort uit de kinderen die geboren zijn, de oogsten die binnengehaald zijn, het huis dat eindelijk opgeruimd is. Zij komt voort uit de eeuwigheid, waarnaar de dingen die voltooid zijn terugkeren. Vrede van de volle korenschuren, van de schapen die slapen, van het gevouwen linnengoed, vrede van de volkomenheid alleen, vrede van datgene wat een geschenk aan God wordt, als het eenmaal voleindigd is.

Want het is me duidelijk geworden dat de mens geheel eender was aan de burcht. Hij werpt de muren omver om zich vrijheid te verschaffen, maar is slechts een ontmantelde vesting onder de blote sterrenhemel. Dan begint de angst, angst om niet te bestaan. Laat hem zijn waarheid maar vinden in de geur van het vuurkoord dat verschroeit of in het schaap dat hij moet scheren. De waarheid wordt gedolven zoals een waterput. Wanneer de mens zijn blik richt op te veel zaken, verliest hij God uit het oog. Zo'n wijze die zich in zichzelf heeft gekeerd, weet veel meer af van God dan de overspelige echtgenote die openstaat voor de beloften van de duisternis en die slechts het ge-

wicht van de wolsoorten kent. Burcht, ik zal je opbouwen in het hart van de mens.

Zeker, er is een tijd¹ om een keuze uit de zaden te maken, maar er is ook een tijd om zich te verheugen, als de keuze eens en voor al gemaakt is, over de groei van het gewas. Er is een tijd om te scheppen, maar er is ook een tijd voor het geschapene. Er is een tijd voor de scharlakenrode bliksemstraal die in de hemel de dijken doorbreekt, maar er is ook een tijd voor de regenbakken waarin de losgebroken wateren samen zullen komen. Er is een tijd voor verovering, maar de tijd van stabiliteit van wereldrijken komt eraan: ik als dienaar van God houd van het eeuwige.

Ik verafschuw het veranderlijke. Ik smoor degene die 's nachts opstaat en zijn voorspellingen rondkraait, zoals de boom die geraakt is door hemels zaad², wanneer hij scheurt en breekt en het woud doet zich ontvlammen. Ik schrik wanneer God beweegt. Hij, de onbeweeglijke, laat hij toch weer teruggaan naar zijn plaats in de eeuwigheid! Er is immers een tijd voor de schepping, maar er is ook een tijd, een gelukzalige tijd, voor de gewoonte!

Men moet vrede brengen, ontwikkelen en vervolmaken. Ik ben degene die de scheuren in de grond weer hecht en de sporen van de vulkaan voor de mensen verbergt. Ik ben de grasmat over de kloof. Ik ben de provisiekamer die de vruchten een gouden glans geeft. Ik ben de veerpont die van God een generatie in onderpand gekregen heeft en haar van de ene oever overzet naar de andere. Op zijn beurt zal God haar uit mijn handen ontvangen, zoals Hij me haar toevertrouwde,

---

¹ Vgl. Prediker 3:1-9.

² Vgl. De brandende doornstruik Exodus 3:2-6.

rijper misschien, wijzer, de zilveren waterkannen beter ciselerend, maar niet veranderd. Ik heb mijn volk opgesloten in mijn liefde.

Daarom bescherm ik degene die bij de zevende generatie opnieuw begint aan het buigen van de romp van het schip of het krommen van het schild, teneinde deze generatie op haar beurt te leiden naar de volmaaktheid. Ik bescherm degene die van zijn grootvader, de zanger, het anonieme gedicht erft en door het op te zeggen en zich op zijn beurt te vergissen, er zijn levenskracht, zijn uitputting, zijn merkten aan toevoegt. Ik houd van de vrouw die zwanger is, of die de borst geeft, ik houd van de kudde die voortbestaat, ik houd van de seizoenen die terugkeren. Immers, ik ben allereerst degene die gevestigd is. O burcht, mijn verblijf, ik zal je redden van de plannen van het zand, en zal je rondom tooien met klaroenisten, om het alarm te blazen tegen de barbaren.

- 3 -

Iedere concrete vormgeving plaatst grenzen en introduceert beperkingen. Toch willen wij ons graag bevrijden uit iedere inperking van onze vrijheid. Wij willen ons in alle vrijheid ontplooien. Een bewoonbare wereld, een huis of een domein, ontstaat doordat wij ons in liefde binden en een relatie aangaan met wat slechts een materiële en onsamenhangende werkelijkheid lijkt te zijn. Huis en tijd worden bewoonbaar en leefbaar wanneer 'alle schreden een betekenis hebben'. Wetten en rituelen evenals allerlei onhandige muren, opstapjes en omslachtige omwegen geven ons de gelegenheid te weten waar wij ons bevinden en zo het hart van de werkelijkheid gaandeweg te benaderen. De 'lege zaal, waar niemand ooit het nut van kende - en die er misschien geen had' geeft symbolisch en mysterieus het wezen van de dingen en van de mens weer. De open vraag waar wij nooit een afdoend antwoord op zullen vinden, lijkt een handicap maar is eigenlijk ons meest kostbare bezit, name-

lijk de 'betekenis van de dingen'. In het bewustzijn van de zinloosheid van al zijn regels en wetten zegt de Leider van de gemeenschap daarom: 'De waarheid van mijn voorschriften, dat is de mens die eruit geboren wordt.'

Immers, ik heb een grote waarheid ontdekt. Namelijk dat de mensen een woning hebben, en dat de betekenis van de dingen voor hen verandert naargelang de betekenis van het huis. En dat de weg, de gestakker en de glooiing van de heuvel verschillend zijn voor de mens al naargelang ze al of niet een grondgebied vormen. Want ziedaar, ineens sluit deze heterogene materiële werkelijkheid zich aaneen en drukt op het gemoed. En diegene die al of niet woont in het rijk van God, woont niet in hetzelfde heelal. En reken maar dat zij zich vergissen, de ongelovigen die ons uitlachen, en die menen dat ze tasbare rijkdommen najagen terwijl daar geen sprake van is. Want als zij deze kudde begeren, dan is dat toch echt uit trots en de vreugden van de trots zijn geenszins tastbaar.

Zo is het ook gesteld met hen die mijn grondgebied denken te openbaren door het op te splitsen. 'Daar heb je, zeggen zij, schapen, geiten, gerst, woningen en bergen – en wat nog meer?' En zij zijn arm omdat ze verder niets bezitten. En zij hebben het koud. En ik heb ontdekt dat zij lijken op degene die een lijk aan stukken snijdt. 'Het leven, zegt hij, zal ik duidelijk zichtbaar maken: het is slechts een mengelmoes van beenderen, bloed, spieren en ingewanden.' Terwijl het leven dat licht in de ogen was dat in de as ervan niet meer te bespeuren is. Terwijl mijn grondgebied heel wat anders is dan deze schapen, deze velden, deze woningen en deze bergen, maar juist datgene is wat over hen heerst en hen bindt. Jazeker, het is het land van mijn liefde. En als zij het weten, zijn zij gelukkig, want ze wonen in mijn huis.

En de vaste gewoonten zijn in de tijd wat de woning is in de ruimte. Want het is goed als de tijd die verstrikt, ons geenszins lijkt te ver-

bruiken en te verknoeien zoals dat handjevol zand, maar ons te voltooien. Het is goed als de tijd een gebouw is. Zo ga ik van feest naar feest, en van verjaardag naar verjaardag, van wijnoogst naar wijnoogst, zoals ik als kind van de raadzaal naar de rustzaal ging tussen de dikke muren van het paleis van mijn vader, waar alle schreden een betekenis hadden.

Ik heb mijn wet opgelegd die is als de vorm van de muren en de inrichting van mijn woning. De dwaas is me komen zeggen: 'Bevrijd ons van jouw inperkingen, want dan zullen wij groter worden.' Maar ik wist dat zij dan in de eerste plaats de kennis van een aangezicht zouden verliezen, en door het niet meer lief te hebben, de kennis van zichzelf, en ik heb besloten om hen, ondanks henzelf, te verrijken met hun liefde. Want wat zij mij voorstelden was – teneinde er meer op hun gemak rond te lopen – het omverhalen van de muren van het paleis van mijn vader, waar alle schreden een betekenis hadden.

Het was een ruime woning met een vleugel gereserveerd voor de vrouwen en een geheime tuin waar de waterstraal zong. (En ik beveel dat men het huis aldus een hart geeft opdat men er zowel iets kan naderen of zich ervan verwijderen. Opdat men er zowel kan vertrekken als terugkomen. Zo niet, dan bestaat men nergens meer. En het is geen kwestie van vrij zijn of het niet zijn.) Er waren ook de korenschuren en de stallen. En het gebeurde dat de korenschuren leeg waren en de stallen onbezet. En mijn vader verzette zich ertegen dat men de ene gebruikte voor de doeleinden van de andere. 'De korenschuur, zei hij, is in de eerste plaats korenschuur, en jij bewoont een huis niet, als je niet meer weet waar jij je bevindt. Van weinig belang, zei hij nog, is een min of meer vruchtbaar gebruik. De mens is geen mestvee, en de liefde telt voor hem meer dan het nut. Jij kunt een huis niet beminnen dat geen gelaat heeft en waar jouw schreden geen betekenis hebben.'

Er was de zaal gereserveerd voor alleen de grote missies, en waar men de zon alleen op de dagen binnen liet komen wanneer het stof van de zandvlakte opsteeg dat de ruiters deden opwaaien, en aan de horizon die grote banieren waarin de wind werkte zoals op zee. Die zaal liet men verlaten ter gelegenheid van de kleine prinses zonder belang. Er was de zaal waar men rechtsprak, en die waar men de doden bracht. Er was de lege zaal, waar niemand ooit het nut van kende – en die misschien er geen had, behalve de betekenis van het geheim te onderichten en dat men nooit alle dingen doorgrondt.

De slaven die de gangen afliepen beladen met hun vrachten, verplaatsten de zware gordijnen die tegen hun schouder zakten. Zij beklommen treden, duwden deuren opzij en daalden andere treden af, en naargelang zij dichterbij of verder af waren van de waterstraal in het midden werden zij meer of minder zwijgzaam, tot op het punt onrustig te worden zoals schaduwen aan de randen van het domein van de vrouwen. Als zij daarvan per ongeluk immers kennis zouden nemen, dan zou dit hen het leven kosten. En de vrouwen zelf: kalm, arrogant of heimelijk naargelang hun plaats in de woning.

Ik hoor de stem van de dwaas: 'Wat een verspilde ruimte, wat een rijkdommen die niet geëxploiteerd worden, wat een gemakken die achteloos verloren gaan! Deze nutteloze muren moeten afgebroken worden en de opstapjes die de loop bemoeilijken, moeten genivelleerd worden. Dan zal de mens vrij zijn.' En ik, ik antwoord: 'Dan zullen de mensen vee worden van de openbare ruimte, en uit angst zich enorm te vervelen zullen ze stompzinnige spelen uitvinden die nog steeds door regels beheerst worden, maar door regels zonder grootheid. Het paleis kan immers gedichten in de hand werken. Maar welk gedicht schrijven over de stompzinnigheid van de dobbelstenen die zij gooien? Misschien zullen zij nog lang leven van de schaduw van de muren

waar de gedichten hen heimwee naar zullen geven. Vervolgens zal de schaduw zelf verdwijnen en zij zullen hen niet meer begrijpen.'

En waarover zouden zij zich van dan af verheugen?

Zo gaat het ook met de mens verdwaald in een week zonder dagen of een jaar zonder feesten, die geen gelaat laat zien. Zo gaat het met de mens zonder rangorde en die zijn buurman benijdt als die hem in iets overtreft, en zijn best doet om hem te reduceren tot zijn maat. Welke vreugde zullen zij vervolgens ontlenen aan de vlakke poel die zij zullen bewerken?

Ik herschep de velden met geweld. Ik bouw stuwdammen in de bergen om de wateren in de perken te houden. Onbillijk, bied ik zo weerstand aan de natuurlijke glooiingen. Ik herstel de rangorden daar waar de mensen bij elkaar kwamen zoals de wateren, een keer dat zij opgegaan zijn in de poel. Ik span de bogen. Vanuit de onrechtvaardigheid van vandaag schep ik rechtvaardigheid van morgen. Ik herstel de gerichtheden, daar waar ieder zich ter plaatse vestigt en dit stilstaan geluk noemt. Ik veracht de stilstaande wateren van hun rechtvaardigheid en verlos degene die een mooie onrechtvaardigheid heeft gegrond. Zo verhef ik mijn rijk.

Ik ken immers hun redeneringen. Zij bewonderden de mens die mijn vader heeft gegrond. 'Hoe zouden wij afbreuk durven doen, hebben zij zichzelf gezegd, aan iets dat volmaakt geslaagd is?' En uit naam van diegenen die dergelijke beteugelingen hadden gegrond, hebben zij deze beteugelingen vernietigd. Zolang deze stand gehouden hebben in het hart, hebben zij nog gewerkt. Vervolgens heeft men ze beetje bij beetje vergeten. Degene die men wilde redden, is dood.

Daarom haat ik de ironie, die niet hoort bij de mens maar bij de kanker. De kanker zegt hen immers: 'Jullie gewoonten zijn elders anders. Waarom ze niet veranderen?' Evenals hij hun gezegd had: 'Wie dwingt jullie om de oogsten onder te brengen in de korenschuren en de kudde in de stallen?' Maar deze persoon laat zich bedriegen door woorden, want hij is onkundig van wat de woorden niet kunnen bevatten. Hij weet niet dat de mensen een huis bewonen.

En zijn slachtoffers die het niet meer kunnen herkennen, beginnen het te ontmantelen. De mensen verspillen zo hun meest kostbare bezit: de betekenis van de dingen. En zij beschouwen zich heel prijzenswaardig op de feestdagen door niet te wijken voor de gewoonten, hun tradities te verraden, hun vijand te vieren. Zeker, zij ondervinden enige innerlijke aandoeningen in de stappen van heiligschennis die zij nemen. Zolang er sprake is van heiligschennis. Zolang zij zich keren tegen iets dat nog tegendruk voor hen betekent. Zij leven van het feit dat hun vijand opgelucht is. De schaduw van de wetten hindert hen nogal zodat zij zich tegenstander van de wetten voelen. Maar de schaduw zelf verdwijnt spoedig. Dan ondervinden zij niets meer, want de smaak zelf van de overwinning is vergeten. En zij gapen. Zij hebben het paleis veranderd in een openbare ruimte, maar als het plezier om de ruimte te betreden met de arrogantie van een opschepper eenmaal vermindert, dan weten zij niet meer wat zij daar doen op deze markt. En zie hoe zij er in het vage van dromen weer een huis te bouwen met duizend deuren, met gordijnen die tegen de schouder drukken, met langzame voorportalen. Zie hoe zij dromen van een geheim vertrek dat de hele woning geheim maakt. Zonder het te weten omdat zij het vergeten zijn, rouwen ze om het paleis van mijn vader, waar alle schreden een betekenis hadden.

Omdat ik dit goed begrepen heb, plaats ik mijn willekeur tegenover deze verbrokkeling van de dingen en luister ik niet naar hen die me

spreken over natuurlijke hellingen. Ik weet immers al te goed dat de natuurlijke hellingen de waterplassen van de gletsjers groter maken en de scherpe punten van de bergen vlak maken en de beweging van de stroom breken wanneer hij zich in de zee verspreidt, in duizend tegengestelde draaikolken. Ik weet immers al te goed dat de natuurlijke hellingen maken dat de macht verdeeld wordt en dat de mensen gelijk gemaakt worden. Maar ik heers en ik kies. Terwijl ik goed weet dat de ceder ook zegeviert over de gang van de tijd die hem tot stof zou moeten vermalen, en van jaar tot jaar opbouwt, tegen de kracht zelf die hem naar beneden trekt, de trots van de tempel van gebladerte. Ik ben het leven en ik orden. Ik bouw de gletsjers op tegen de belangen van de poelen. Het is van weinig belang of de kijkers kwaken over de onrechtvaardigheid. Ik bewapen de mens opnieuw opdat hij moge zijn.

Daarom schenk ik geen aandacht aan de achterlijke kletskaus die de palmboom komt verwijten dat hij geen ceder is, de ceder dat hij geen palmboom is en, daar hij de boeken door elkaar mengt, de chaos beoogt. Ik weet wel dat de kletskaus gelijk heeft in zijn absurde wetenschap want, buiten het leven, vormen ceder en palmboom een geheel en worden tot stof. Maar het leven verzet zich tegen de wanorde en de natuurlijke hellingen. Het is uit de stof dat het de ceder trekt.

De waarheid van mijn voorschriften, dat is de mens die eruit geboren wordt. En ik ben niet op zoek naar de betekenis van de gewoonten en de wetten en de taal van mijn rijk in henzelf. Ik weet al te goed dat men stilte schept door stenen bijeen te brengen. Toch kan men deze stilte niet lezen in de stenen. Ik weet maar al te goed dat men de liefde opwekt met lasten en banden. Ik weet maar al te goed dat degene die het lijk in stukken gesneden heeft en zijn beenderen en ingewanden gewogen, in feite niets te weten gekomen is. Want beenderen en ingewanden dienen uit zichzelf nergens toe, evenmin als de inkt en de pa-

pierbrij van het boek. Alleen telt de wijsheid die het boek aandraagt maar die er niet het wezen van vormt. Ik weiger de woordenwisseling want hier is niets dat bewezen kan worden. Taal van mijn volk, ik zal je ervoor hoeden te ontwaarden. Ik herinner me die ongelovige die een bezoek bracht aan mijn vader:

– Jij gelast dat men bij jou bidt met gebedssnoeren met dertien kralen. Welk belang hebben dertien kralen, zei hij, is het heil niet hetzelfde als je het aantal verandert?

Hij gebruikte subtiele redenen om te bereiken dat de mensen zouden bidden met gebedssnoeren van twaalf kralen. Ik als kind dat gevoelig is voor de slimmigheid van de redenering, sloeg mijn vader gade, twijfelend aan de luister van zijn antwoord, want de aangevoerde argumenten hadden me zo briljant geleken:

– Zeg me, hernam de ander, wat geeft groter gewicht aan het gebedssnoer van dertien kralen ...
– Het gebedssnoer van dertien kralen, antwoordde mijn vader, heeft het gewicht van alle hoofden die ik in zijn naam al heb afgehakt ...

God zal de ongelovige die zich bekeert, verlichten.

– 4 –

Creativiteit is niet het resultaat van een logische redenering, die slechts een noodzakelijke uitkomst kent. Creativiteit is gebaseerd op inzicht in een veelheid van mogelijkheden, maar die voert tot een willekeurige keuze die toch de enige juiste blijkt te zijn. Zo ontstaan de beschaving van de mens en een bewoonbare wereld. De ziel, de liefde en het hart geven ons smaak en oog voor de juiste verhoudingen. De leider of de architect stelt de mens in staat om 'door het veelsoortige leven heen het gelaat van God te ontdekken'. Op die wijze wordt de mens opgebouwd en de gemeenschap in de vorm van een

'burcht' of Citadelle waarin wij onze eigen betekenis kunnen ontdekken door het beeld dat wij in ons dragen. De leider kan ons niet dwingen de waarheid te ontdekken en zo tot ons wezen door te dringen. Hij is geen reddende engel, maar 'verzoekt hen hem te redden' door de eenheid van de gemeenschap die hij ontworpen heeft gestalte te geven. In de stilte en de schaduw van de burcht of de woning herkennen wij de 'goddelijke structuur in de vorm van een gelaat' die ons onvermijdelijk doet bidden.

Woning van de mensen, wie zou jou grondvesten op de redeneringen? Wie zou in staat zijn, volgens de logica, om jou op te trekken? Jij bestaat en bestaat niet. Jij bent en bent niet. Jij bent gemaakt van uiteenlopende materialen, maar het is nodig jou te ontwerpen om jou te ontdekken. Evenals dat degene die zijn huis afgebroken heeft met de pretentie haar te leren kennen, niet meer bezit dan een hoop stenen, bakstenen en dakpannen, de schaduw, de stilte noch de intimiteit terugvindt waarvoor zij dienstdeden. Hij weet niet welke nuttige dienst hij kan verwachten van deze hoop bakstenen, stenen en dakpannen, want hun ontbreekt het creatieve ontwerp dat hen beheerst, de ziel en het hart van de architect. Immers, de ziel en het hart van de mens ontbreken aan de steen.

Maar omdat er slechts sprake is van de redeneringen van de baksteen, de steen en de dakpan, en niet van de ziel en het hart die ze beheersen en veranderen op grond van hun macht in stilte, aangezien de ziel en het hart ontsnappen aan de regels van de logica en aan de wetten van de getallen, daarom kwam ik tevoorschijn met mijn willekeur. Ik, de architect. Ik, die een ziel en een hart bezit. Ik, die alleen het in mijn macht heb om de steen te veranderen in stilte. Ik kom, en ik kneed deze klei die slechts materie is overeenkomstig het scheppingsbeeld dat ik van God alleen krijg en buiten de wegen van de logica. Ik, ik bouw de beschaving op, weg van de smaak alleen die zij zal hebben, zoals anderen aan hun gedicht werken en de zin een wending geven

en het woord veranderen zonder gedwongen te zijn de wending te rechtvaardigen noch de verandering, weg van de smaak alleen die zij zal hebben en die zij leren kennen door het hart.

Ik ben immers de leider. Ik schrijf de wetten en ik stel de feesten in en ik gelast de offers, en uit hun schapen, hun geiten, hun woningen, hun bergen haal ik deze beschaving gelijk aan het paleis van mijn vader, waar alle schreden een betekenis hebben.

Want, zonder mij, wat zouden ze gemaakt hebben van een hoop stenen door hem van rechts naar links te verplaatsen, tenzij een andere hoop stenen nog minder goed georganiseerd? Ik, ik bestuur en ik kies. En ik alleen ben er om te besturen. En zie hoe zij kunnen bidden in de stilte en de schaduw die zij te danken hebben aan mijn stenen. Aan mijn stenen geordend naar het beeld van mijn hart.

Ik ben de leider. Ik ben de meester. Ik ben de verantwoordelijke. En ik verzoek hen mij te helpen. Ik heb immers goed begrepen dat de leider niet degene is die de anderen redt, maar degene die hen verzoekt hem te redden. Want het is door mij, door het beeld dat ik in me draag, dat de eenheid gevestigd wordt die ik ontworpen heb, ik alleen, van mijn schapen, van mijn geiten, van mijn woningen, van mijn bergen. Daarop waren zij verliefd, zoals zij het zouden zijn op een jonge godheid die zijn koele armen opende in de zon, en die zij eerst niet herkend zouden hebben. Zie hoe zij het huis beminnen dat ik ontworpen heb overeenkomstig mijn verlangen. En daardoor mij, de architect. Zoals degene die een standbeeld bemint, klei, gebakken steen noch brons bemint, maar de stap die de beeldhouwer gezet heeft. Ik bind hen aan hun woning, zij van mijn volk, opdat zij haar gaan herkennen. En zij herkennen haar pas nadat zij haar gevoed hebben met hun bloed. En verfraaid met hun offers. Zij zal zelfs hun bloed opeisen, hun vlees, want zij zal hun eigen betekenis zijn. Daarom zullen zij

haar niet kunnen loochenen, deze goddelijke structuur in de vorm van een gelaat. Daarom zullen zij voor haar de liefde voelen. Hun avondjes zullen hartstochtelijk zijn. De vaders, wanneer hun zonen hun ogen en oren openen, zullen zich allereerst ermee bezighouden hen haar te laten zien, opdat zij niet verdrinkt in de verscheidenheid van de dingen.

En als ik mijn woning voldoende ruim heb weten te bouwen om een betekenis te geven tot aan de sterren, dan zullen zij – als zij zich 's nachts op hun drempels wagen en het hoofd heffen – aan God dank brengen dat hij deze schepen zo goed voortleidt. En als ik haar voldoende duurzaam bouw zodat zij het leven omvat in haar duur, dan zullen zij van feest naar feest gaan zoals van voorhof naar voorhof, wetend waar zij gaan en door het veelsoortige leven heen zullen zij het gelaat van God ontdekken.

Burcht! Ik heb je dus gebouwd als een schip. Ik heb je gespijkerd, opgetuigd, vervolgens laten gaan in de tijd, die niet meer is dan een gunstige wind.

Schip van de mensen, zonder welke zij de eeuwigheid zouden mislopen!

Maar ik ken ze, de dreigingen die op mijn schip drukken. Altijd gefolterd door de duistere zee van de buitenkant. En door de andere mogelijke beelden. Want het is altijd mogelijk de tempel neer te halen en de stenen ervan weg te halen voor een andere tempel. En de andere is noch waarder, noch valser, noch rechtvaardiger, noch onrechtvaardiger. En niemand zal weet hebben van het onheil, want de waarde van de stilte heeft zich niet ingeschreven in de hoop stenen.

Daarom verlang ik dat zij de hoofdspanten van het schip stevig stutten. Om hen van generatie naar generatie te redden, want ik zal geenszins een tempel verfraaien als ik ieder ogenblik er weer mee aanvang.

- 5 -

Door de kracht van de geest onttrekken wij ons aan de overmacht van de 'blinde natuur', die ieder ogenblik dreigt af te breken wat wij met moeite hebben opgebouwd. Toch verleidt de kracht van de geest ons tegelijkertijd om een denkbeeldige wereld te vormen waarin evenmin te leven valt. Wat is waarheid en wat is een vergissing? De betekenis van de dingen schuilt niet in het voorwerp dat zogenaamd objectief en tastbaar is, maar in de stappen die wij zetten. Doordat wij in de stilte van onze liefde ons verbinden met de werkelijkheid, wordt deze uitgetild boven de functionaliteit van het voorbijgaande gebruik. Zo ontdekken wij het wezen van de werkelijkheid en van onszelf. Ons leven beperkt zich niet tot de korte ogenblikken dat wij uitgezonderd worden van de dood, maar komt tot voltooiing doordat wij onszelf in de loop van ons leven 'stukje bij beetje uitwisselen' tegen 'kleine domme dingen'. Deze ontlenen hun belang aan de liefde die wij erin geïnvesteerd hebben. Daardoor hebben zij deel aan de eeuwigheid en zijn zij blijvend, ook al hebben wij er geen weet meer van.

Daarom wil ik graag dat zij de hoofdspanten van het schip degelijk stutten. Maaksel van mensen. Want rondom het schip daar is de blinde natuur, nog onuitgesproken en machtig. En dat riskeert bij al te lange rust dat het de kracht van de zee vergeet.

Het gelooft absoluut in haar als de woning die hun werd gegeven. Wanneer de vanzelfsprekendheid eens getoond wordt. Als men het schip bewoont, ziet men de zee niet meer. Of, als men de zee gewaar-

wordt, dan enkel nog als de versiering van het schip. Zo is de kracht van de geest. De zee lijkt geschikt te zijn om het schip te dragen.

Maar hij vergist zich. Een of andere beeldhouwer heeft hun, vanuit de steen, zo'n gelaat getoond. Maar de ander had een ander gelaat gezien. En jijzelf hebt er sterrenbeelden in gezien: dat daar is een zwaan. Maar de ander heeft er misschien wel een liggende vrouw in gezien. Het komt te laat. Wij zullen nooit meer kunnen ontsnappen aan de zwaan. De bedachte zwaan heeft zich meester van ons gemaakt.

Maar door bij vergissing absoluut geloof aan hem te hechten denkt men er niet meer aan hem te beschermen. Ik weet wel waardoor hij me bedreigt, de dwaas. En de goochelaar. Hij die met het gemak van zijn vingers beelden vormt. Zij die zien spelen, verliezen de betekenis van hun domein. Daarom laat ik hem grijpen en vierendelen. Maar dat is natuurlijk niet vanwege mijn juristen, die me tonen dat hij ongelijk heeft. Want hij heeft geen ongelijk. Maar hij heeft evenmin gelijk en van de andere kant verzet ik me ertegen dat hij gelooft intelligenter te zijn, onpartijdiger dan mijn juristen. En het is ten onrechte dat hij gelooft dat hij gelijk heeft. Want ook hijzelf stelt zijn nieuwe beelden als absoluut voor, uitwaaiierend, schitterend, ontstaan uit zijn handen maar waaraan het gewicht, de tijd en de oude binding van de godsdiensten ontbreken. Zijn structuur is nog niet geworden. De mijne was er al. En dat is de reden waarom ik de goochelaar veroordeel en aldus mijn volk red van verderf.

Want hij die er geen aandacht meer aan besteedt en niet meer weet dat hij een schip bewoont, is degene die bij voorbaat als ontmanteld is en hij zal spoedig de zee omhoog zien komen, waarvan de golf zijn onnozele spelletjes zal overspoelen.

Want mijzelf is dit beeld van mijn rijk een keer getoond toen wij op volle zee waren, gericht op het doel van een pelgrimstocht, aan enkelen van mijn mensen en mijzelf.

Ze bevonden zich dus opgesloten aan boord van een schip op volle zee. Soms in stilte wandelde ik tussen hen. Gehurkt rond schalen voedsel, de kinderen de borst gevend of in beslag genomen door de gebedssnoeren waren ze gemaakt tot bewoners van het schip. Het schip was verblijf geworden.

Maar zie op een nacht richten de elementen zich op. En terwijl ik hen ging bezoeken in de stilte van mijn liefde, zag ik dat er niets veranderd was. Ze ciseleerden hun ringen, sponnen hun wol, of spraken met zachte stem, zonder ophouden deze gemeenschap van mensen vormend, dit netwerk van banden dat maakt dat als vervolgens een van hen sterft hij aan allen iets ontnemt. En ik hoorde hen spreken in de stilte van mijn liefde, zonder waarde te hechten aan de inhoud van hun woord, hun verhalen over waterketels of ziektes, wetend dat de betekenis van de dingen niet in het voorwerp schuilt maar in de stappen die men zet. En die daar, als hij met ernst glimlachte, gaf zichzelf weg ... en die ander, die zich verveelde, zonder te weten wat het was, uit vrees of afwezigheid van God. Aldus keek ik naar hen in de stilte van mijn liefde.

En terwijl de zware borstwering van de zee waarvan niets bekend was hen doordrong van zijn langzame en schrikwekkende bewegingen, gebeurde het dat op het hoogste punt van een stijging alles dreef in een soort afwezigheid. Toen schudde het schip helemaal alsof het geraamte gespleten was, zelfs al verspreid, en even lang als deze tekortkoming van de werkelijkheden duurde, onderbraken zij het bidden, het praten, het voeden van de kinderen of het ciselieren van het zilver. Maar elke keer doorkliefde een uniek gekraak, zo hard als de bliksem,

het hout door en door. Het schip viel terug als in zichzelf, tot brekens toe met het volle gewicht op al zijn steunpunten, en deze totale vernieling deed de mensen braken.

Zo drukten zij op elkaar als in een stal die in zijn voegen kraakt bij het misselijkmakende heen en weer schommelen van de olielampen.

Opdat ze niet bang zouden worden, liet ik hen zeggen:

- Dat degenen onder jullie die het zilver bewerken voor mij een waterkan ciselieren. Dat degenen die maaltijden voor anderen bereiden, zich nog meer inspinnen. Dat de gezonden zorgen voor de zieken. Dat degenen die bidden, nog dieper doordringen in het gebed ...

En aan degene die ik ontdekte, doodsbleek leunend tegen een balk, en die luisterde tussen de dichte kieren door naar het verboden gezang van de zee:

- Ga door het scheepsruim om voor mij de dode schapen te tellen. Het gebeurt dat ze elkaar verstikken in hun angst ...

Hij antwoordde me:

- God vormde de zee. Wij zijn verloren. Ik hoor de hoofdspanten van het schip kraken ... Zij kunnen niet aan het licht komen aangezien zij kabels en geraamten zijn. Zo is het ook gesteld met de grondslagen van de aardbol waaraan wij onze huizen toevertrouwen en de lange rij olijfbomen en de zachtheid van de schapen met hun wol die in de avond het gras van God langzaam kauwen. Het is goed zich bezig te houden met olijfbomen, schapen en de maaltijd en de liefde in het huis. Maar het is slecht dat het kader zelf ons kwelt. En dat wat was gemaakt opnieuw tot werkstuk wordt. Zie hoe dat wat moet zwijgen het woord neemt. Wat zal er van ons worden als de bergen gaan stamelen? Ik heb het gehoord, dit stamelen en zal het niet meer vergeten ...

– Welk stamelen? vroeg ik hem.

– Heer, vroeger woonde ik in een oud dorp gebouwd tegen een rustige heuvelrug, goed geplant in de aarde en zijn hemel, een dorp gevestigd om in stand te blijven en dat duurzaam is. Een prachtige slijtage glinsterde op onze putranden, op onze stenen drempels en op de gebogen steunmuur van onze fonteinen. Maar zie op een nacht werd iets wakker in onze ondergrondse laag. Wij begrepen dat onder onze voeten de aarde weer begon te leven en zich te vormen. Dat wat gemaakt was, werd opnieuw tot werk. En we waren bang. Niet zozeer omwille van onszelf waren we bang, maar omwille van het voorwerp van onze inspanningen. Omwille van datgene waartegen we onszelf hadden uitgewisseld in de loop van het leven. Ikzelf was ciseleur en ik was bang omwille van de grote zilveren waterkan waaraan ik sinds twee jaar werkte. Waartegen ik twee jaar van waken had uitgewisseld. De ander beefde omwille van zijn hoogpolige wollen tapijten die hij met vreugde geweven had. Elke dag rolde hij ze uit in de zon. Hij was trots iets van zijn verharde vlees te hebben uitgewisseld in ruil voor deze golf die eerst diep leek. Een ander was bang omwille van de olijfbomen die hij had geplant. En ik meen te mogen zeggen dat niemand van ons de dood vreesde, maar allen huiverden wij omwille van die kleine domme voorwerpen. We ontdekten dat het leven slechts zinvol is als men stukje bij beetje zich uitwisselt. De dood van de tuinman is niet iets dat een boom verwondt. Maar als jij een gevaar vormt voor die boom, dan sterft de tuinman twee keer. Er was onder ons een oude verteller die de mooiste verhalen van de woestijn kende. En die ze nog mooier had gemaakt. Omdat hij geen zoon had, was hij de enige die ze kende. En terwijl de aarde begon te schuiven, vreesde hij voor die armzalige verhalen die nooit meer door iemand zouden worden gezongen. Maar de aarde ging door met leven en zich vormen en een hoge okergele vloed begon zich te vormen en neer te dalen. En wat wil jij dat men van zichzelf uitwisselt om een veranderlijk getij mooier te

maken dat langzaam terugkeert en alles verslindt? Waarom bouwen op deze beweging?

Onder het gewicht draaiden de huizen langzaam en onder invloed van een bijna onzichtbare verdraaiing sprongen de balken onverwachts uiteen zoals vaten buskruit. Ofwel de wanden begonnen te trillen totdat ze plotseling uiteenweken. En degenen onder ons die het overleefden, verloren hun betekenis. Behalve de verteller, die gek was geworden en die zong.

Waarheen breng je ons? Dit schip zal vergaan met de vrucht van onze inspanningen. Buiten voel ik dat de tijd zonder resultaat verstrijkt. Ik voel de tijd die verstrijkt. Zij moet niet zo merkbaar verstrijken, maar stevig en rijp en oud worden. Zij moet beetje bij beetje het werkstuk samenbrengen. Maar hoe wordt in het vervolg stevig wat van ons komt en dat blijven zal?

– 6 –

Het menselijk leven verwordt gemakkelijk tot een illusie. Wij denken dat wij zijn en dat ons bestaan een vaststaand gegeven is dat vanzelfsprekend is en waarop wij kunnen vertrouwen. Daarom zoeken wij veiligheid en ontvluchten wij op allerlei manieren iedere bedreiging. Toch duurt ons leven maar een tel en verdwijnt alles wat wij 'ik' noemen op een goede dag in het graf. Alleen door te geven worden wij geboren. Al te gemakkelijk verwachten wij iets terug, zodat onze gave tot een loos gebaar wordt. Angst verhindert ons dan binnen te treden in de werkelijkheid van God, waarin het loutere bestaan onvermijdelijk tot gebed wordt. In dit hoofdstuk zie je hoe de Mens geboren wordt over de grenzen van de dood heen. Heel je wezen investeren in alles wat wezenlijk is, dat betekent jezelf uitwisselen. Het nut wordt niet gebruikt als alibi voor de zelfopoffering van de liefde. De ware uitwisseling

van de liefde vereist dat wij iedere angst loslaten omdat wij weten dat God met zijn liefdevolle blik ons uitnodigt om geboren te worden. Liefde vraagt totale zelfvergetelheid. De dichter verliest zich in het gedicht dat ondanks hemzelf geschreven wordt. Hij plaatst zich er niet buiten door op grond van zijn angst recensent te blijven of bewonderaar van het denkbeeldige ideale gedicht. De liefde en de dichtkunst, zoals iedere menselijke activiteit, vereisen dat wij in zelfvergetelheid onszelf weggeven en laten opgaan in 'het voorwerp van de uitwisseling'. Zo heeft God ons immers geschapen. Alleen de mens die het aandurft zichzelf onvoorwaardelijk door God te laten be-minnen, wordt geboren.

Ik was onder mijn volk, dromend over de uitwisseling die niet meer mogelijk is als niets duurzaam voortduurt over de generaties heen, en over de tijd die dan als een zandloper nutteloos verstrijkt. En ik droomde: deze woning is geenszins ruim genoeg en het werk waartegen zij zich uitwisselt, is nog niet duurzaam genoeg. En ik droomde over de farao's, die grote onverwoestbare en hoekige mausolea voor zich lieten bouwen, die voortgaan in de oceaan van de tijd, die hen langzaam tot stof slijt. Ik droomde van de grote maagdelijke zandvlakten van de karavanen waaruit af en toe een tempel van vroeger oprijst, half weggezonden en die als het ware reeds zijn mast verloren heeft door de onzichtbare hevige storm, nog half varende maar opgegeven. En ik droomde: Hij is niet duurzaam genoeg, deze tempel met zijn lading aan verguldsels en kostbare voorwerpen die lange menselijke levens gekost hebben, met deze honing die door zoveel generaties opgeborgen is, met deze gouden filigranen, deze priesterlijke verguldsels waarvoor oude handwerklieden zich langzaam uitgewisseld hebben en deze geborduurde lakens waaraan oude vrouwen gedurende hun hele leven langzaam hun ogen versleten hebben, en, eenmaal verstart, kuschend, reeds aan het wankelen gebracht door de dood, deze koninklijke sleep in de steek gelaten hebben. Dit weiland dat zich ontrolt. Degenen die het vandaag gewaarworden, zeggen te-

gen zichzelf: 'Wat is het mooi, dit borduurwerk! Wat is het toch mooi ...' En ik ontdek dat deze oude vrouwen hun zijde gesponnen hebben in hun gedaantewisselingen.

Maar het is nodig de grote kuip te bouwen om hetgeen van hen overblijft op te vangen. En de wagen om het te vervoeren. Want ik eerbiedig allereerst wat langer duurt dan de mensen. En ik red zo de betekenis van hun uitwisselingen. En richt het grote tabernakel op waaraan zij zichzelf helemaal toevertrouwen.

Zo vind ik ze nog terug, deze langzame schepen in de woestijn. Terwijl zij hun reizen voortzetten. En ik heb dat geleerd wat het wezenlijke is: namelijk dat het erop aankomt in de eerste plaats het schip te bouwen en de karavaan op te tuigen en de tempel te bouwen die langer duurt dan de mens.

Voortaan wisselen zij zich daar vol vreugde uit tegen dat wat waardevoller is dan zichzelf. En de schilders, de beeldhouwers, de graveurs, de ciseleerders worden geboren. Verhoop echter niets van de mens, als hij werkt voor zijn eigen leven en niet voor de eeuwigheid. Want dan had het geen nut dat ik hen de architectuur en zijn regels zou onderwijzen. Als zij zich huizen zouden bouwen om er te leven, waar is het dan goed voor hun levens uit te wisselen tegen hun huizen? Want dit huis moet hun leven dienen en niets anders. Zij noemen hun huis nuttig en zij waarderen het niet om zichzelf maar om het gemak alleen. Het doet hen dienst en zij houden zich ermee bezig zich te verrijken. Maar zij blijven ontbloot, want zij laten van zichzelf noch het geborduurde laken achter noch het priesterlijke verguldsel in de beschutting van een schip van steen. Terwijl een beroep op hen gedaan wordt om zich uit te wisselen, wilden zij gediend worden. En wanneer zij verdwijnen, is er niets meer over.

Zo gebeurde het, terwijl ik wandelde te midden van deze mensen van mijn volk in de delta van de avond waarin alles tot ontbinding komt, dat ik hen heb gadeslagen in hun oude gekreukte kleren op de drempel van hun nederige winkeltjes, terwijl zij hun bijenactiviteit opgaven. Ik interesseerde me minder voor hen dan voor de volmaaktheid van de honingraat waaraan zij de godganselijke dag hadden meegewerkt. En ik mediteerde ten overstaan van een van hen die blind was en die bovendien een been had verloren. Hoe oud, hoe wegwijnend, helemaal kreunend als een oude molen iedere keer dat hij zich bewoog. Hij antwoordde langzaam, want hij was heel oud en verloor de helderheid van de woorden, maar hij werd steeds verlichter en helder en begripvol ten aanzien van het voorwerp zelf van zijn uitwisseling. Want met zijn bevende handen voegde hij nog zijn werk toe, dat een steeds subtieler elixir geworden was. En hij, zo wonderbaarlijk ontsnappend aan zijn hard geworden oude stoel, werd steeds gelukkiger, steeds onaantastbaarder. Steeds onvergankelijker. En stervend, had hij er geen weet van, met zijn handen vol sterren.

Zo hebben zij heel hun leven gewerkt voor een verrijking zonder nut, totaal uitgewisseld tegen het duurzame borduurwerk ... terwijl zij slechts een deel van het werk toekennen aan het gebruik en heel de rest aan de graveerkunst, de nutteloze kwaliteit van het metaal, de volmaaktheid van het patroon, de zachtheid van de curve, welke nergens toe dienen dan het deel dat uitgewisseld wordt te ontvangen en dat langer duurt dan het vlees.

Zo ga ik 's avonds met langzame schreden tussen mijn volk terwijl ik het omsluit in de stilte van mijn liefde. Ongerust daarover is alleen degene die brandt van een denkbeeldig licht, dichterbij vol liefde voor de gedichten maar die het zijne niet schrijft, vrouw verliefd op de liefde maar die, omdat zij niet kan kiezen, het niet kan worden. Zij zijn allen vol angst, terwijl zij weten dat ik hen zou genezen van deze

angst als ik hen deze gave toestond die een offer eist en keuze en vergetelheid van het heelal. Want deze bloem is in de eerste plaats afwijzing van alle andere bloemen. Zij is echter alleen maar mooi op die voorwaarde. Zo is het gesteld met het voorwerp van de uitwisseling. En de dwaas die aan deze oude vrouw verwijten komt maken over haar borduurwerk, onder voorwendsel dat zij iets anders had kunnen weven, geeft dus de voorkeur aan het niets boven de schepping. Zo ga ik voort en ik voel het gebed opstijgen op de geuren van het kamp waar alles tot rijpheid komt en zich vormt in stilte, langzaam, vrijwel zonder dat men daarvan droomt. Alles is in de eerste plaats ondergedompeld in de tijd om de vrucht, het borduurwerk of de bloem te worden.

Tijdens mijn lange wandelingen heb ik goed begrepen dat de kwaliteit van de beschaving van mijn rijk niet berust op de kwaliteit van het voedsel maar op die van de verplichtingen en op de toewijding aan het werk. Zij wordt niet veroorzaakt door de bezitting maar door de gave. Beschaafd is allereerst de maker over wie ik spreek en die zich opnieuw opbouwt in het voorwerp, en die van de andere kant eeuwig is omdat hij niet meer vreest te sterven. Beschaafd is ook degene die strijd levert en zich uitwisselt voor het rijk. Maar die ander wikkelt zich zonder profijt in de luxe gekocht bij de handelaren, zelfs als hij zijn oog slechts voedt met volmaaktheid, indien hij niet eerst iets geschapen heeft. Ik ken deze ontaarde soorten mensen die hun gedichten niet meer schrijven maar ze lezen, die hun grond niet meer bebouwen maar van meet af steunen op de slaven. Het is tegen hen dat de zandwoestijnen van het Zuiden in hun scheppende ellende voortdurend de levende stammen voorbereiden die optrekken ter verovering van hun dode voorraden. Ik houd niet van de honkvasten van hart. Zij die niets uitwisselen, worden niets. Het leven zal geenszins gediend hebben om hen tot rijpheid te brengen. Voor hen verstrijkt

de tijd als een handvol zand en laat hen voorbijgaan. En wat moet ik aan God teruggeven in hun naam?

Zo heb ik hun ellende gekend, toen de bak brak voordat hij vol was. Immers, de dood van de grootvader die tot aarde geworden is na zich geheel en al uitgewisseld te hebben, is slechts een wonder en het is het instrument dat men begraaft nu het eenmaal nutteloos is geworden. Ik heb in mijn stammen die kinderen gezien die met de dood bedreigd werden en die buiten adem raakten zonder iets te zeggen, de ogen half gesloten, terwijl zij onder hun enorme wimpers een restant van gloeiend vuur omsloten. Het gebeurt immers dat God, eender aan de maaier, bloemen maait die vermengd zijn met de zuivere gerst. Wanneer hij zijn schoof meeneemt, rijk aan zijn zaadkorrels, treft hij er deze nutteloze luxe aan.

Het is het kind van Ibrahim dat sterft, zei het volk. En ik bevond me met mijn langzame schreden, niet door hen gekend, in de woning van Ibrahim, wetend dat men hem begrijpt door de illusies van de taal heen als men zich terugtrekt in de stilte van de liefde. Zij letten geenszins op mij, in beslag genomen als zij waren met hem te horen sterven.

Men sprak zachtjes in het huis, men bewoog zich vooruitschuivend op de pantoffels alsof daar iemand was die erg bang was, en omdat het minste geluid dat een beetje helder was, op de vlucht had doen slaan. Men durfde niet te bewegen, en evenmin de deuren te openen en te sluiten, alsof zich daar een flakkerende vlam bevond brandend op lichte olie. Toen ik hem waarnam, zag ik wel dat hij op de vlucht was voor de kortademigheid, door de kleine gesloten vuisten, vastgeklampt als hij was aan de galop van zijn koorts, door zijn hardnekkig gesloten ogen die weigerden te zien. Ik nam hen waar rondom hem, die hem probeerden te temmen zoals men kleine wilde dieren pro-

beert te temmen. Men bood hem als het ware bevend de kom melk aan. Misschien voelde hij het verlangen naar melk en hij verpoosde in zijn lekkere reuk en hij dronk. Men trad met hem in contact zoals met de gazelle die het gras in de handpalm eet. Hij bleef echter zo serieus en onverstoort. Het is geenszins aan melk dat hij gebrek had. De oude vrouwen begonnen toen met zachte stem heel zachtjes te zingen, heel zachtjes zoals zij spreken tegen de tortelduiven, dat lied waarvan hij gehouden had – dat van de negen sterren die een bad namen in de bron – maar ongetwijfeld bevond hij zich te ver weg en luissterde niet. In zijn vlucht keek hij zelfs niet om. Zo ontrouw was hij door te sterven. Daarom bedelde men bij hem ten minste dit gebaar, deze korte blik die de reiziger richt op de vriend zonder vaart te minderen ... een teken van herkenning. Men draaide hem om in zijn bed, men wiste zijn bezwete gezicht af, men dwong hem te drinken – en dat alles kan goed gebeuren om hem op te wekken uit de dood.

Ik verliet hen, in beslag genomen als zij waren met het spannen van strikken voor hem opdat hij zou leven. Oh! zo gemakkelijk te ontdekken door dit kind van negen jaar. En met het hem aanreiken van stukken speelgoed om hem gebonden te houden door het geluk. Zijn kleine hand duwde ze onverbiddelijk weg, wanneer men ze te dicht tegen hem aan plaatste zoals degene die struiken wegduwt die zijn galop hebben afgeremd.

Ik nam eraan deel en keerde terug naar de drempel. Slechts een ogenblik gebeurde het daar, een flauw licht, een aspect van de stad te midden van andere. Een kind, bij vergissing geroepen, had geglimlacht, had de oproep beantwoord. Zojuist draaide hij zich om naar de muur. Aanwezigheid van een kind dat al zwakker was dan de aanwezigheid van een vogel ... en ik liet hen stil worden om het kind dat sterft te temmen.

Ik wandelde langs het straatje. Ik hoorde door de deuren heen hoe de dienstmeisjes terechtgewezen werden. Men bracht het huis op orde, men pakte in het huis de koffers voor de tocht door de nacht. Het kon me weinig schelen of de terechtwijzing juist of onjuist was. Ik hoorde slechts de vurigheid. En verder weg, tegen de fontein huilde een klein meisje met haar voorhoofd goed in haar elleboog gedrukt. Zachtjes legde ik de hand op haar haren en keerde haar gezicht naar me toe maar zonder haar de oorzaak te vragen van haar verdriet, goed wetend dat zij dit niet kon weten. Want het verdriet is altijd veroorzaakt door de tijd die verstrijkt en zijn vrucht niet gevormd heeft. Het is het verdriet over het voorbijvliegen van de dagen, over de verloren armband, wat duidt op de tijd die verloren gaat, of over de dood van de broer, wat duidt op de tijd die geen nut meer heeft. Wanneer zij oud zal zijn geworden, zal haar verdriet het verdriet zijn over het vertrek van de minnaar, wat zal gebeuren zonder dat zij zal weten dat dit de weg is die verdwijnt in het werkelijke en de waterketel en het goed gesloten huis en de kinderen die men de borst geeft. Plotseling zal de tijd zonder nut door haar heen glijden zoals door een zandloper.

Zo gebeurde het echter dat een vrouw stralend op de drempel verscheen en me vol vreugde recht in het gezicht keek, misschien omdat het kind in slaap was gevallen of vanwege de geurige soep of een eenvoudige wending. Ineens had zij tijd. Ik ging voorbij aan mijn schoenlapper met één been, die in beslag genomen was om muilen te verfraaien met fijne gouden draden en ik begreep wel, hoewel hij geen stem meer had, dat hij zong:

- Wie is het, schoenlapper, die jou zo gelukkig maakt?

Maar ik hoorde het antwoord niet, wetend dat hij zich vergiste en me sprak over het verdiende geld of over de maaltijd die hij verwachtte of de rust. Hij wist niet dat zijn geluk erin bestond om van gedaante te veranderen in deze gouden muilen.

Van nature zijn wij altijd op zoek naar veiligheid. Onze woning geeft ons deze illusie van veiligheid door stevige muren. Toch wordt de woning of de tempel niet opgebouwd uit verspreid liggende materialen maar uit liefde. De oase wordt voortdurend bedreigd door het woestijnzand zoals het schip door de golven van de zee. Daarom moeten wij voortdurend mediteren over de zwakheid van de mens. Immers, de illusie van veiligheid die de oase ons geeft, wordt gemakkelijk tot een 'godsdiens'. Het gaat er echter om dat wij 'de godsdiens van de oase in het hart dragen'. Wij zullen onszelf moeten investeren of onszelf uitwisselen want wij ontdekken het wezen van alles door te geven en te scheppen. Geluk ontstaat niet door gedichten of liederen van anderen te beluisteren, denkend dat de werkelijkheid zich hierdoor aan ons openbaart. Integendeel, doordat wij ons in de uitwisseling binden aan het andere krijgt dit voor ons eeuwigheidswaarde.

Ik heb immers deze andere waarheid ontdekt. Deze houdt in dat de illusie leeg is van de honkvasten die doen geloven dat zij in vrede kunnen wonen in hun woningen, want iedere woning wordt bedreigd. Zo is ook de tempel die jij gebouwd hebt op de berg, onderworpen aan de noordenwind, beetje bij beetje versleten zoals een oude boeg en begint al te verdwijnen. En de zandvlakten die deze belegeren, zullen er beetje bij beetje bezit van nemen. Jij zult op zijn fundamenten een woestijn terugvinden, vlak als de zee. Zo is het gesteld met ieder bouwwerk en vooral met mijn ondeelbare paleis gemaakt uit schapen, geiten, woningen en bergen, in de eerste plaats een benaderingswijze van mijn liefde maar die, als de koning sterft in wie dit gelaat zich laat samenvatten, opnieuw over zal gaan in bergen, geiten, woningen en schapen. En in het vervolg verloren in het samengestelde karakter van de dingen, zal het niet meer zijn dan op een hoop gegooide materialen die worden aangeboden aan nieuwe beeldhou-

wers. Zij zullen komen, zij van de woestijn, om hen een nieuwe gelaat te geven. Zij zullen, met dit beeld dat zij in het hart dragen, de oude lettertekens van het boek gaan ordenen.

Zo heb ik zelf gehandeld. Weelderige nachten van mijn krijgstochten zou ik jullie niet te veel kunnen bezingen. Toen ik op de maagdelijkheid van de zandvlakte mijn driehoekige legerplaats gebouwd had, besteeg ik een hoogte om af te wachten dat het nacht werd. Terwijl ik met mijn ogen de zwarte vlek meet die nauwelijks groter was dan een dorpsplein waar ik mijn soldaten, mijn rijdieren en mijn wapens bijeengepakt had, mediteer ik eerst over hun zwakheid. Is er feitelijk wat deerniswekkender dan deze handvol halfnaakte mannen onder hun blauwe zeilen, bedreigd door de nachtvorst waarin sterren al bevroren zijn, bedreigd door de dorst want men moest zuinig aan doen met de waterzakken tot de put van de negende dag, bedreigd door de wind van zand die, als hij opsteekt, de macht toont van een opstand, bedreigd ten slotte door de slagen die het vlees van de mens beurs laten worden zoals vruchten? De mens dient nog slechts om te verwerpen. Wat is er deerniswekkender dan deze bundels blauwe stof nauwelijks hard geworden door het staal van de wapenen, naakt neergelegd op een grondgebied dat hen verbodt?

Maar wat kon me deze zwakheid schelen? Ik bond hen en ik redde hen ervoor zich te verspreiden en te gronde te gaan. Alleen al doordat ik voor de nacht de driehoekige figuur verordend had, onderscheidde ik haar van de woestijn. Op die manier heb ik gezien hoe de ceder zich opstelt te midden van het rotspuin en de draagwijdte van zijn takken redt van de vernietiging, want er is geen sprake meer van slaap voor de ceder die nacht en dag strijdt in zijn eigen dichtheid en zich voedt in een heelal dat gekant is tegen de kiemen zelf van zijn vernietiging. De ceder richt zich ieder ogenblik op. Ieder ogenblik legde ik de grondslag van mijn woning opdat zij duurzaam zou zijn. Uit deze

verzameling die een eenvoudige ademtocht uiteengedreven zou hebben, haalde ik dit hoekfundament, onwrikbaar als een toren en duurzaam als een boeg. Uit vrees dat mijn legerplaats in slaap zou vallen en in de vergetelheid in de war zou raken, dekte ik hem in de flank met schildwachten die de geruchten uit de woestijn opvingen. Evenals dat de ceder het rotsgruis opzuigt om het te veranderen in ceder, voedde mijn legerplaats zich met de dreigingen die van buiten kwamen. Gezegend zij de nachtelijke uitwisseling, de stille boodschappers die niemand hebben horen komen en die opduiken rond de vuren en op hun hurken gaan zitten terwijl ze vertellen over de gang van diegenen die in het noorden voortgang maken of over dit voorbijgaan van de stammen in het zuiden die hun gestolen kamelen najagen, of over dit rumoer bij anderen vanwege een moord en vooral over de plannen van diegenen die stil zijn onder hun tentzeilen en mediteren over de nacht die komt. Jij hebt de boodschappers beluisterd die komen vertellen over hun stilzwijgen! Gezegend zijn degenen die zo plotseling opduiken rond onze vuren, met zulke onheilspellende woorden dat de vuren onmiddellijk bedekt zijn met zand en de mannen plat op hun buik op hun geweren afduiken, terwijl zij de legerplaats sieren met een krans stuifzand.

De nacht, die nauwelijks is ingevallen, wordt een bron van wonderen!

Zo sloeg ik iedere avond mijn leger gade, dat zoals een schip verrast is door de uitgestrektheid maar toch op de plaats blijft, goed wetend dat de dag haar intact zou tonen en helemaal vervuld met de jubel van het ontwaken zoals de hanen. Dan, terwijl men de rijdieren toerust, hoort men deze luide stemmen die in de frisse ochtend klinken als koperwerk. De mannen, als het ware dronken door de likeur van de aanbreekende dag, vullen dan nieuwe longen en smaken het wrange genot van de uitgestrektheid.

Ik leidde hen naar de te veroveren oase. Ieder die de mannen niet begrijpt, zou in de oase zelf de godsdienst van de oase gezocht hebben. Maar zij van de oase miskennen hun woning. Het hart van een groep overvallers aangevreten door het zand vindt het van belang haar te ontdekken. Ik onderwees hen immers deze liefde.

Ik zei hen: Jullie zullen daar beneden het geurige gras vinden, het lied van de fonteinen, en de vrouwen met lange kleurige sluiers die geschrokken zullen wegvlugten als een kudde snelle hinden die toch gemakkelijk te grijpen zijn aangezien ze gemaakt zijn voor de vangst...

Ik zei hen: Zij geloven jullie te haten en om jullie af te slaan zullen ze tanden en nagels gebruiken. Maar voor jullie zal jullie vuist geknoopt in de blauwe strikken van hun haar voldoende zijn om hen te temmen!

Ik zei hen: het zal jullie voldoende zijn van jullie kracht gebruik te maken in zijn zachtmoedigheid om hen te doen stilstaan. Zij zullen hun ogen nog sluiten om jullie niet te kennen, maar jullie stilzwijgen zal op hen drukken als de schaduw van een adelaar. Dan zullen zij uiteindelijk hun ogen openen voor jullie en jullie zullen ze met tranen vullen.

Jullie zullen hun onmetelijkheid geweest zijn, hoe zouden zij jullie vergeten?

Ik zei hen om af te sluiten en hen in vervoering te brengen voor dit paradisijs:

Jullie zullen daar beneden dus palmentuinen en vogels in alle kleuren kennen ... De oase zal zich aan jullie prijsgeven omdat jullie de gods-

dienst van de oase in het hart dragen, die zij die jullie eruit weggagen niet meer waardig zijn. Terwijl hun vrouwen hun linnengoed wassen in de beek die zingt op de kleine ronde en witte stenen, geloven zij zelf een trieste algemeen geldige plicht te vervullen wanneer zij een feest vieren. Maar jullie, die hard geworden zijn op de zandvlakte en uitgedroogd in de zon en ingezouten door de brandende korst van de zoutpannen, zullen hen huwen en jullie overwinning smaken terwijl jullie met de vuisten op de heupen hen hun linnengoed zien wassen in het blauwe water.

Jullie houden tegenwoordig stand in de zandvlakte op de manier van de ceder dankzij de vijanden die jullie omsingelen en jullie hard maken. Jullie zullen stand houden in de oase wanneer jullie hem veroverd hebben, als de oase voor jullie niet de schuilplaats is waarin men zich opsluit en waar men hem vergeet maar een voortdurende overwinning op de woestijn.

Jullie hebben die mensen daar overwonnen want zij sloten zich op in hun egoïsme, tevreden met hun voorraden. Zij zagen slechts in de ring van zand die hen insloot een sieraad voor de oase, lachend om de opdringerige mensen die hen in beweging probeerden te brengen opdat men op de drempel van dit vaderland van bronnen de schildwachten zou aflossen die in slaap vielen.

Zij koesterden de illusie van het geluk, dat zij ontleenden aan de goederen die zij bezaten. Terwijl het geluk toch niets anders is dan warmte van de handelingen en tevredenheid van de vormgeving. Zij die niets meer van hen zelf inwisselen en van de ander hun voedsel ontvangen, ook al zou dit de beste keuze zijn en het meest verfijnde, zelfs zij die fijnzinnig de vreemde gedichten beluisteren zonder hun eigen gedichten neer te schrijven, genieten van de oase zonder haar leven in te blazen. Zij gebruiken de liederen die men hen aanbiedt. Uit zich-

zelf hechten zij zich aan hun ruiven in de stal en gereduceerd tot de rol van vee, zijn zij klaar voor de slavernij.

Ik heb hun gezegd: 'Als de oase een keer veroverd is, dan is er niets wezenlijks voor jullie veranderd. Het is slechts een andere vorm van een kamp opslaan in de woestijn. Mijn rijk is immers van alle kanten bedreigd. Materieel bestaat het slechts uit een gewone verzameling geiten, schapen, woningen en bergen, maar als de band verbroken wordt die hen samenbindt, dan zal er niets anders overblijven dan materialen die op een hoop gegooid zijn en overgelaten worden aan plundering.'

— 8 —

Het is wezenlijk voor ons om eerbied te hebben voor iedere mens. Maar wanneer de ander onze eerbied opeist, hoeft er niet per se sprake te zijn van een juiste reden voor deze eerbied. De fundamentele vraag die de ander ons voorlegt en die ons de plicht oplegt om de ander te beminnen, is gelegen in zijn wezen of zijn waarheid. Dit vereist een zorgvuldige onderscheiding die iedere vergissing uitsluit. Het gaat nooit om de mens die zichzelf in het centrum plaatst, maar het gaat om 'de rechten van God via de mens', want deze moet gezien worden als 'een vertegenwoordiger van God'. Dit vereist doorschijnendheid. Als wij onszelf in het centrum plaatsen op grond van onze handicaps of behoeften, dan maken wij daar gemakkelijk 'afgoden'. Als wij onszelf als een afgod aan anderen voorhouden en op grond daarvan respect claimen, verhinderen wij dat de goddelijke waardigheid in ons aan het licht komt. Daarmee breken wij ook de gemeenschap af, want wij verduisteren het zicht op onszelf en op anderen. Daarom moeten wij om rechtvaardig te zijn een keuze maken. Welke ander moet ik beminnen, de 'afgod' of de doorschijnende 'woning van God'? De vader van de Leider verwoordt het met grote precisie: 'De rechtvaardigheid is hem te beschouwen als voertuig en als weg. Mijn

liefde bestaat erin hem te verlossen van zichzelf.' Onze inzet mag niet afhankelijk zijn van het fijne gevoel iets aan een ander te geven, want 'de waarde van de gave hangt af van degene voor wie men haar bestemt'. Daarom mag een gave ook pijn doen en vaak moet dat ook. In onze dienst aan de ander is het slechts God die wij dienen. Noch het subject noch het voorwerp van de liefde is op zichzelf belangrijk omdat de liefde om geen van beide draait. 'De liefde vanuit het opzicht van het rijk, dat is de samenwerking.' Door oog te hebben voor de goddelijke werkelijkheid in onszelf en in de ander werken wij samen om God in ons en door ons heen aan het licht te laten komen. Daarin wordt de Mens geboren.

Het leek mij dat zij zich vergisten in de eerbied. Ik heb me zelf immers uitsluitend beziggehouden met de rechten van God via de mens. En zeker, zonder zijn belang te overdrijven heb ik de bedelaar altijd gezien als een vertegenwoordiger van God.

Maar de rechten van de bedelaar en van de zweer van de bedelaar en van zijn lelijkheid, door henzelf als afgoden vereerd, heb ik niet erkend.

Met welke afstotender werkelijkheid ben ik in aanraking gekomen dan deze stadswijk gebouwd op de helling van een heuvel en die als een afvoer stroomde tot aan de zee? De gangen die uitkwamen op de steegjes stootten bij zwakke vlagen een stinkende adem uit. Het gajes kwam slechts tevoorschijn uit deze sponsachtige diepten om elkaar uit te schelden met een hese stem en zonder echte woede op de manier van de kneedbare luchtbellen die met regelmaat uiteenspatten aan de oppervlakte van de getijstromen.

Ik heb deze melaatse daar gezien die breed lachte en het oog afveegde met een smerige doek. Hij was voor alles vulgair en dreef de spot met zichzelf met platheid.

Mijn vader besloot tot de brand. En dit gepeupel dat gehecht was aan hun krotten vol schimmel begon te gisten, terwijl zij protest aantekenden uit naam van deze rechten. Het recht op de melaatsheid in de schimmel.

– Dat is natuurlijk, zegt mijn vader mij, want het recht, dat is volgens hen het laten voortduren van dat wat is.

En zij schreeuwden in hun recht op het bederf. Immers, gebaseerd op het bederf waren zij voor het bederf.

– Als jij de kakkerlakken zich laat vermeerderen, zegt mijn vader mij, dan ontstaan de rechten van de kakkerlakken. Die zijn vanzelfsprekend. Er zullen zangers komen die jou deze roemen. Zij zullen voor jou bezingen hoe ontzettend aangrijpend het lot is van de kakkerlakken die met uitsterven bedreigd worden.

Om rechtvaardig te zijn ..., zegt mijn vader me, moet je kiezen. Rechtvaardig voor de aartsengel of rechtvaardig voor de mens? Rechtvaardig voor de wond of voor het gezonde vlees? Waarom zal ik luisteren naar degene die me komt spreken uit naam van de pest?

Maar ik zal hem verzorgen omwille van God. Hij is immers ook woning van God. Maar geenszins overeenkomstig zijn verlangen, dat slechts een verlangen is dat tot uitdrukking komt in de zweer.

Wanneer ik hem schoongemaakt zal hebben en gewassen en onderwezen, dan zal zijn verlangen anders zijn en hij zal zichzelf verloochenen zoals hij was. En ik, waarom zal ik als bondgenoot dienen voor diegene die hij zelf verloochend heeft? Waarom zal ik, volgens het verlangen van de vulgaire melaatse, hem verhinderd hebben geboren te worden en mooi te worden?

Waarom zal ik partij kiezen voor wat is tegen wat zal zijn? Voor wat vegeeteert tegen wat mogelijk blijft?

– Volgens mij is de rechtvaardigheid, zegt mijn vader me, de bewaarder vereren vanwege wat in bewaring gegeven is. Net zo goed als ik mijzelf vereer. Hij weerkaats immers het licht. Net zo weinig zichtbaar als het in hem is. De rechtvaardigheid is hem te beschouwen als voertuig en als weg. Mijn liefde bestaat erin hem te verlossen van zichzelf.

Maar in deze afvoer die zich neerstort in de zee, word ik bedroefd geconfronteerd met dit bederf. God is hier reeds zozeer bedorven ... Ik verwacht van hen het teken dat mij de mens zal tonen en ik ontvang het niet.

– Toch heb ik deze of gene, zeg ik aan mijn vader, zijn brood zien delen en iemand helpen die weerzinwekkender is dan hijzelf om de last van zijn ransel af te leggen of medelijden te krijgen met dat zieke kind ...

– Zij verdelen alles, antwoordde mijn vader, en van deze brij maken zij hun liefde. Althans wat zij liefde noemen. Zij delen. Maar in dit pact, dat ook de jakhalzen kunnen sluiten rond een kadaver, willen zij een heftig gevoel vieren. Zij willen ons doen geloven dat daar sprake is van een gave! Maar de waarde van de gave hangt af van degene voor wie men haar bestemt. En dat is hier voor de minste. Zoals de alcohol voor de dronkaard die drinkt. De gave is zo ziekte. Maar als het de gezondheid is die ik geef, dan snijd ik in dit vlees ... en haat het mij.

– In hun liefde komen zij ertoe, zegt mijn vader mij nog, de voorkeur te geven aan het bederf ... Maar als ik de voorkeur geef aan de gezondheid?

– Wanneer men jou het leven zal redden, zegt mijn vader mij nog, bedank nooit. Overdrijf de erkentelijkheid niet. Als degene die je gered heeft, immers jouw erkentelijkheid verwacht, is hij laaghartig want wat gelooft hij wel? Dat hij jou van dienst is geweest? Terwijl het daarentegen God is die hij gediend heeft wanneer hij jou behoedt als jij iets waard bent. En jij, als jij jouw erkentelijkheid te luid tot uitdrukking brengt, dan betekent dit dat het jou tegelijk ontbreekt zowel aan bescheidenheid als aan trots. Want het voornaamste wat hij gered heeft, dat is niet jouw kleine persoonlijke lot maar de onderneming waaraan jij een bijdrage levert en die ook op jou steunt. En aangezien hij onderworpen is aan dezelfde onderneming, hoeft hij hem geenszins te bedanken. Hij ontvangt dank door zijn eigen werk om jou te hebben gered. Daarin bestaat zijn bijdrage aan de onderneming.

Het ontbreekt jou ook aan trots door je te onderwerpen aan zijn meest vulgaire emoties. En door hem te vleien in zijn kleinheid waarmee hij jou tot zijn slaaf maakt. Want als hij nobel was, zou hij jouw erkentelijkheid afwijzen.

– Ik zie niets anders waaraan ik waarde kan hechten, zei mijn vader, dan bewonderenswaardige samenwerking van de een door de ander. Ik bedien me van jou of van de steen. Wie toont zich echter erkentelijk jegens de steen omdat hij gediend heeft als grondslag voor de tempel?

Zij leveren echter geen bijdrage aan iets anders dan aan henzelf. En deze afvoer die zich neerstort in de zee, is voedingsbodem van lofzangen noch bron van marmeren beelden, en evenmin kazerne voor de veroveringen. Voor hen gaat het er slechts om zo goed mogelijk een pact te sluiten om de voorraden te gebruiken. De voorraden zijn noodzakelijk maar gevaarlijker dan de hongersnood.

Zij hebben alles verdeeld in twee tijdperken, die geen enkele betekenis hebben: de verovering en het genot van het bezit. Heb jij de boom groot zien worden en vervolgens groot geworden er prat op gaan boom te zijn? De boom wordt heel eenvoudigweg groot. Ik zeg het je: Degenen die na de verovering honkvasten worden, zijn reeds dood ...

De liefde vanuit het opzicht van mijn rijk, dat is de samenwerking.

De chirurg, ik verorden dat hij zich uitput op de tocht door een woestijn als hij bij iemand ver weg zijn instrument kan herstellen. En dat zelfs als het gaat om een of andere doodgewone steenhouwer maar die zijn spieren nodig heeft om deze stenen te houwen. En dit zelfs als de chirurg een man met zeer grote kwaliteiten is. Het gaat er immers niet om de middelmatigheid te eren maar het voertuig te herstellen. En alle twee hebben zij dezelfde begeleider. Zo is het ook met diegenen die de vrouwen in verwachting beschermen en helpen. Dat gebeurde in de eerste plaats vanwege het kind dat zij hun misselijkheden en hun weeën opbrachten. En de vrouw hoefde niet bedankt te worden, tenzij uit naam van haar kind. Zie echter hoe zij tegenwoordig hulp eist op grond van haar misselijkheden en haar weeën. Welnu, als het alleen om hen ging, dan zou ik hen uit de weg ruimen want hun misselijkheden zijn afzichtelijk. Want zij hebben geen ander belang dan datgene waarvoor zij dienen en zij bezitten geen kwaliteit om daarvoor te bedanken. Immers, degene die hen van dienst is en zichzelf zijn slechts personen die in dienst zijn van de geboorte, en de dankbetuigingen hebben geen enkele betekenis.

Zo is het ook met de generaal die mijn vader kwam opzoeken:

– Ik heb maling aan jou zelf! Jij bent slechts belangrijk vanwege het rijk dat jij dient. Ik vraag ontzag voor jou om, via jou, ontzag te vragen voor het rijk.

Maar ik voelde ook de goedheid van mijn vader. Al wie, zei hij, een belangrijke rol gehad heeft, al wie waardering heeft gekregen, kan niet verachtelijk zijn. Al wie geregeerd heeft, kan niet ontheven worden van het bewind. Degene die gunnend was voor de bedelaars, kun je niet omvormen tot een bedelaar, want wat jij vernielt, dat is zoiets als de uitrusting en de vorm van jouw schip. Daarom gebruik ik straffen die evenredig zijn aan de schuldigen. Degenen van wie ik geloofde dat ik ze moest verheffen, die stel ik terecht maar ik breng hen niet tot de staat van slaven, als zij gefaald hebben. Op een dag heb ik een prinses ontmoet die wasvrouw was. Haar gezellinnen lachten haar uit: 'Waar is jouw koninklijke waardigheid, wasvrouw? Jij kon mensen een kopje kleiner maken en zie hoe wij per slot van rekening jou kunnen bezoedelen met onze scheldwoorden ...' Dat is niet meer dan billijk! Immers, de rechtvaardigheid bestond volgens hen in de vergelding.

De wasvrouw zweeg. Misschien vernederd om haarzelf maar vooral om het grotere dan zichzelf. En de prinses boog zich heel stijf en bleek over haar waskuip. En haar gezellinnen stootten haar ongestraft aan. Terwijl niets in haar geestdrift opriep, want zij was mooi van gelaat, ingetogen van optreden en zwijgzaam. Ik begreep dat haar gezellinnen niet de draak staken met de vrouw maar met haar teloorgang. Immers, degene op wie je afgunstig bent geweest, die verslind je als hij in jouw klauwen valt. Ik liet haar dus naar voren treden:

– Ik weet niets over jou behalve dat jij met gezag bekleed was. Vanaf die dag zul jij beschikken over leven en dood van jouw gezellinnen aan de waskuip. Ik herstel je weer in jouw macht. Ga heen.

En toen zij haar plaats weer had ingenomen boven het vulgaire gepeupel, verwaardigde zij zich niet de grove beledigingen in haar geheugen te bewaren. En ook die vrouwen aan de waskuip die hun innerlijke roerselen niet meer konden voeden met haar teloorgang,

voedden ze nu met haar waardigheid en vereerden haar. Zij organiseerden grote feesten om haar terugkeer naar haar koninklijke waardigheid te vieren en zij vielen op de grond bij haar doortocht, terwijl zijzelf waardigheid ontleenden aan het feit dat zij haar vroeger met de vinger hadden aangeraakt.

Daarom, zei mijn vader me, zal ik de prinsen niet onderwerpen aan de beledigingen van het gepeupel noch aan de grofheden van de cipers. Ik zal hen echter laten onthoofden in een groot circus met gouden trompetten.

Al wie vernederd, zei mijn vader, is zelf laaghartig.

Een leider, zei mijn vader, zal nooit beoordeeld worden door zijn onderdanen.

– 9 –

De gemeenschap ontstaat doordat wij samenwerken aan een gemeenschappelijk project. Dan vergeet iedereen zichzelf en de eigen belangen. Immers, niet datgene wat wij ontvangen is van belang maar datgene wat wij geven. Door te geven groeit de Mens in ons en worden wij ons bewust van onze goddelijke waardigheid. Wij kunnen een voorraad aanleggen van producten of dingen die wij gekregen of veroverd hebben. Wij worden mens door te geven en te scheppen. Dat is nooit genoeg of voltooid. Daarvan bestaat geen voorraad en dit kan ook niet afgemeten worden aan de mate van volkomenheid. Ook iets wat niet of niet helemaal lukt, geeft ons uitzicht op het wezen. Daarom is de samenwerking niet gebaseerd op de grote kunstenaars of architecten. 'De grote beeldhouwer wordt geboren uit de teelaarde van slechte beeldhouwers.' Ieder draagt zijn of haar eigen steentje bij. Het gaat niet om de perfectie van het eindproduct of van de gemeenschap, maar om de samen-

werking waarin iedereen zichzelf totaal vergeet omdat wij allen gefocust zijn op de tempel die samen gebouwd wordt. Het is uiteindelijk niet zo dat wij iets van onszelf bijdragen, maar dat wij onze diepste betekenis ontdekken door met grote vurigheid te werken aan iets dat ons overstijgt.

Mijn vader sprak zo tegen mij:

– Dwing hen om samen een toren te bouwen en jij zult hen veranderen in broers. Maar als je wilt dat zij elkaar haten, werp dan graan naar hen.

Hij zei ook nog tegen me:

– Laat zij me eerst de vrucht van hun arbeid brengen. Laten zij in mijn korenschuren de stroom van hun oogsten storten. Laten zij in mij hun voorraadschuren bouwen. Ik wil dat zij mijn glorie dienen wanneer zij de tarwekorrels geselen en de gouden schil rondom openbarst. Want dan wordt de arbeid, die slechts diende voor het voedsel, tot lofzang. Want zij wier ruggen gebogen gaan onder de zware zakken wanneer zij deze naar de molensteen dragen, zijn minder te beklagen. Of ze terugbrengen, wit van meel. Het gewicht van de zak verhoogt hen zoals een gebed. Zie hoe zij vrolijk lachen wanneer zij de schoof dragen als een armkandelaar van zaadkorrels met zijn scherpe punten en zijn rode kleur. Een beschaving berust immers op datgene wat geëist wordt van de mensen, niet op wat hun geboden wordt. Zeker deze tarwe, waarna zij uitgeput terugkeren en zich ermee voeden. Maar dat betekent voor de mens niet het belangrijke aspect van de dingen. Wat hen voeding geeft in hun harten, dat is helemaal niet wat zij ontvangen van de tarwe. Dat is wat zij eraan geven.

Want nogmaals, te verachten zijn de volksstammen die de gedichten van een ander voordragen en de tarwe van een ander eten of de architecten laten komen die zij betalen om hun steden te bouwen. Deze

mensen noem ik huismussen. Rondom hen ontdek ik niet meer als een aureool de gouden schittering van de tarwe die men dorst.

Want het is rechtmatig dat ik tegelijk ontvang wat ik geef om voor alles door te kunnen gaan met geven. Ik zegen deze uitwisseling tussen de gave en de teruggave die de voortgang mogelijk maakt en schenken steeds verder doet gaan. En als de teruggave het lichaam toestaat weer op krachten te komen, is het enkel de gave die het hart voedt.

Ik heb danseressen hun dansen zien componeren. En de dans eenmaal gecreëerd en gedanst, dan nam inderdaad niemand de vrucht van de arbeid mee om er voorraden mee aan te leggen. De dans gaat voorbij als een vuur. En toch noem ik het volk beschaafd dat zijn dansen componeert, niettegenstaande dat er voor de dansen oogst noch voorraadschuren bestaan. Terwijl ik het volk bot noem dat zijn voorwerpen op rekjes in het gelid plaatst, al waren zij de meest uitgelezenen, voortgekomen uit het werk van een ander, zelfs als hij zich in staat toont om beneveld te raken door hun volmaaktheid.

– De mens, zei mijn vader, dat is allereerst hij die schept. En alleen de mensen die samenwerken zijn broeders. En alleen leven die hun vrede niet gevonden hebben in de voorraden die zij hadden aangelegd.

Op een dag maakte men bezwaar:

– Wat noem jij scheppen? Want het gaat om een uitvinding waarvan opgemerkt wordt dat wel weinigen daarvoor geschikt zijn. Jij spreekt daarom slechts voor een paar mensen, maar de anderen?

Mijn vader antwoordde hen:

– Scheppen, dat is misschien het mislukken van de pas in de dans. Het is de verkeerd geplaatste slag met de beitel in de steen. De stemming van het gebaar doet er weinig toe. Deze inspanning lijkt

jou onvruchtbaar, blind, die het voor je neus houdt, maar je doet terugdeinzen. Bekijk van verder weg de drukte van deze stadswijk. Er is daar niet meer dan een grote vurigheid en vergulde stof van het werk. De mislukte handelingen merk je niet meer op. Want dit volk gebogen over het werk bouwt zijn paleizen of zijn waterputten of zijn grote hangende tuinen goedschiks of kwaadschiks. Zijn werken ontstaan als het ware noodzakelijkerwijs vanuit de betovering van zijn vingers. En ik zeg het je, zij ontstaan evenveel bij hen die hun handelingen laten mislukken als bij hen die het tot een goed einde brengen, want je kunt de mens niet in stukken delen, en als je alleen de grote beeldhouwers redt, zul je privébezit zijn van de grote beeldhouwers. Wie zal gek genoeg zijn om een vak te kiezen dat zo weinig kansen biedt om van te leven? De grote beeldhouwer wordt geboren uit de teelaarde van slechte beeldhouwers. Zij dienen als trap en bevorderen hem. De mooie dans ontstaat uit de vurigheid om te dansen. En de vurigheid van het dansen eist dat allen dansen – zelfs zij die slecht dansen – zo niet, dan is er geen sprake van vurigheid maar van verstarde opleiding en schouwspel zonder betekenis.

Veroordeel hun fouten niet op de manier van de historicus, die een reeds afgesloten tijdperk beoordeelt. Maar wie zal de ceder verwijten nog slechts zaad te zijn of steeltje of twijgje dat doorbreekt? Laat hem begaan. Van de ene fout na de andere fout zal het cederbos zich oprichten dat tijdens dagen van storm de wierook van zijn vogels zal verspreiden.

En mijn vader zei tot slot:

– Ik heb het je al gezegd. Fout van de een, succes van de ander, maak je niet ongerust over deze indelingen. Vruchtbaar is slechts de grote samenwerking van de een via de ander. De mislukte handeling is dienstig voor het gebaar dat slaagt. En de handeling die slaagt, toont het doel dat zij gezamenlijk nastreefden aan degene die niets gemaakt

heeft van de zijne. Hij die de god vindt, vindt hem voor allen. Want mijn rijk is vergelijkbaar met een tempel en ik heb op de mensen een beroep gedaan. Ik heb de mensen aangespoord eraan te bouwen. Het is dus hun tempel. Het ontstaan van de tempel haalt hun diepste betekenis uit henzelf. Zij ontwerpen de vergulde versiering. Degene die het zocht zonder resultaat ontwerpt het ook. Want het is allereerst door deze vurigheid dat de nieuwe vergulde versiering wordt geboren.

Hij zei bovendien:

– Ontwerp geen rijk waar alles volmaakt is. Want de goede smaak is verdienstelijk als museumbewaker. Als jij de slechte smaak onbelangrijk vind, zul jij schilderij, dans, paleis noch tuinen hebben. Jij zult gemaakt hebben wat afkeer inboezemt, uit vrees voor het vuile werk van de aarde. Jij zult ervan beroofd worden door de leegte van jouw perfectie. Ontwerp een rijk waar alles eenvoudigweg vurig zij.

– 11 –

Zelfs God dient nergens voor. 'Als het geloof uitdooft, is het God die sterft en die voortaan nutteloos blijkt te zijn.' Wij bestaan doordat wij ons door de 'uitwisseling' verbinden met de werkelijkheid en deze in ons hart meedragen. De dingen die wij bezitten of de waardering die wij krijgen, zijn slechts voorbijgaande zoethoudertjes. Zij stellen als zodanig niets voor. De 'dingen' hebben uiteindelijk voor ons geen enkel nut, want voor ons 'telt alleen de betekenis van de dingen'. Een zin die terugkeert in dit hoofdstuk onthult de betekenis van de 'uitwisseling': 'Wat mij niet aangaat, kan mij niets schelen.' Wij denken dan dat alleen datgene wat nut voor ons heeft, bestaat. Op zoek naar de illusie van een veilige wereld waarin al onze behoeften bevredigd worden en onze angsten bezworen, verkiezen wij soms de eenzaamheid. Maar waar niets ons meer kwaad kan doen, heeft ook niets meer betekenis. Wij leven in een wereld van verhalen waarin de ander de kans krijgt zich in

zijn of haar eigenheid en verscheidenheid aan ons te openbaren. De taal kan de ruimte in ons losmaken die ons binnenvoert in de gemeenschap. Door de taal vallen wij niet samen met ons zelf, maar worden wij veranderd in iets dat wijder is dan wijzelf. Dat neemt echter niet weg, dat dezelfde taal ook het gevaar in zich draagt ons op te sluiten in een 'ik-verhaal', waarin er geen plaats bestaat voor de ander. Wanneer wij 'gelijkheid' eisen van anderen en dit onze 'gerechtigheid' wordt, staat deze al of niet subtiele eliminatie van het 'andere' gelijk aan moord. Gemeenschap is het tegendeel van kuddegeest, want de gemeenschap verdraagt met plezier de verscheidenheid. De fundamentele tegenstelling is daarom gelegen tussen de anonieme menigte en de Mens die in ons geboren wordt. 'De massa haat het beeld van de mens, want de massa is zonder samenhang, stuwt in alle richtingen tegelijk en vernietigt de creatieve kracht.' Daarom is de taak van de Leider duidelijk. Hij moet ervoor zorgen dat ieder zich in zijn of haar onvervangbare eigenheid inzet voor het project van de gemeenschap dat het individu overstijgt. 'Als je wilt dat zij broers worden, verplicht hen een toren te bouwen. Maar als jij wilt dat zij elkaar haten, werp dan graan naar hen.' In ieder mens ligt het beeld van de Mens te slapen. Durven wij deze te wekken, omdat wij 'God respecteren'? Dan komt het geloof in ons tot leven in een levende God.

Ze vergisten zich maar wat kon ik eraan doen? Als het geloof uitdooft, is het God die sterft en die voortaan nutteloos blijkt te zijn. Wanneer hun vurigheid uitgeput raakt, betekent dit dat het rijk zelf tot ontbinding overgaat want het wordt gevormd door hun vurigheid. Niet dat het zelf bedriegerij is. Maar als ik een landgoed noem, een of andere rij olijfbomen en de hut waar men beschutting zoekt en dat degene die ze aanschouwt liefde ervaart en hen verzamelt in zijn hart, als hij ertoe komt niets meer te zien dan olijfbomen te midden van andere en tussen hen in een verloren hut, die dus niet meer betekenis heeft dan beschutting te geven voor de regen, wie zou het landgoed er dan voor redden om verkocht te worden en versnipperd? Deze verkoop zou toch niets veranderen aan de hut noch aan de olijfbomen!

Zie de meester van de landgoederen wanneer hij heel alleen langs de wegen loopt in de dauw van de ochtendschemering, terwijl hij niets van zijn fortuin meedraagt. Geen gebruik makend van zijn voorrechten. Hij is als onteigend van zijn bezittingen aangezien zij momenteel voor hem geen nut hebben en als het heeft geregend, drukt zijn pas stevig in de modder als de pas van een werkmans en verwijderd hij met zijn staf de natte braamstruiken zoals de meest rusteloze zwerver. Vanuit de diepte van zijn holle weg overziet hij zelfs zijn landgoed niet, maar weet slechts dat hij er vorst van is.

Als jij hem echter tegenkomt en hij naar jou kijkt, dan is hij die daar en niet een ander. Kalm en zeker van zichzelf verlaat hij zich op de fundamentele waarborg die hem op dit ogenblik van geen nut is. Hij verbruikt niets maar niets ontbreekt hem. Hij vindt een goed steunpunt op de grondslag van de weiden, de gerstakkers en de palmentuinen die hem toebehoren. De velden zijn in rust. De korenschuren slapen nog. De tarwedorsers laten hun licht niet stelen. Maar hij bewaart hen allen in zijn hart. Hier loopt niet een willekeurig iemand, het is de meester die langzaam in zijn klavers wandelt ...

Aardig blind is hij die de mens slechts waarneemt in zijn handelingen, die gelooft dat alleen de handeling hem toont of de tastbare ervaring of het gebruik van een of ander voordeel. Dat wat telt voor de mens is niet dat waarover hij op dit moment beschikt want mijn wandelaar beschikt amper over het handjevol kruiden dat hij in zijn handen zou kunnen platdrukken of over het fruit dat hij zou kunnen plukken. Diegene die me volgt in de oorlog is vol herinnering aan zijn geliefde die hij niet kan zien, noch aanraken, noch in zijn armen sluiten en die zelfs niet van hem droomt, aangezien op dit uur van de vroege morgen waarin hij de ruimte opsnuift en het gewicht voelt dat hem naar beneden trekt, zij op haar bed zo ver weg zelfs niet levend op de wereld is. Jazeker, als afwezig en dood. Ja, in slaap. De man

draagt echter het volle gewicht voor het feit dat zij bestaat, het volle gewicht van een tedere liefde waarvan hij geen gebruik maakt en die slaapt in zelfvergetelheid zoals het graan in de voorraadschuur, het gewicht van geuren die hij niet opsnuift, het gewicht van het geruis van een waterstraal die het hart van zijn huis vormt en die hij niet hoort, terwijl hij ook het volle gewicht draagt van een rijk dat hem verschillend maakt van anderen.

Of deze vriend die jij ontmoet en die zijn zieke kind in zich draagt. Ziek ver weg. Van wie hij de koorts niet met zijn hand voelt, en van wie hij het geklaag niet hoort. En die op dit ogenblik niets verandert aan zijn leven. En toch zal hij je verschijnen als iemand die verpletterd wordt onder het gewicht van een kind in zijn hart.

Zo is het ook gesteld met diegene die afkomstig is van het rijk en die het niet zou kunnen overzien met een enkele oogopslag, noch gebruik maken van zijn voorraden, noch het minste voordeel ervan ontvangen, maar die eraan is gegroeid in zijn hart als de meester van het landgoed of de vader van het zieke kind of als degene die de liefde rijker maakt terwijl de geliefde niet enkel ver weg is maar bovendien in slaap. Voor de mens telt alleen de betekenis van de dingen.

Zeker, ik ken hem, de smid van mijn dorp die bij me komt en me zegt:
– Wat mij niet aangaat, kan mij niets schelen. Als ik beschik over mijn thee, mijn suiker, mijn ezel die goed gevoed is en mijn vrouw naast me, als mijn kinderen voortgang maken in leeftijd en deugd, dan ben ik volkomen gelukkig en vraag ik niets meer van de ander. Waarom dit lijden?

En hoe gelukkig zou hij zijn als hij alleen op de wereld in zijn huis is? Als hij met zijn familie een tent bewoont verloren in de woestijn, dwing ik hem er dus toe zich te corrigeren:

– Als jij 's avonds andere vrienden onder andere tenten terugvindt, als zij daar je iets te vertellen hebben en je op de hoogte stellen van de nieuwtjes van de woestijn ...

Want ik heb jullie gezien, vergeet dat niet! Ik heb jullie bezig gezien rond de nachtelijke vuren met het roosteren van het schaap of de geit en ik heb jullie luide stemmen gehoord. Ik ben jullie derhalve genaderd met langzame passen en in de stilte van mijn liefde. Jullie spraken inderdaad over jullie kinderen, en over degene die opgroeit en degene die ziek is, jullie spraken wel over het huis maar zonder er te veel nadruk op te leggen. Jullie begonnen pas levendig te worden toen de reiziger zich losmaakte uit zijn van ver komende karavaan en jullie een uiteenzetting gaf over de wonderlijke zaken van daarginds en de witte olifanten van een prins en het huwelijk op 1000 kilometer afstand van haar van wie jullie amper de naam kenden. Of nog over deze bedrijvigheid van de vijanden. Of die vertelde over deze komeet of deze belediging of deze liefde of deze moed ten opzichte van de dood of deze haat tegen jullie of deze grote toewijding. Daarom waren jullie vol ruimte en verbonden met zoveel dingen, daarom kreeg jullie geliefde en gehate, bedreigde en beschermde tent haar betekenis. Jullie zaten dus gevangen in een wonderbaarlijk netwerk dat jullie veranderde in iets dat wijder was dan jullie ...

Want jullie hadden een ruimte nodig die alleen de taal in jullie losmaakt.

Ik herinner me wat er met hen gebeurde toen mijn vader de drieduizend Berbervluchtelingen bijeendreef in een kamp ten noorden van de stad. Hij wilde geenszins dat zij zich vermengden met de onzen. Aangezien hij goed was, voedde hij ze en bevoorradde ze met stoffen, met suiker en thee. Maar zonder hun werk op te eisen in ruil voor de gaven van zijn vrijgevigheid. Zo hoefden zij zich geen zorgen meer

te maken over hun levensonderhoud en ieder had kunnen zeggen: 'Wat mij niet aangaat, kan mij niets schelen. Als ik mijn thee heb, mijn suiker, mijn goed gevoede ezel en mijn vrouw naast mij, als mijn kinderen voortgang maken in leeftijd en deugd – dan ben ik volkomen gelukkig en vraag ik niets van de ander ...'

Maar wie had kunnen geloven dat zij gelukkig waren? Wij gingen hen zo nu en dan bezoeken wanneer mijn vader mij wenste te onderrichten.

– Kijk, zei hij, zij worden vee en beginnen zachtjes aan te ontaarden ... niet in hun lichaam maar in hun hart.

Want voor hen verloor alles zijn betekenis. Als jij jouw bezit niet meer verdubbelt, is het niettemin goed dat de dobbelstenen voor jou in een droom de betekenis krijgen van landgoederen en kudden, van staven goud, van diamanten die je niet bezit. Die van elders zijn. Maar het uur komt waarop de dobbelstenen niets meer kunnen voorstellen. En er is dan geen spel meer mogelijk.

Daar hadden onze beschermelingen elkaar niets meer te zeggen. Ze hadden immers hun familieverhalen die allemaal op elkaar leken, tot op de draad versleten. Ze waren er klaar mee elkaar hun tenten te beschrijven nu al hun tenten op elkaar leken. Ze waren klaar met vrezen en hopen, en uitdenken. Zij gebruikten de taal nog met het oog op oppervlakkige effecten: 'Leen mij jouw kooktoestel' kon de een zeggen, 'waar is mijn zoon?' kon de ander zeggen. De menselijke natuur op haar strodek gelegen, onder haar voederbak, wat had zij verlangd? Uit naam waarvan zou zij gevochten hebben? Om het brood? Zij kregen het. Om de vrijheid? Maar binnen de grenzen van hun wereld waren ze ontzettend vrij. Zelfs verloren in deze mateloze vrijheid die bij sommige rijken hun ingewanden leeghaalt. Om hun vijanden te overwinnen? Maar zij hadden geen vijanden meer!

Mijn vader zegt me:

– Je kunt komen met een zweep, het kamp doorkruisen, alleen, hen geselend in het gelaat, je zult in hen niets meer oproepen dan in een horde honden, wanneer zij ervoor terugwijkend grommen, en er graag hun tanden in zouden zetten. Maar niemand offert zich op en jij wordt niet gebeten. En jij kruist je armen voor hen. En jij veracht hen ...

Hij zei me ook:

– Dat daar zijn karkassen van mensen. Maar de mens is er niet meer. Zij kunnen lafhartig uitmoorden, achter jouw rug, want de onderwereld blijkt gevaarlijk te zijn. Maar zij zullen jouw blik niet doorstaan.

De tweedracht zette zich echter in hen vast als een ziekte. Een onsaamenhangende tweedracht, die hen niet in twee kampen verdeelde maar hen allen opzette tegen iedereen, want die daar beroofde hen die zijn deel van de voorraden at. Zij hielden elkaar in de gaten als honden die rond de voederbak draaien en vervolgens pleegden zij moorden uit naam van hun gerechtigheid want hun gerechtigheid was in de eerste plaats gelijkheid. En al wie zich waarin dan ook onderscheidde, werd verpletterd door de menigte.

– De massa, zegt mijn vader me, haat het beeld van de mens, want de massa is zonder samenhang, stuwt in alle richtingen tegelijk en vernietigt de creatieve kracht. Het is zeker slecht dat de mens de kudde verplettert. Zoek daar de grote slavernij echter niet: deze komt aan het licht wanneer de kudde de mens verplettert.

Aldus, uit naam van duistere rechten, voorzagen de dolken die buikholtten doorboorden, de kadavers elke nacht van voedsel. En, evenals dat men het ontdoet van vuiligheid, sleepte men ze vroeg in de morgen naar de grenzen van het kamp waar onze kiepkarren hen oplaad-

den als een vuilophaaldienst. En ik herinnerde me de woorden van mijn vader: 'Als je wilt dat zij broers worden, verplicht hen een toren te bouwen. Maar als jij wilt dat zij elkaar haten, werp dan graan naar hen.'

Wij constateerden langzamerhand dat zij het gebruik van woorden kwijtraakten die hen van geen nut meer waren. En mijn vader leidde me rond te midden van deze als het ware afwezige gezichten die ons bekeken zonder ons te kennen, wezenloos en leeg. Zij brachten niet meer voort dan dit vage gegrom dat vraagt om voedsel. Zij vegeteerden zonder spijt, verlangen, haat noch liefde. En let op, spoedig was ten zij zichzelf zelfs niet meer en verdelgden hun ongedierte niet meer. Het zal gedijen. Daarom begonnen de woekeringen en de zweeren te verschijnen. En zie het kamp begon zich met stank te vullen. Mijn vader vreesde de pest. En ongetwijfeld dacht hij ook na over de toestand van de mens.

– Ik zal het besluit nemen om de aartsengel wakker te maken die slaapt, gesmoord onder hun mesthoop. Want ik respecteer hen niet, maar door hen heen respecteer ik God ...

– 12 –

De uiterlijke wereld verandert niet, wanneer wij het contact verloren hebben met het wezenlijke. Alles staat schijnbaar nog op zijn plaats. Toch krijgen mensen en dingen pas betekenis doordat zij het voorwerp van liefde en aandacht worden. Komen wij 'een klomp vlees' tegen of ontmoeten wij in de een ander een onbegrijpelijk 'wonder'? De aanwezigheid of de afwezigheid van de geliefde maakt ons rijk of arm al naargelang wij door de ander tot in het hart geraakt zijn in de nacht die 'het grote heiligdom voor de liefde' is of 'de grote mantel van de herder'. Het gevaar bestaat dat wij door rationalisatie een muur om ons heen bouwen die ons onkwetsbaar maakt voor de ver-

wijdering van de ander. Als wij op deze wijze de pijn bezweren, dan verliest ook alles zijn glans en verharden wij innerlijk. Dit is 'de vrijheid van het niet bestaan', want zonder het beeld van de geliefde ander zullen wij ook onszelf 'niet meer terugvinden'. Saint-Exupéry verwoordt deze grondervaring kernachtig: 'Daarom is het gepast om voortdurend wat groot is in de mens wakker te houden en hem te doen omkeren naar zijn eigen grootheid.' Breken wij onszelf en de ander af op grond van een denkbeeldig ideaalbeeld of verbinden wij ons met iedere mens die op ons pad komt in het bewustzijn dat wij samen geroepen zijn om de tempel, de toren of het rijk op te bouwen als een heilige ruimte waarin de mens geboren kan worden? Durven wij onszelf uit te wisselen tegen iets dat groter is dan wijzelf of blijven wij geobsedeerd staren naar het beeld in de spiegel, dat slechts weergave is van onszelf? Wij zullen als mensen geboren worden en sterven als wij ons bewust blijven van de 'dorst naar de dorst'. Iedere stap wordt dan tot 'gebed want zij leidt naar de geliefde'.

– Want dat is, zei mijn vader, een groot mysterie van de mens. Zij verliezen het wezenlijke en weten niet wat zij verloren hebben. Bijgevolg zijn zij er uit zichzelf onkundig van, de honkvasten van de oasen die gehurkt op hun voorraden zitten. Inderdaad, wat zij verloren hebben, is niet te lezen in de bouwstenen die niet veranderen. En de mensen van huizen en van bergen maar die geen domein meer vormen ...

Als zij de betekenis van het rijk kwijtraken, kunnen zij zich niet voorstellen dat zij ineenschrompelen en zich ontdoen van het wezenlijke en hun waarde ontnemen aan de dingen. De dingen behouden hun uiterlijk, maar wat betekent een diamant of een parel als niemand er naar verlangt: net zozeer als een geslepen glas. Het kind dat je wiegt, heeft iets van zichzelf verloren als hij geen geschenk meer is voor het rijk. Maar jij hebt in de eerste plaats geen weet van hem want zijn glimlach is niet veranderd.

Zij zien hun verarming niet, want de voorwerpen blijven in hun gebruik dezelfde. Maar wat betekent het gebruik van een diamant? En wat betekent een versiering als er geen feest is? En wat betekent het kind als er geen rijk is, en als jij er niet van droomt om van dit kind een veroveraar te maken, een heer of een architect? Als hij ertoe beperkt wordt om slechts een klomp vlees te zijn.

Zij miskennen de onzichtbare borst die hen dag en nacht voedde, want het rijk voedt je hart zoals de geliefde jou voedt met haar liefde en voor jou de betekenis verandert van de dingen, de geliefde die ver van jou in slaap is gevallen en neerligt als ware zij gestorven. Er is daar sprake van een zwakke ademtocht waarmee je zelfs niet kunt ademen en de wereld is voor jou slechts een wonder. De heer van het domein, in het lichtroze van het ochtendgloren, draagt dit op die manier in zijn hart terwijl hij voortwandelt, tot aan de slaap van de pachters.

Maar het mysterieuze van de mens die wanhoopt als de geliefde zich verwijdert van hem of als hijzelf stopt met beminnen of stopt met het rijk te vereren, is dat hij zich niet bewust is van zijn eigen verarming. Hij zegt eenvoudigweg tegen zichzelf: 'Zij was niet zo mooi als in mijn droom of minder beminnenswaard ...' en daar vertrekt hij tevreden met de toevallige wind mee. Maar de wereld is voor hem geen wonder meer. En de dageraad is niet meer de dageraad van de terugkeer of de dageraad van het ontwaken in haar armen. De nacht is niet meer het grote heiligdom voor de liefde. Zij is niet meer, dankzij haar die ademt in haar slaap, de grote mantel van de herder. Alles heeft zijn glans verloren. Alles is verhard. En de mens die geen weet heeft van de ramp, betreurt zijn vroegere overdaad niet. Hij is tevreden met zijn vrijheid, die vrijheid is van niet meer bestaan.

Zo ook degene voor wie het rijk dood is: 'Mijn vurigheid, zegt hij tot zichzelf, was stompzinige verblinding.' En, zeker, hij heeft gelijk. Er

bestaat niets buiten hem dan een ongelijke verzameling geiten, schapen, woningen en bergen. Het rijk was schepping van zijn hart.

Maar de schoonheid van een vrouw, waar breng je haar onder als er geen mens is om er ontroerd door te worden? En de reputatie van de diamant als niemand verlangt haar te bezitten? En het rijk, als er geen dienaren van het rijk meer bestaan?

Want degene die het beeld weet te lezen, en die het in zijn hart draagt, en als hij daarmee verbonden is om ervan te leven zoals een klein kind aan de moederborst, diegene van wie het de sluitsteen vormt, van wie het zin en betekenis en aanleiding tot grootheid is, ruimte en volheid, diegene daar, als hij is afgesneden van zijn bron, is als verdeeld, ontmanteld, en hij sterft door verstikking op de wijze van een boom waarvan men de wortels heeft afgesneden. Hij zal zichzelf niet meer terugvinden. En toch, terwijl het beeld dat in hem te gronde gaat, hem te gronde richt, lijdt hij niet en neemt zijn middelmatigheid voor lief zonder haar te kennen.

Daarom is het gepast om voortdurend wat groot is in de mens wakker te houden en hem te doen omkeren naar zijn eigen grootheid.

De wezenlijke voeding heeft hij immers niet te danken aan de dingen maar aan de kern die de dingen samensmeedt. Het is niet de diamant, maar die of die relatie tussen de diamant en de mensen die hem kan voeden. Noch deze zandwoestijn, maar die of die relatie tussen de zandwoestijn en de volksstammen. Niet de woorden in het boek, maar die of die relatie tussen de woorden van het boek die liefde, gedicht en wijsheid van God zijn.

Als ik jullie uitnodig om samen te werken en samen te zijn en een grote figuur te vormen die ieder verrijkt, die iets heeft van allen, en het

kind van het rijk, als ik jullie insluit in het bereik van mijn liefde, hoe zouden jullie er niet door versterkt zijn en hoe zouden jullie weerstand bieden? De schoonheid van het gelaat bestaat slechts door de uitwerking van elk deel op alle andere. De verschijning brengt jullie in beroering. Zo is het ook met dit of dat gedicht dat jullie tot tranen beweegt. Ik heb sterren, fonteinën, spijbtetuigingen in ontvangst genomen. Daar is niets anders. Ik heb ze echter gekneed overeenkomstig mijn begaafdheid en zij hebben als voetstuk van een godheid geënd die erover heerst en in niemand eronder omvat wordt.

Mijn vader stuurde een zanger naar deze mensheid in staat van ontbinding. De zanger ging tegen de avond op het plein zitten en begon te zingen. Hij bezong de dingen die een sterke invloed hadden op elkaar. Hij bezong de fabelachtige prinses die men slechts kan bereiken door tweehonderd dagen te lopen in de woestijn zonder waterputten onder de zon. De afwezigheid van putten wordt offer en dronkenschap van liefde. En het water van de waterzakken wordt gebed want zij leidt naar de geliefde. Hij zei: 'Ik verlangde naar de palmentuin en de zachte regen ... maar naar haar daar vooral van wie ik hoopte dat zij me zou ontvangen met haar glimlach ... en ik kon mijn koorts niet meer onderscheiden van mijn liefde ...'

Zij hadden dorst naar de dorst, en hun vuisten uitstrekkend in de richting van mijn vader: 'Misdadiger! Jij hebt ons beroofd van de dorst die dronkenschap van het offer voor de liefde is!'

Hij bezong dit dreigement, dat de boventoon voert als de oorlog is verklaard en de woestijn verandert in een addernest. Elke duin wordt hoger met een vermogen dat leven en dood toebehoort. En zij hadden dorst naar het risico van de dood dat de woestijn bezielt. Hij bezong de reputatie van de vijand wanneer men hem van alle kanten verwacht en hij van de ene kant naar de andere onder de horizon rond-

trekt, als een zon waarvan men niet zou weten van welke kant hij plotseling gaat verschijnen! En zij hadden dorst naar een vijand die hen zoals de zee had ingesloten met zijn luister.

Toen zij dorst hadden naar de liefde ontwaard als een gezicht, kwamen de dolken plotseling uit hun scheden tevoorschijn. Daarom hielden zij van vreugde terwijl zij hun sabels streelden! Hun wapens die vergeten, verroest, in waarde gedaald waren, maar die hen voorkwamen als een verloren mannelijkheid, want zij alleen stellen de mens in staat de wereld te scheppen. Dit was het sein voor de opstand, die mooi was als een brand!

Zij stierven allen als mensen!

- 15 -

Wij zijn alleen op zoek naar volmaaktheid en wij verdragen vormen van onvolmaaktheid soms maar moeilijk. God alleen is volmaakt, terwijl ons leven slechts de innerlijke reis is waardoor wij de goddelijke volmaaktheid een klein beetje benaderen. Ons obsessieve perfectionisme is er een teken van dat wij 'niet bezielt zijn door God'. Hoe kunnen wij de stad of de tempel bouwen die een woning kan vormen voor de Mens en voor God, als wij door de perfectionistische droom vervreemd geraakt zijn van het risicovolle avontuur van de schepping? De toren, de stad en het rijk zijn 'uitingen van het leven' en hebben 'de mens nodig om geboren te worden'. Wij zouden ze het liefste bouwen op grond van uiterst nauwkeurige berekeningen die ieder toeval en iedere misgreep uitsluiten, terwijl wij ten diepste weten dat zij slechts voortkomen uit ons verlangen en de uitdrukking zijn van het beeld dat wij in ons hart dragen. De fundamentele vraag is of wij op zoek zijn naar museumvoorwerpen of een ruimte om in te leven. Daarom zegt de Leider: 'Ik zal de toekomst tot gestalte brengen op de manier van de ontwerper.' Op grond van

een visie of een inzicht dat ons overstijgt, zijn wij in staat ons uit te wisselen tegen wat ons overstijgt. Dan zal de Mens tevoorschijn treden uit de wirwar van toevalligheden en schijnbaar willekeurige keuzen. 'Bevrijd de mens en hij zal scheppen.' Doordat wij samen werken aan een hoger doel dat met niemand samenvalt, werken wij samen aan de gemeenschap die de geboorte-grond is van de Mens in ieder van ons. Waarom zouden wij elkaar tegenspreken of haten, als wij allen in gehoorzaamheid en zelfvergetelheid in dienst staan van een hoger doel? In dit doel licht het Gelaat van God op. 'Jij wilt dat ze elkaar beminnen. Werp hen dan niet een beetje macht toe om die te delen. Maar zorg ervoor dat de een de ander dient. En dat de ander het rijk dient. Dan zullen ze elkaar graag steunen en samen bouwen.' De gemeenschap hoort aan niemand toe, want wij staan allemaal in dienst van de gemeenschap. Daarom gaat het niet om macht over anderen, maar om onze kleine en misschien ogenschijnlijk onbeduidende bijdrage aan het geheel. De enige vraag is of ik en mijn inzet 'op hun plaats liggen' zodat zij voegen in het gemeenschappelijke werk.

De oorlog is iets moeilijks wanneer hij geen natuurlijke neiging meer is noch uitdrukking van een verlangen. Mijn generaals in hun onwankelbare stompzinnigheid leerden slimme tactieken en bediscussieerden en zochten de volmaaktheid voordat zij tot handelen overgingen. Zij waren immers niet bezielde door God, maar gewetensvol en ijverig. Zij leden dus schipbreuk. En ik heb hen bijeengebracht om een preek voor hen af te steken:

– Jullie zullen niet zegevieren want jullie zijn op zoek naar de volmaaktheid. Zij is een museumvoorwerp. Jullie verbieden de vergis-singen en om te handelen wachten jullie erop te weten of het gebaar dat geriskeerd wordt een bewezen doeltreffendheid bezit. Maar waar hebben jullie gelezen dat de toekomst van tevoren getoond kan worden? Evenals dat jullie zo op jullie grondgebied het ontluiken van kunstschilders, van beeldhouwers en van iedere vruchtbare uitvin-

der zouden verhinderen, zullen jullie zo de overwinning verhinderen. Want ikzelf zeg jullie: de toren, de stad of het rijk wordt groot zoals de boom. Zij zijn uitingen van het leven, aangezien de mens nodig is opdat zij geboren worden. En de mens denkt ze te berekenen. Hij denkt dat de rede de opbouw van zijn stenen regeert, terwijl de opwaartse beweging van deze stenen op de eerste plaats is voortgekomen uit zijn verlangen. De stad ligt vervat in hem, in het beeld dat hij in zijn hart draagt, zoals de boom vervat is zijn zaadkorrel. Zijn berekeningen doen niets anders dan zijn verlangen aankleden. En het illustreren. Jullie leggen de boom niet uit als jullie het water laten zien dat hij heeft gedronken, de mineraalsappen die hij heeft geput en de zon die hem zijn kracht gaf. En jullie leggen de stad niet uit als jullie zeggen: 'Ziehier waarom deze boog niet instort ... zie daar de berekeningen van de architecten ...' Want als de stad moet ontstaan, zal men altijd rekenaars vinden die nauwkeurig berekenen. Dat zijn echter slechts dienstknechten. En als jullie hem op de eerste plaats zetten, gelovend dat de steden uit zijn handen komen, zal toch geen enkele stad opduiken uit de woestijn. Hij weet hoe de steden ontstaan maar hij weet niet waarom. Maar gooi de onwetende veroveraar met zijn volk op de harde grond en het rotspuin, jullie zullen later terugkeren en de stad met de dertig koepels zien schitteren in de zon ... En de koepels zullen overeind blijven zoals de takken van de ceder. Want het verlangen van de veroveraar zal stad met koepels geworden zijn, en alle berekenaars die hij verlangde zal hij gevonden hebben, als middelen, als wegen, en als routes.

Dus, zei ik hen, jullie zullen de oorlog verliezen omdat jullie niets verlangen. Geen enkele neiging doet een beroep op jullie. Jullie werken niet samen, maar jullie breken elkaar af in jullie onsamenhangende beslissingen. Kijk naar de steen hoeveel hij weegt. Hij rolt naar de bodem van het ravijn. Want hij is samenwerking van alle stofdeeltjes waarmee hij geboetseerd is en die alle druk uitoefenen in de richting

van hetzelfde doel. Kijk naar het water in het bekken. Het leunt tegen de wanden en wacht de kansen af. Want de dag komt waarop de kansen zich voordoen. Dag en nacht oefent het water onvermoeibaar druk uit. Schijnbaar is het in slaap en toch levend. Want bij het minste barstje, kijk hoe het zich in beweging zet, binnensluipt, de hindernis tegenkomt, om de hindernis heen gaat als dit mogelijk is, en terugkeert tot zijn slaap als de weg niet eindigt op de nieuwe barst die een andere route zal openen. Het loopt de nieuwe kans niet mis. En via ondoorgroondelijke wegen die geen enkele rekenaar had berekend, zal een eenvoudige druk jullie watervoorraden uit het bekken hebben laten wegstromen.

Jullie leger is vergelijkbaar met een zee die geen druk zou uitoefenen tegen zijn dijk. Jullie zijn deeg zonder gist. Een akker zonder zaadkorrel. Een menigte zonder verlangens. Jullie beheren in plaats van te begeleiden. Jullie zijn slechts domme getuigen. En de duistere krachten die druk uitoefenen tegen de afscheidingen van het rijk, die zullen aan heel wat beheerders voorbijgaan om jullie te bedekken onder hun vloedgolven. Waarna jullie nog dommere geschiedschrijvers de oorzaken van de ramp aan jullie zullen verklaren. Zij zullen wijsheid, berekening en wetenschap van de tegenstander noemen als middelen van zijn succes. Maar ik, ik zeg dat het geen wijsheid is, noch berekening, noch wetenschap van het water wanneer het de dijken doet afkalven en de steden van mensen opslokt.

Maar ik zal de toekomst tot gestalte brengen op de manier van de ontwerper die zijn kunstwerk uit het marmer tevoorschijn haalt met behulp van een beitel. De schilfers die het gelaat van de god aan het oog onttrokken, vallen om beurten. De anderen zullen zeggen: dit marmer bevatte deze god. Hij heeft hem gevonden. En zijn gebaar was een middel. Maar ik zeg je dat hij niet berekende maar dat hij de steen met zijn hamer bewerkte. De glimlach van het gelaat is niet gemaakt

uit een mengsel van zweet, van vonken, van beitelslagen en van marmer. De glimlach komt niet van de steen maar van de ontwerper. Bevrijd de mens en hij zal scheppen.

In hun onwankelbare stompzinnigheid verenigden mijn generaals zich: 'Hij moet begrijpen, zeiden ze elkaar, waarom onze mensen verdeeld raken en elkaar haten.' En zij lieten hen voorgeleiden. En zij luisterden naar elkaar zoekend om hun stellingen tot overeenstemming te brengen en de gerechtigheid te doen heersen en om aan deze terug te geven wat hem toekomt en van de ander af te nemen dat wat hij ten onrechte in handen had. En als zij elkaar haatten om motieven van jaloezie, trachtten de generaals te bepalen wie gelijk had en wie ongelijk. Weldra begrepen zij er niets meer van hoezeer de problemen met elkaar in de war raakten, hoezeer dezelfde handeling verschillende gezichten liet zien, nobel in dit of dat licht, laag in dat andere, tegelijk wreed en edelmoedig. Hun raadgevingen duurden de hele nacht. Omdat zij niet meer gingen slapen, nam hun stompzinnigheid steeds meer toe. Daarom kwamen zij me opzoeken: 'Er bestaat slechts één oplossing, zeiden ze me, voor deze warboel. Dat is de zondvloed van de Hebreëën!'

Maar ik herinnerde me dat mijn vader zei: 'Wanneer de schimmel wortel schiet in het graan zoek haar buiten het graan, geef het een andere graanschuur. Wanneer de mensen elkaar haten, luister niet naar de onnozele uiteenzetting van de redenen die zij hebben om te haten. Want zij hebben nog heel wat andere dan die zij opnoemen, en waarvan zij niet gedroomd hebben. Zij hebben er net zoveel om elkaar te beminnen. En net zoveel om te leven in de onverschilligheid. En ik die me nooit interesseer voor woorden, wetend dat wat zij vervoeren slechts een moeilijk te lezen teken is, net zomin als de stenen van het gebouw de schaduw niet laten zien noch de stilte, net zomin als de bouwstoffen van de boom de boom uitleggen, waarom zou ik geïntere-

resseerd zijn in de bouwstoffen van hun haat? Zij bouwden haar op als een tempel met dezelfde stenen die hen hadden gediend om de liefde op te bouwen.’

Ik was dus eenvoudigweg getuige van deze haat die zij bekleedden met hun slechte redenen en beschouwde hen als niet daarvan te genezen door uitoefening van een ijdele rechtspraak. Deze had er slechts voor gezorgd hen te verharden in hun redenen door hun foute ideeën of hun pluspunten te steunen. En de wrok van hen die ik ongelijk had gegeven, en de laatdunkendheid van hen die ik gelijk had gegeven. En dus had ik de kloof gegraven. Maar ik herinnerde me de wijsheid van mijn vader.

Het gebeurde dat bij de verovering van nieuwe gebieden, hij er generaals had neergezet, aangezien zij nog weinig zeker waren, om de gouverneurs te steunen. Welnu, de reizigers die van deze nieuwe streken naar de hoofdstad trokken, kwamen mijn vader waarschuwen:

– In die of die provincie, zeiden ze hem, heeft de generaal de gouverneur beledigd. Zij spreken niet meer met elkaar.

Iemand uit een andere provincie kwam bij hem:

– Heer, de gouverneur heeft haat opgevat voor de generaal.

Vervolgens kwam een derde van elders terug:

– Heer, men smeekt daar ginds om jouw scheidsrechterlijke uitspraak om een ernstig geschil op te lossen. De generaal en de gouverneur procederen tegen elkaar.

Mijn vader luisterde eerst naar de beweegredenen van de onenigheden. Deze beweegredenen waren elke keer vanzelfsprekend. Ieder die zulke beledigingen had ondergaan, had besloten ze te wreken. Er was daar natuurlijk sprake van vormen van laf verraad en onverzoenlijke

geschillen. En ontvoeringen en beledigingen. En natuurlijk moest er altijd een zijn die gelijk had, en de ander ongelijk. Maar deze praatjes vermoeden mijn vader.

– Ik heb wel iets beters te doen, zegt hij me, dan hun stompzinige twisten te bestuderen. Zij ontstaan van het ene uiteinde tot het andere van het grondgebied, elke keer verschillend en toch eender. Door welk wonder zou ik elke keer gouverneurs en generaals gekozen hebben die elkaar niet konden verdragen?

‘Wanneer de dieren die jij in een stal huisvest, de een na de ander sterven, buig je er dan niet over om de oorzaak van het kwaad te zoeken. Buig je over de stal en verbrand hem.’

Hij liet dus een boodschapper bij zich komen:

– Ik heb hun voorrechten slecht omschreven. Zij weten niet wie van de twee voorrang heeft op de ander aan de banketten. Met verbetering letten zij op hun tellen. En alle twee haasten zij zich naar voren tot aan het moment van plaatsnemen. Dan zegeviert de meest lompe terwijl hij plaatsneemt, of de minst stomme. De ander haat hem. En hij neemt zichzelf heilig voor om de volgende keer minder gek te zijn en zijn passen te versnellen om eerst te gaan zitten. En zie hoe zij zich vervolgens uiteraard elkaars vrouwen wederrechtelijk toe-eigenen, elkaars kudden roven, of elkaar uitschelden. En dat zijn slechts kletspraatjes zonder belang maar zij lijden eronder omdat zij erin geloven. Maar ik zal niet luisteren naar de ophef die zij maken.

‘Jij wilt dat ze elkaar beminnen. Werp hen dan niet een beetje macht toe om die te delen. Maar zorg ervoor dat de een de ander dient. En dat de ander het rijk dient. Dan zullen ze elkaar graag steunen en samen bouwen.’

Hij strafte hen dus hard voor de nutteloze herrie van hun twisten: 'Het rijk, zei hij hen, heeft niets te maken met jullie stampij. Een generaal moet vanzelfsprekend gehoorzamen aan de gouverneur. Ik zal dus die daar straffen omdat hij geen gezag heeft weten uit te oefenen. En de ander omdat hij niet heeft weten te gehoorzamen. En ik raad jullie de stilte aan.'

Van het ene uiteinde tot het andere van het grondgebied verzoenden de mensen zich met elkaar. De gestolen kamelen werden teruggegeven. De overspelige echtgenotes werden hersteld in hun vroegere staat of verstoten. De beledigingen werden hersteld. En degene die gehoorzaamde, zag zich geveild door de woorden van lof van degene die het gezag over hem uitoefende. Bronnen van vreugde openden zich voor hem. En degene die bevel voerde, was er gelukkig mee zijn macht te tonen door zijn ondergeschikte in zijn rol te doen groeien. En op de dagen van de banketten duwde hij hem voor zich uit, opdat hij als eerste ging zitten.

– En het was niet dat zij dom waren, zei mijn vader, maar dat de woorden van de taal niets met zich meebrengen wat belangwekkend is. Leer te luisteren niet naar de wind van de woorden noch naar de redeneringen die hen toestaan zich te vergissen. Leer verder te kijken. Want hun haat was niet onzinnig. Als iedere steen niet op zijn plaats ligt, is er geen sprake van een tempel. En als iedere steen op zijn plaats ligt en de tempel dient, dan telt enkel de stilte die eruit geboren wordt, en het gebed dat zich er vormt. En wie hoort dat men over stenen spreekt?

Daarom had ik geen belangstelling voor de problemen van mijn generaals die me kwamen verzoeken de oorzaken van hun onenigheden in de handelingen van de mensen te zoeken opdat ik daarin orde aanbreng door mijn rechtspraak. Maar in de stilte van mijn liefde door-

kruiste ik het kamp en keek hoe ze elkaar haten. Vervolgens trok ik me terug om God kennis te geven van mijn gebed.

'Heer, zie hen daar die verdeeld raken door het rijk niet meer te bouwen. Het is immers een dwaling te geloven dat zij ophouden met bouwen vanwege het feit dat zij verdeeld zouden zijn. Verlicht mij over de toren die ik hen kan laten bouwen, zodat deze hen in staat zal stellen zichzelf in hem uit te wisselen in hun uiteenlopende verlangens. Wie zal een beroep doen op alles in hen en zal ieder tot vervulling brengen door hem geheel en al uit te dagen in heel zijn grootheid? Mijn mantel is te kort en ik ben een slechte herder die hen niet onder zijn hoede kan brengen. Zij haten elkaar omdat ze het koud hebben. Want de haat is nooit iets anders dan ontevredenheid. Alle haat heeft een diepe zin maar wie beheerst hem? De verschillende kruiden haten elkaar en ze eten elkaar wederzijds op, maar zo niet de boom die enig in zijn soort is, waarvan elke tak groeit van de voorspoed van de andere. Leen mij een deel van je mantel zodat ik mijn krijgers daar samenbreng, en mijn landbouwers en mijn geleerden en mijn echtgenoten en mijn echtgenotes tot aan mijn kinderen die huilen ...'

– 16 –

Op dezelfde wijze streven wij naar de volmaaktheid van de deugd. Maar stelt de Leider: 'De deugd, dat is de volmaaktheid van de gesteldheid van de mens en niet de afwezigheid van gebreken.' De Mens leeft wel in het hart van God maar heeft een leven lang nodig om geboren te worden. Daarom moeten wij onszelf uitwisselen tegen dit beeld van God dat in ons gelegen is maar ons tegelijkertijd verre overstijgt. Daarom moeten wij gaandeweg onze 'gebreken' en onvolmaaktheid veredelen en omvormen tot 'andere vormen van dronkenschap' die ons meenemen over onze grenzen heen. Onze bereidheid daartoe en onze gehoorzaamheid niettegenstaande onze zogenaamde onvol-

maaktheid zijn 'de volmaaktheid van onze gesteldheid' die ons boven onszelf uittilt. Daarom zullen wij ons in dienst stellen van de stad die uit onszelf geboren zal worden en waartegen wij ons zullen uitwisselen in onze harten. Wij hoeven slechts de vurigheid van ons verlangen om Mens te worden en gemeenschap te stichten ruimte te geven. Immers, 'de volmaaktheid is geen doel dat men bereikt' maar 'de uitwisseling in God'. Het gaat er niet om onze onvolmaakheden en onze gebreken te overwinnen en te elimineren maar ons te 'bekereren' vanuit het intieme bewustzijn dat wij 'van adel zijn en dragers van waarheden'. Om deugzaam te worden hoeven wij ons slechts in God uit te wisselen tegen de Mens.

Zo is het ook met de deugd. Mijn generaals kwamen me in hun onwankelbare stompzinnigheid spreken over de deugd:

– Zie, zeiden ze me, hoe hun zeden ontaarden. Daarom gaat het rijk tot ontbinding over. Het is van belang de wetten strenger te maken en wredere straffen te bedenken. En degenen die tekortgeschoten zullen hebben te onthoofden.

Ik droomde:

– Het is misschien inderdaad van belang te onthoofden. Maar de deugd is in de eerste plaats gevolg. De zedelijke verdorvenheid van mijn mensen is voor alles zedelijke verdorvenheid van het rijk, dat de mensen hun grondslag geeft. Want als het levend en gezond was, zou het hun adel aanwakkeren.

En ik herinnerde me de woorden van mijn vader:

– De deugd, dat is de volmaaktheid van het mens-zijn en niet de afwezigheid van gebreken. Als ik een stad wil bouwen, neem ik de onderwereld en het uitschot en ik veredel het door macht uit te oefenen. Ik bied het andere vormen van dronkenschap dan de dronkenschap van de roof, van de uitputting of van de schending. Zie hen die dan bouwen met hun knoestige armen. Hun trots wordt tot torens en

tempels en vestingmuren. Hun wreedheid wordt grootheid en onverbiddelijkheid in de discipline. Kijk hoe zij zich in dienst stellen van een stad geboren uit henzelf en waartegen zij zich uitgewisseld hebben in hun harten. Zij zullen sterven om haar te redden op haar vestingmuren. En jij zult bij hen slechts de meest schitterende deugden ontdekken.

Maar jij die je neus ophaalt voor de macht van de aarde, voor de grofheid van de teelaarde en van haar verdorvenheid en van haar wormen, jij vraagt in de eerste plaats aan de mens om niet te zijn en geen geur meer te laten blijken. Jij laakt in hen de uitdrukking van hun kracht. En jij plaatst wekelingen aan het hoofd van je rijk. Zij jagen de ondeugd na, die slechts ongebruikte kracht is. Het is de kracht en het leven die zij najagen. En op hun beurt worden zij museumbewakers en bewaken een dood rijk.

– De ceder, zei mijn vader, voedt zich met de modder van de grond, maar verandert dit in dicht gebladerte, dat zich op zijn beurt voedt met de zon.

– De ceder, zei mijn vader soms ook nog, dat is de volmaaktheid van de modder. Het is de modder die tot deugd geworden is. Als jij jouw rijk wilt redden, doe zijn vurigheid dan in hem ontstaan. Hij zal de bewegingen van de mensen aanzuigen. En dezelfde handelingen, dezelfde bewegingen, dezelfde verlangens, dezelfde inspanningen zullen jouw stad opbouwen in plaats van haar te vernietigen.

En ik zeg het je nu:

– Jouw stad zal eraan sterven voltooid te zijn. Want zij leefden niet van wat ze ontvingen maar van wat zij gaven. Door te twisten over de aangelegde voorraden zullen zij weer worden tot wolven in hun holen. En als jouw hardheid erin slaagt hen te onderwerpen, zullen zij in

plaats daarvan tot vee in de stal worden. Want een stad wordt niet voltooid. Ik zeg dat mijn werk slechts voltooid is wanneer mijn vurigheid ontbreekt. Zij sterven dan omdat zij al dood zijn. Maar de volmaaktheid is geen doel dat men bereikt. Het is uitwisseling in God. En ik heb mijn stad nooit voltooid ...

Daarom twijfelde ik of het wel voldoende is om te onthoofden. Want als diegene daar klaarblijkelijk bedorven is, is het van belang hem weg te snijden uit angst dat hij de anderen bederft zoals men ook de overrijpe vrucht buiten de provisiekast werpt of het zieke dier buiten de stal. Maar het is beter om te veranderen van provisiekast of van stal want zij zijn in de eerste plaats de verantwoordelijken.

Waarom degene straffen die men kan bekeren? Daarom richtte ik dit gebed tot God: 'Heer, leen mij een stukje van jouw mantel om er alle mensen met hun bagage van grote verlangens mee te beschutten. Ik heb er genoeg van hen de keel dicht te knijpen uit angst dat zij mijn werk te gronde richten doordat ik hen niet weet te beschutten. Ik heb er weet van dat zij een bedreiging vormen voor de anderen en ik ken de aanvechtbare weldaden van mijn provisorische waarheid, maar ik weet ook dat zij van adel zijn en dragers van waarheden.'

- 17 -

Woorden en taal geven ons vaak de indruk dat in werkelijkheid bestaat wat zij aanduiden. Daardoor ontstaan er veel geschillen, ruzies en oorlogen. Wij kijken naar hetzelfde beeld, dezelfde werkelijkheid, maar wij beminnen dit beeld ieder op een eigen wijze. Toch spreken wij over dit beeld met woorden die geheel verschillend en misschien zelfs tegengesteld zijn, en zo worden wij tegenover elkaar geplaatst. Het ontgaat ons dat wij hetzelfde wensen, maar dat wij dit via andere wegen denken te bereiken. Omdat wij denken beter en

doeltreffender te zijn dan de anderen, is het voor ons ondenkbaar dat de handelingen, de wegen en de woorden van de anderen ook onze werkelijkheid afdoende benaderen, hoewel anders. Daarom is het voor ons mensen zo moeilijk vrede te stichten. De vrede vereist immers niet dat wij ieder onze behoeften en wensen laten varen om zo tot een duldbaar compromis te komen. De vrede kan alleen maar stap voor stap in ons groeien als wij in onze geest, ons hart en in onze ziel ruimte scheppen waarin er plaats is voor de anderen zodat wij allen Mens kunnen worden. Onze 'ikkigheid', die gefocust is op zelfbehoud en die gestuurd wordt door onze overlevingsdrang, verhindert ons echter de anderen deze ruimte te gunnen. Daarom ontstaat de ware vrede vanuit God, die zowel ons als de anderen opneemt in zijn onvoorwaardelijke liefde. Immers, 'de vrede bouwen, dat betekent van God te verkrijgen dat Hij zijn herdersmantel leent om de mensen te ontvangen in de hele omvang van hun verlangens.' Want, 'allen, in hun verscheidenheid, ontroeren zijn hart. En allen, in de verscheidenheid van hun liefde, stellen zich in dienst van zijn lof.' Hoe kan het dan anders dan dat de vrede heel langzaam in ons hart groeit? Vrede vraagt van ons dat wij ons voortdurend 'bekerend' en ons denkbeeldige gelijk loslaten om zo bezield te worden door het ene doel dat ons allen voor ogen staat, ook al weten wij dit niet van elkaar. Omdat 'er niets te doen valt zonder de liefde' moeten wij ons voortdurend bezinnen op de liefde, en haar niet verwarren met voorbijgaande aanleidingen of intense gevoelens. Liefde bestaat in geven, terwijl ook ontvangen een gave aan de ander is. Daarom is liefde samenwerking.

Daarom heb ik de wind van de woorden altijd geringschat als vruchteloos. Ik heb de kunstgrepen van de taal gewantwoord. Wanneer mijn generaals in hun onwankelbare stompzinnigheid me kwamen zeggen: 'Het volk komt in opstand, wij stellen je voor om gewiekst te zijn ...', stuurde ik mijn generaals weg. Want gewiektheid is slechts een ijdel woord. In de schepping is er geen list mogelijk. Men grondvest wat men maakt en niets meer. Als jij beweert, terwijl je een doel nastreeft, je te richten op een ander dat afwijkt van het eerste, dan zal

alleen degene die slachtoffer is van de woorden, geloven dat je slim bent. Immers, wat jij uiteindelijk grondvest, dat is datgene waar jij eerst heen gaat en niets meer. Jij grondvest datgene waarmee jij je bezighoudt en niets meer. Zelfs als jij je ermee bezighoudt ertegen te vechten. Ik grondvest mijn vijand als ik hem bestrijd. Ik smeed hem en maak hem harder. En als ik uit naam van toekomstige vrijheid te vergeefs beweet mijn gedwongenheid te versterken, dan is het de gedwongenheid die ik grondvest. Immers, men schippert niet met het leven. Men bedriegt geenszins de boom: men doet hem groeien zoals men hem leidt. Het overige is slechts wind van woorden. En als ik beweet mijn generatie op te offeren voor het geluk van de toekomstige generaties, dan zijn het de mensen die ik opoffer. Niet deze hier of anderen, maar allen. Ik sluit hen allen eenvoudigweg op in het ongeluk. Het overige is slechts wind van woorden. En als ik oorlog voer om de vrede te verkrijgen, sticht ik oorlog. De vrede is geen toestand die men bereikt door middel van oorlog. Als ik geloof in de vrede veroverd door de wapenen en als ik toch ontwapen, dan sterf ik. Immers, ik kan de vrede slechts tot stand brengen als ik vrede sticht. Dat wil zeggen als ik ontvang of opneem en als ieder mens in mijn rijk ziet hoe zijn bijzondere wensen tot uitdrukking komen. Want het beeld kan hetzelfde zijn dat ieder op zijn eigen manier bemint. Alleen een ontoereikende taal zet de mensen tegen elkaar op, want wat zij wensen verschilt niet. Ik heb nooit degene ontmoet die de wanorde wens- te of de laagheid of de puinhoop. Het beeld dat hen kwelt en dat zij graag zouden willen grondvesten, is van het begin tot het einde van de wereld hetzelfde, maar de wegen waarlangs zij het zoeken te bereiken, zijn verschillend. De een gelooft dat de vrijheid de mens de gelegenheid zal bieden zich te ontplooien, de ander dat de dwang hem volwassen zal maken, en alle twee wensen zij zijn grootheid. De een gelooft dat de liefde hen zal verenigen, de ander veracht de goedheid die slechts respect is voor de zweer en hij dwingt de mens een toren te bouwen waarin zij zich in elkaar grondvesten. Alle twee werken zij

voor de liefde. De een gelooft dat de voorspoed alle problemen over- heerst, want de mens die bevrijd is van zijn taken vindt tijd om zijn hart, zijn ziel en zijn intelligentie te vormen. De ander denkt echter dat de kwaliteit van hun harten, van hun intelligenties en van hun zielen niet gekoppeld is aan de voedingsmiddelen die men hen levert noch aan de gemakken die men hen toestaat maar aan de gaven die men van hen vraagt. Hij gelooft dat alleen die tempels mooi zijn die voortkomen uit de eisen van God, en die als losprijs teruggegeven worden. Alle twee wensten zij de ziel, de intelligentie en het hart op te luisteren. Alle twee hebben zij gelijk want wie kan gedijen in de sla- vernij, de wreedheid en de afstomping van een zwaar werk? Maar wie kan opgroeien in de ongebondenheid, het respect voor de verdorven- heid en het vruchteloze werk, dat niets meer is dan tijdverdrijf van nietsdoeners?

Zie degenen die de wapenen opnemen vanwege ondoeltreffende woorden, uit naam van dezelfde liefde. Het is de oorlog, die streven en strijd en onsaamenhangende beweging is in de onweerstaanbare richting zoals van de boom van mijn dichter die, blind geboren, op de muren van zijn gevangenis sloeg totdat hij een opening maakte om recht naar de zon te springen, hoe dan ook kaarsrecht en luisterrijk.

De vrede dwing ik geenszins af. Ik leg de grondslag voor mijn vijand en zijn wrok als ik er genoeg mee neem hem te onderwerpen. Al- leen bekeren stelt iets voor en bekeren, dat is ontvangen. Het bete- kent ieder aanbieden dat hij zich er op zijn gemak een kledingstuk op zijn maat voelt. En dan hetzelfde kledingstuk voor allen. Want alle te- genstrijdigheid is slechts afwezigheid van begaafdheid.

Daarom herhaal ik mijn gebed:

‘Heer, verlicht mij. Doe mij groeien in wijsheid opdat ik geen verzoen- ning breng door van beiden te eisen een vurige wens te laten varen.

Maar door een nieuw gezicht dat zich aan hen hetzelfde zou tonen. Zoals van het schip, Heer! Zij die zonder het te begrijpen aan de touwen van bakboord trekken, strijden tegen degenen die ze naar stuurboord trekken. Zij zouden elkaar haten in onwetendheid. Maar als zij zich ervan bewust zijn, dan werken zij samen en dienen ze beiden de wind.'

De vrede is een boom die er lang over doet om te groeien. Evenals de ceder moeten wij nog veel rotspuin opzuigen om hem in zijn eenheid te grondvesten ...

De vrede bouwen, dat betekent de stal bouwen die groot genoeg is om te zorgen dat de hele kudde er kan slapen. Het betekent het paleis bouwen dat ruim genoeg is om te zorgen dat alle mensen elkaar kunnen ontmoeten zonder iets achter te laten van wat zij meedragen. Het gaat er niet om hen te beknotten om hen er te doen huisvesten. De vrede bouwen, dat betekent van God te verkrijgen dat Hij zijn herdersmantel leent om de mensen te ontvangen in de hele omvang van hun verlangens. Zoals de moeder die haar zonen bemint. De ene schuchter en zachtaardig. De ander met hartstocht om te leven. Weer een ander misschien krom, mager en klein. Maar allen, in hun verscheidenheid, ontroeren zijn hart. En allen, in de verscheidenheid van hun liefde, dienen zijn lof.

Maar de vrede is een boom die er lang over doet om opgebouwd te worden. Er is meer licht voor nodig dan ik ter beschikking heb. En er is nog niets vanzelfsprekend. Ik kies en ik weiger. Het zou te gemakkelijk zijn de vrede te bewerken als zij reeds eender zouden zijn.

Aldus is de vaardigheid van mijn generaals gestrand want in hun onwrikbare domheid kwamen ze naar me toe om me redeneringen voor

te leggen. En ik herinnerde me woorden van mijn vader: 'De kunst van de redenering maakt het de mens mogelijk zich te vergissen ...'

– Als onze mannen de taken van het rijk laten varen, dan betekent dit dat zij verslappen. Wij zullen ze dus obstakels bezorgen en zij zullen sterk worden en het rijk zal gered worden.

Zo praten de professoren, die van gevolgtrekking naar gevolgtrekking gaan. Maar het leven is. Zoals de boom is. De twijg is niet het middel dat de kiem gevonden heeft om tak te worden. Twijg, kiem en tak zijn slechts eenzelfde wasdom.

Ik corrigeerde hen dus: Als onze mannen verslappen, dan betekent dit dat het rijk in hen dood is dat hun vitaliteit voedde. Zo is het gesteld met de ceder wanneer hij zijn gave om te leven opgebruikt heeft. Hij verandert het rotspuin niet meer in ceder. Hij begint zich te verstrooien in de woestijn. Het is dus van belang hen te bekeren om hen te bezielen ... Niettemin, in mijn toegeeflijkheid omdat mijn generaals me niet konden begrijpen, liet ik hen hun spelletjes spelen. Zij stuurden mannen weg om zich te laten doden rond een put waar niemand op uitwas omdat hij droog stond, maar waar de vijand bij toeval zijn legerplaats had.

Zeker, het vuurgevecht rond de put is mooi, deze dans rond de bloem, want degene die de put verkrijgt, huwt de aarde en hervindt de smaak van de overwinningen. En de vijand maakt rechtsomkeert met de grote beweging van een raaf, wanneer jouw opmars hen heeft doen opbreken. Zij beginnen de zwerftocht om zich daar neer te zetten waar zij jou niet meer te vrezen hebben. De zandvlakte die hen achter jou heeft opgeslokt, wordt gevuld met stuifzand. In jouw manhaftigheid speel jij met het leven en de dood. Jij danst rond een middelpunt en jij verwijdert je en je nadert iets.

Als daar slechts een opgedroogde put is, dan is het spel niet meer hetzelfde. Jij weet ook dat deze put nutteloos is en zonder betekenis zoals de dobbelstenen van het spel wanneer jij jouw lot niet van hen laat afhangen. Mijn generaals hebben geloof gehecht aan de dobbelstenen, omdat zij de mannen met de dobbelstenen hebben zien spelen en elkaar vermoorden vanwege vals spel. Zij hebben met de put gespeeld zoals met een betekenisloze dobbelsteen. Maar niemand moordt vanwege vals spel met een betekenisloze dobbelsteen.

Mijn generaals hebben de liefde nooit erg goed begrepen.

Want zij zien de verliefde die in vervoering is vanwege de dageraad die hem zijn liefde weer voor de geest brengt terwijl hij hem wekt. Zij zien de strijder die in vervoering is vanwege de dageraad die hem zijn overwinning die ophanden is voor de geest brengt terwijl hij hem wekt. De overwinning die zich reeds in hem uitstrekt en hem doet lachen. Zij geloven dat de dageraad doeltreffend is en niet de liefde.

Maar ik zeg dat er niets te doen valt zonder de liefde. Immers, de dobbelsteen verveelt je die geenszins gevuld is met een gewenste betekenis. En de dageraad verveelt je als zij je eenvoudigweg doet terugkeren in jouw ellende. En de dood omwille van een nutteloze put verveelt je.

Zeker, hoe zwaarder het werk is waarin jij opbrandt in naam van de liefde, des te meer verheft het je. Hoe meer jij geeft, des te groter word jij. Maar er is iemand nodig om te ontvangen. Er bestaat geen geven zonder kwijt te raken.

Hoewel mijn generaals gezien hebben dat er met vreugde gegeven wordt, hadden zij er toch niet heel eenvoudigweg uit afgeleid dat er

iemand bestond om te ontvangen. Zij begrepen niet dat het niet voldoende is de mens te beroven om hem te verheffen.

Ik verraste deze gewonde echter in zijn verbittering. Hij zegt me:

– Ik ga sterven, heer. Ik heb mijn bloed gegeven. En ik ontvang niets in ruil daarvoor. De vijand die ik neergelegd heb met een kogel in de buik voordat een ander hem wreekte, heb ik gadegeslagen toen hij stierf. Het scheen mij toe dat hij in de dood tot voltooiing kwam, geheel en al overgegeven aan zijn overtuigingen. Zijn dood loonde de moeite. Wat mij betreft, omdat ik het bevel in acht genomen heb dat van mijn korporaal kwam en niet van iemand anders wiens verrijking een beloning geweest zou zijn, sterf ik met waardigheid maar uit sleur.

Wat de anderen betreft, zij waren weggevlucht.

– 19 –

Dit hoofdstuk lijkt een lofzang op de nutteloosheid. De Leider houdt een toespraak voor de architecten die verantwoordelijk zijn voor de opbouw van de stad. Hij wijst allereerst op de taak onderscheid te maken tussen de dingen die dringend noodzakelijk zijn om praktisch te kunnen leven en hetgeen werkelijk belangrijk is voor de Mens. De eerste categorie beperkt zich tot materiele, sociale en psychologische omstandigheden, terwijl de tweede categorie betrekking heeft op het wezen van de Mens. Immers, 'de liefde en de zin van het leven en de smaak van God zijn belangrijker'. De vraag is dus niet hoe de mens zal leven, maar welke mens zal leven en hoe hij licht zal geven aan zijn omgeving. Het gaat om het fundamentele onderscheid tussen het middel en het doel. De middelen van bestaan scheppen slechts de gunstige conditie voor het voortbestaan, maar het wezenlijke is dat de Mens in ons geboren wordt. 'De ziel die ik voor hem zal grondvesten, zal basiliek worden, want zij alleen

is belangrijk.' Wanneer dingen beantwoorden aan onze behoeften, hebben ze nut voor ons, terwijl de grote symbolen en de verre uitzichten zich verliezen in de nutteloosheid. Ze dienen nergens voor maar ze geven betekenis aan ons bestaan en ons samenleven. Zo worden wij in onze harten 'gezuiverd van de verslaving aan kleine dingen'. Terwijl het ook zo is dat deze zelfde kleine dingen tot 'gelaat kan worden waarin de betekenis van de dingen gelezen kan worden'. Blijft de tastbare werkelijkheid ondoorzichtig voor ons en sluit zij ons op, of wordt zij doorzichtig doordat zij 'zich opent naar wat ruimer is dan zichzelf'? Immers, dan 'wordt alles weg, baan en venster naar iets anders dan zichzelf'. Het nutteloze lijkt verspilling maar geeft ons zicht op het meest wezenlijke. Zo dienen een tempel en een kerk nergens toe, maar zij maken ons hart groter zodat alles in ons lofzang en offer wordt. De woestijn en de zee hebben eenzelfde functie. Deze nutteloze ruimten doen een beroep op ons om ons bloot te stellen aan de stilte en zo ons diepste wezen en onze waarheid te ontdekken. Op deze wijze wordt de grootheid van de Mens in ons geboren en leren wij onze eigen reikwijdte kennen. Alles wordt dan tot opstap of trap die ons naar God voert. Het 'echte werk' zal alles van ons vragen en ons leegzuigen, zodat wij wel gedwongen zullen zijn om ons 'in dienst daarvan te stellen'. Doordat wij geheel en al uit onszelf getrokken worden, kunnen wij onszelf uitwisselen tegen het grote doel.

Ik heb de architecten dus laten komen en heb hen gezegd: Jullie zijn het van wie de toekomstige stad afhangt, niet in haar spirituele betekenis, maar in het gezicht dat zij zal laten zien en dat haar tot uitdrukking zal brengen. Met jullie denk ik natuurlijk dat het erom gaat de mensen goed onderdak te geven. Opdat zij beschikken over de gemakken van de stad en hun krachten niet verliezen in vergeefse moeilijkheden en in onvruchtbare bemoeienissen. Maar ik heb altijd geleerd om het belangrijke te onderscheiden van het dringend noodzakelijke. Want, zeker, het is dringend dat de mens te eten heeft, want als hij niet gevoed wordt, is hij geen mens en doet zich geen probleem meer voor. Maar de liefde en de zin van het leven en de smaak

van God zijn belangrijker. Ik interesseer me niet voor een soort dat dikker wordt. De vraag die ik me stel, gaat er niet om te weten of de mens al dan niet gelukkig zal zijn, gedijend en comfortabel gehuisvest. Ik vraag me in de eerste plaats af welke mens gedijend, gehuisvest en gelukkig zal worden. Want, boven mijn rijk geworden winkeliers die de veiligheid opblaast, verkies ik de zwerver die voortdurend vlucht en de wind achternagaat, want hij wordt van dag tot dag mooier door een zo wijds heer te dienen. Indien ik – gedwongen te kiezen – leerde dat God aan de eerste Zijn grootheid ontzegt en hem slechts verleent aan de tweede, zou ik mijn volk in de woestijn storten. Ik houd er immers van dat de mens zijn licht geeft. Wat kan mij een dikke kaars schelen. Aan zijn vlam alleen meet ik zijn waarde.

Maar ik heb niet gezien dat de prins minder was dan de bootwerker noch de generaal dan de sergeant, noch de leider dan de handarbeiders hoewel zij veel ruimer gebruik konden maken van de goederen. Degenen die vestingmuren van brons optrekken, heb ik niet minder bevonden dan degenen die hun lemen muren in het gelid plaatsen. Ik weiger de trap van de veroveringen niet die het de mens mogelijk maakt hogerop te klimmen. Maar ik heb het middel en het doel niet door elkaar gehaald, de trap en de tempel. Het is dringend noodzakelijk dat een trap het mogelijk maakt de tempel te bereiken, want anders blijft deze verlaten. Maar alleen de tempel is belangrijk. Het is dringend noodzakelijk dat de mens blijft voortbestaan en rondom zichzelf de middelen vindt om te groeien. Maar daarbij gaat het slechts om de trap die voert naar de mens. De ziel die ik voor hem zal grondvesten, zal basiliek worden, want zij alleen is belangrijk.

Dus veroordeel ik jullie ertoe het gebruikelijke niet voor te trekken. Maar het als einddoel te nemen. Want de keukens van het paleis zijn natuurlijk wel noodzakelijk, maar per slot van rekening telt alleen het

paleis waartoe de keukens moeten dienen. En ik roep jullie bijeen om jullie te vragen:

Toon mij het belangrijke deel van jullie werk. En jullie blijven sprake-loos voor mij staan.

En jullie zeggen me: Wij geven gehoor aan de behoeften van mensen. Wij bieden hen onderdak. Ja. Zoals men gehoor geeft aan de behoeften van het vee dat men een plaats geeft in de stal op zijn strodek. En de mens, voorzeker, heeft muren nodig om zich daar te begraven en te worden als het zaad. Maar hij heeft evenzeer de grote Melkweg nodig en de uitgestrektheid van de zee, hoewel noch de sterrenbeelden noch oceaan hem op dit ogenblik ergens toe dienen. Want wat betekent het te dienen? En ik ken er die langdurig en moeizaam de berg hebben beklommen, terwijl zij aan knieën en handen hun vel openhalen, zich uitputten in hun beklimming, om voor het ochtendgloren de top te bereiken en zich te laven aan de diepte van de nog blauwe vlakte, zoals men op zoek is naar het water van een meer om ervan te drinken. En zij gaan zitten en zij kijken, een keer daar, en zij blazen uit. En hun hart klopt van vreugde en zij vinden er een probaat middel tegen hun afkeer.

En ik kende er die de zee zoeken met de langzame gang van hun karavanen en die behoefte hebben aan de zee. En die, terwijl zij aankomen op de kaap en uitsteken boven deze weidsheid vol stilte en geconcentreerdheid en die aan hun blikken zijn voorraden algen of koralen onttrekt, de scherpte van het zout inademen en zich verbazen over een schouwspel dat hen op dit ogenblik nergens toe dient, want men grijpt de zee niet. Maar zij worden in hun harten gezuiverd van de verslaving aan de kleine dingen. Misschien waren zij met diepe afkeer als vanachter de tralies van een gevangenis getuige van de waterketel, van het huishoudelijke gerei, van de jammerklachten van hun vrou-

wen, van het dagelijkse omhulsel dat gelaat kan worden waarin de betekenis van de dingen gelezen wordt, maar soms ook graftombe kan worden, die ondoorzichtig voor ons is en ons opsluit.

Dan nemen zij voorraden van ruimte en brengen de zaligheid die zij er hebben gevonden, bij hen terug. En het huis is veranderd doordat er ergens de vlakte bestaat bij het aanbreken van de dag en de zee. Want alles opent zich naar wat ruimer is dan zichzelf. Alles wordt weg, baan en venster naar iets anders dan zichzelf.

Dus beweer me niet dat jullie gewone muren hem genoeg zijn, want als de mens de sterren nooit had gezien en als jullie bij machte waren voor hem een melkweg te bouwen met reusachtige traveeën op voorwaarde een fortuin te verspillen aan de bouw van een dergelijke koppel, zouden jullie me komen zeggen dat dit fortuin verspild zou worden door zijn gebruik?

En het is daarom dat ik jullie zeg: Als jullie de nutteloze tempel bouwen omdat hij niet dient voor het koken, noch voor de rust, noch voor de samenkomst van de notabelen, noch voor de watervoorraden, maar die eenvoudigweg dient om het hart van de mens groter te maken, en voor de kalmte van de zinnen en voor de tijd die tot rijpheid komt, want hij is geheel gelijk aan een provisiekast van het hart waar men zich installeert om te baden in de rechtmatige vrede en de kalmte van de hartstochten en de gerechtigheid zonder te onterven, als jullie dus een tempel bouwen waar de pijn veroorzaakt door de zweren tot lofzang wordt en offergave, waar de doodsdreiging tot een haven wordt waarvan een glimp is gezien in de wateren die eindelijk kalm zijn, zouden jullie dan geloven jullie inspanningen te hebben verspild?

Als met betrekking tot hen die de handen openrijten om de zeilen te bedienen op de dagen van storm, en die dag en nacht moeizaam tegen wind en stroom op zwoegen en niet meer zijn dan levend vlees zwaar uitgebeten door het zout, als het mogelijk was hen af en toe te ontvangen in de kalme en heldere wateren van een haven, daar waar er geen sprake meer is van beweging, noch van tijd, inspanning, hardheid van het gevecht, maar stilte van de wateren die de binnenkomst nauwelijks schade berokkent wanneer het grote schip langzaam afmeert, zou jij dan geloven je werk te hebben verspild? Want het is zacht voor hen, dit water uit de regenput, na al deze witte kragen die drijven op de ronding van de golven, al deze manen van de zee.

En ziedaar wat je kunt bieden aan de mens en wat slechts afhangt van jouw begaafdheid. Want jij schept de smaak van het water vanuit de haven en vanuit de stilte en de wonderlijke verwachtingen louter door de rangschikking van jouw stenen.

Dus zo doet jouw tempel een beroep op hen en gaan zij zich blootstellen aan zijn stilte. En zij ontdekken er zichzelf. Want anders zouden slechts de winkels hun aandacht trekken. Niets anders zou in hen door de handelaren worden opgeroepen dan de koper. En zij zouden niet geboren worden in hun grootheid. En zij zouden hun reikwijdte niet kennen.

Zeker, zul je me zeggen, deze dikke winkeliers zijn gevuld en zij vullen niets anders. Maar het is gemakkelijk diegene te vullen die geen ruimte heeft in zijn hart.

En inderdaad, een stompzinnig taalgebruik schildert jullie werkzaamheden af als nutteloos. Maar de handelwijze van de mensen lozenstraf dus met zekerheid deze gedachtegang. Jullie zien de mensen, uit alle streken van de wereld, zich haasten om op onderzoek te

gaan naar deze stenen resultaten die jullie niet meer vervaardigen. Deze voorraadschuren voor de ziel en het hart. Waar hebben jullie gezien dat de mens de behoefte voelt om de hele wereld te doorkruisen om opslagplaatsen te bezoeken? De mens maakt zeker gebruik van de koopwaar maar hij maakt er gebruik van om in zijn onderhoud te voorzien en hij vergist zich in zichzelf als hij gelooft dat hij ze in de eerste plaats verlangt. Want hun reizen hebben andere doelen. Jij hebt hen van plaats zien veranderen, de mensen. Heb jij gelet op hun doelen? Ongetwijfeld soms een liefvallige baai of een of andere berg bedekt met sneeuw of deze vulkaan die omvangrijker wordt door wat hij uitstoot, maar voor alles worden ze getrokken naar deze begraven schepen die in hun eentje ergens heen voeren.

Zij doen er een rondgang en gaan op bezoek, dromend, zonder het goed te weten er ingescheept te zijn. Want zij zijn nergens naar op weg. En deze tempels ontvangen geen mensenmassa's meer en slepen hen niet meer mee en veranderen hen niet meer in edeler rassen zoals een cocon. Al deze emigranten hebben geen schip meer en zij kunnen niet meer veranderen en van eerst arme en zwakke zielen in de loop van deze overtocht aan boord van stenen schepen worden tot rijke en vruchtbare zielen. Het is daarom dat al deze bezoekers rond de begraven tempel draaien en deze bezoeken en zoeken en lopen op de grote stralende plavuizen die de slijtage van de stappen glanzend gemaakt heeft, luisterend hoe hun stemmen alleen weerklinken in de monumentale stilte, verloren in het woud van de granieten zuilen, en zoals geschiedkundigen eenvoudigweg gelovend zich op de hoogte te stellen, terwijl zij uit de slagen van hun harten zouden kunnen begrijpen dat van zuil naar zuil, van vertrek naar vertrek, van schip naar schip, dat wat zij zoeken de kapitein is en dat zij daar allen zijn bevend van hart maar zonder hem te kennen, roepend om hulp die niet komt, wachtend op een verandering die geweigerd wordt, bedrukt als zij in zichzelf zijn omdat er niets anders meer over is dan dode tempels,

half met zand bedekt, omdat er niets anders meer over is dan schepen die schipbreuk geleden hebben, waarvan de voorraad aan stilte en aan schaduw slecht beschermd is en die aan alle kanten water maken met deze grote traveeën van blauwe hemel die zich door de ingestorte gewelven heen tonen of dit geknisper van zand tussen de gaten in de muren. En zij hebben honger naar een honger die niet zal worden verzadigd ...

Aldus, zeg ik jullie, zullen jullie bouwen omdat het diepe woud goed is voor de mens en de Melkweg en de blauwe vlakte gedomineerd door de hoog oprijzende bergen. Maar wat betekent de uitgestrektheid van de Melkweg en van de blauwe vlakten en van de zee naast die welke de nacht aan het hart biedt met de stenen wanneer de architect hen heeft weten te vullen met stilte? En jullie zelf, jullie de architecten, jullie zullen groeien met het verliezen van de smaak van het gebruikelijke. Jullie zullen slechts geboren worden op grond van het echte werk dat gerealiseerd kan worden, want dit zal jullie leegzuigen omdat het jullie nergens meer voor zal dienen en jullie zal dwingen je in dienst daarvan te stellen. En het zal jullie uit jezelf trekken. Want, hoe zou het geboren worden uit grote architecten naar aanleiding van werkstukken zonder grootsheid?

Jullie zullen slechts groot worden als de stenen die jullie denken te kunnen laden met kracht, geen voorwerpen zijn voor een wedstrijd die comfort bieden als beschutting of met een gewoon en tastbaar doel, maar sokkels en trappen en schepen die tot God voeren.

– 20 –

Aangezien wij graag de toekomst in onze greep willen hebben en voorzien wat er zal gebeuren, beroepen wij ons op spitsvondige redeneringen die van

oorzaak naar gevolg en van gevolg naar oorzaak gaan. Zo creëren wij een bewoonbare wereld die beantwoordt aan onze logica. Deze manier van denken, die ervan uitgaat dat de gebeurtenissen uit elkaar voortvloeien, doorziet echter niet het simpele feit dat 'iedere (zogenaamde) wetenschap gebaseerd is op dat wat zich herhaalt'. 'Het is kennis van wat zich herhaalt.' Onze wereld is evenwel geen op hol geslagen mallemlen waar wij ons als toeschouwers buiten kunnen houden. De mens en de hele geschapen werkelijkheid zijn onderdeel van een groot 'wordingsproces' waarvan wij de uitkomst niet kennen. Wij zijn geen blindgangers. Wie weet waar wij heen gaan als wij onze verlangens volgen en ons laten leiden door de liefde? Daarom kunnen wij nooit voorzien wat gaat ontstaan. Als wij ons naar de toekomst begeven, zullen nieuwe wezens van een andere natuur ons tegemoet treden die niet voorspelbaar waren. De Mens die voor ons ligt en die ons roept, is niet af te leiden uit het verleden en niet de uitkomst van bekende behoeften. Integendeel, hij moet geschapen worden. Als wij een begin maken en hem opbouwen, zal ons verlangen tot werkelijkheid worden. Het Gelaat van de Mens is het resultaat van een schrijfoefening die tegelijkertijd zich voltrekt als een aandachtig leesproces. De toekomst is niet inbegrepen bij het heden omdat wij voortdurend van verlangen zullen veranderen. Onophoudelijk treden wij buiten de weg die onze logica heeft uitgetekend. Wij kunnen slechts voorzien wat wij scheppen en daarom 'bestaat de enige waardevolle handeling erin de huidige wereld tot uitdrukking te brengen'. Mensen die tot vee geworden zijn, herhalen zichzelf en lijken voorspelbaar, maar de ware Mens wordt geboren in een nieuwe werkelijkheid die zich als een ongekend wonder voltrekt. De metselaar stapelt en voegt de stenen, maar de architect schept de ruimte waarin de stilte tot muziek en gebed kan worden zodat mensen zich bewust kunnen worden van de aanwezigheid van God en hun diepste wezen gaan ontdekken. De logica en de wetenschap komen niet verder dan spannende verhalen die net echt lijken, 'een wind van woorden'.

Mijn generaals, in hun grondige domheid, vermoeiden mij met hun bewijsvoeringen. Want, bijeengekomen zoals voor een congres, rede-

twistten zij over de toekomst. En zo komt het dat zij ernaar verlangden gewiekt te worden. Want mijn generaals had men in de eerste plaats geschiedenis onderwezen en zij kenden één voor één alle data van mijn overwinningen en al die van mijn nederlagen, en die van de geboorten en die van de sterfgevallen. Zo leek het hen vanzelfsprekend dat de gebeurtenissen uit elkaar af te leiden waren. En zij zagen de geschiedenis van de mens in het beeld van een lange reeks oorzaken en gevolgen, die zijn oorsprong vond in de eerste regel van het geschiedenisboek en doorliep tot het hoofdstuk waar men voor de toekomstige generaties opschreef dat de schepping zo met succes was uitgelopen op deze groep generaals. Zo, terwijl zij te veel vaart gezet hadden, lieten zij van gevolg naar gevolg de toekomst zien. Ofwel, zij kwamen bij mij, geladen met hun zwaarwegende redeneringen: 'Zo moet je handelen voor het geluk van de mensen of voor de vrede, of voor de welvaart van het rijk. Wij zijn wijzen, zeiden ze, wij hebben geschiedenis gestudeerd ...'

Maar ik wist dat iedere wetenschap gebaseerd is op dat wat zich herhaalt. Hij die een zaadkorrel van de ceder plant, voorziet de ontwikkeling van de boom net zoals degene die een steen loslaat voorziet dat deze zal vallen, want de ceder herhaalt de ceder en de val van de steen herhaalt de val van de steen, hoewel deze specifieke steen die hij gaat loslaten of dat dit zaad dat hij in de grond stopt nog nooit ergens voor gediend heeft. Maar wie maakt er aanspraak op de bestemming van de ceder te voorzien, die van zaadkorrel tot boom en van boom tot zaadkorrel, van cocon tot cocon van gedaante verandert? Daar is sprake van een wordingsproces waarvan ik nog geen voorbeeld heb gekend. En de ceder is een nieuw soort dat ontstaat zonder iets te herhalen dat ik zou kennen. En ik weet niet waar zij heen gaat. En ik weet evenmin waar de mensen heen gaan.

Zij maken natuurlijk gebruik van hun logica, mijn generaals, wanneer zij voor het gevolg dat hen getoond is, een oorzaak zoeken en ontdekken. Want, zeggen zij mij, ieder gevolg heeft een oorzaak en iedere oorzaak heeft een gevolg. En van oorzaak naar gevolg, gaan zij met een omhaal van woorden de fout in. Want het is iets anders terug te gaan van de gevolgen naar de oorzaken of af te dalen van de oorzaken naar de gevolgen.

Ook heb ik achteraf, in de maagdelijke zandwoestijn uitgestrooid op de wijze van talkpoeder, de geschiedenis van mijn vijand herlezen. In het besef dat een stap altijd wordt voorafgegaan door een andere stap die hem rechtvaardigt, en dat de keten gaat van schakel naar schakel zonder dat een enkele schakel ooit kan ontbreken. Als de wind niet is opgestoken en, terwijl zij het woestijnzand pijnigt, de schrijfoefening ervan niet op onovertroffen wijze heeft uitgewist als van een leetje van een leerling, kan ik teruggaan van spoor naar spoor tot aan de oorsprong van de dingen of, de karavaan najagend, haar verrassen in het ravijn waarvan zij het juist heeft gedacht daar halt te houden. Maar gedurende deze lezing heb ik geen aanwijzing gekregen die me toestond haar voor te zijn in haar voortgang. Want de waarheid die over haar heerst, is van een andere natuur dan de zandwoestijn waarover ik beschik. En de kennis van de sporen is slechts kennis van een onvruchtbare weerspiegeling die me niet zal onderrichten over de haat, noch over de terreur, noch over de liefde die van meet af aan de mensen beheerst.

– Dus, zullen mijn generaals mij zeggen, stevig gehecht in hun stompzinnigheid, alles bewijst zich nog. Als ik de haat ken, de liefde of de terreur die hen beheerst, zal ik hun bewegingen voorzien. De toekomst is dus inbegrepen bij het heden ...

Maar ik zal hen antwoorden dat het mij altijd mogelijk is te voorzien hoe de karavaan een stap verder is dan zij al heeft gezet. Deze nieuwe stap zal ongetwijfeld de andere herhalen in zijn richting en in zijn reikwijdte. Het is kennis van wat zich herhaalt. Maar zij treedt weldra buiten de weg die mijn logica zal hebben uitgetekend want zij zal van verlangen veranderen ...

En aangezien zij me niet begrepen, heb ik hen verteld van de grote uittocht.

Dit was aan de kant van de zoutmijnen. En de mensen probeerden zo goed en zo kwaad als het gaat te ontsnappen uit dit leven te midden van de delfstoffen, want niets stond hier het leven toe. De zon was drukkend en brandde. En het binnenste van de zon, verre van een helder water te verschaffen, verschaftte slechts zoutstaven die het water hadden bedorven als de putten niet uitgedroogd waren. Gevangen tussen de sterren en het steenzout, haastten de mensen die van elders gekomen waren met hun volle waterzakken, zich naar het werk en braken met houweelslagen deze doorschijnende kristallen los die het leven en de dood uitbeelden. Vervolgens keerden zij daarvandaan terug, als door een navelstreng met hen verbonden, naar de gelukkige akkers en naar hun rijke wateren.

De zon was hier dus fel, hard en wit als de hongersnood. En de rotsen deden op sommige plekken de woestijn barsten, terwijl zij de zoutmijnen flankeren met hun funderingen van hard ebbenhout als van zwart diamant. En de winden door de rotsen veroorzaakt beten tevergeefs de krijtrotten uit. Degene die de eeuwenlange tradities van deze woestijn beleefd had, zou verwacht hebben dat zij duurzaam zouden zijn en voor eeuwen vastlagen. De berg zou voortgaan traag uit te slijten als onder de tand van een te zwakke vijlmossel, de mensen zouden doorgaan zout te winnen, de karavanen zouden voortgaan het water

en de levensmiddelen te vervoeren en deze werkslaven overeind te helpen ...

Maar er kwam een dageraad waarop de mensen zich omdraaiden naar de kant van de berg. En dat wat zij nog niet eerder hadden gezien, liet zich zien.

Want het toeval van de winden die de rots gedurende zoveel eeuwen hadden aangetast, had er een reusachtig gezicht in uitgehouwen, dat woede uitdrukte. En de woestijn en de ondergrondse zoutvelden en de stammen gehecht aan een onmenselijker fundament dan het zou te water van de oceanen aan een bodem van hard geworden zout, werden overheerst door een zwart gezicht, gehouwen uit de rots, furieus, onder de diepte van een heldere hemel en de mond geopend om kwaad te spreken. En de mensen zijn op de vlucht geslagen, bevangen door hevige schrik, toen zij er kennis mee hebben gemaakt. De onverwachte gebeurtenis greep om zich heen op de bodem van de putten en toen de arbeiders tevoorschijn kwamen uit de omhulling, wenden zij zich eerst naar de berg en daarna, met bevangen hart, haastten zij zich naar de tent, pakten zo goed en zo kwaad als het ging hun werktuigen in, scholden de vrouw, het kind en de slaaf uit en, hun veroordeelde bezittingen voor zich uit duwend onder de onverbiddelijke zon, namen zij de paden naar het noorden. En daar het water ontbrak, kwamen zij allen om. En ijdel leken de voorspellingen van hen die volgens de wetten van de logica het gebergte zagen uitslijten en de mensen voortbestaan. Hoe hadden zij datgene kunnen voorzien dat ging ontstaan?

Wanneer ik terugga naar het verleden, deel ik de tempel op in stenen. En de handeling is voorspelbaar en eenvoudig. Evenzo als ik het ontmantelde lichaam uiteenleg in botten en ingewanden en de tempel in gruis of het domein in geiten, schapen, woningen en bergen ... Maar

als ik me naar de toekomst begeef, zal ik altijd rekening moeten houden met de komst van nieuwe wezens die bij de bouwstenen zullen komen en niet voorspelbaar zullen zijn aangezien zij van een ander wezen zijn. Die wezens noem ik een en enkelvoudig aangezien zij sterven en verdwijnen als zij opgedeeld worden. Want de stilte is een aspect dat aan de stenen wordt toegevoegd maar dat sterft als men hen uit elkaar haalt. Want het gezicht is een aspect dat zich aan het marmer of aan de bestanddelen van het gezicht hecht maar dat sterft als men het stukslaat of als men hen uit elkaar haalt. Want het landgoed is een aspect dat zich hecht aan de geiten, aan de woningen, aan de schapen en aan de bergen ...

Ik zal niet kunnen voorzien maar ik zal kunnen stichten. Want de toekomst, men bouwt hem op. Als ik in een gezicht dat enig in zijn soort is, de uiteenlopende werkelijkheid van mijn tijd bijeenbreng, als ik goddelijke handen van een beeldhouwer heb, dan zal mijn verlangen tot werkelijkheid worden. En ik zou me vergissen als ik zeg dat ik heb kunnen voorzien. Want ik zou geschapen hebben. In de omringende uiteenlopende werkelijkheid zou ik een gezicht hebben laten zien en ik zou het opgelegd hebben en het zal de mensen beheersen. Zoals het landgoed dat soms tot bloedens toe eisen stelt.

Aldus heeft een nieuwe waarheid zich aan me getoond, namelijk dat het vruchteloos is en bedrieglijk zich met de toekomst bezig te houden. Maar dat de enige waardevolle handeling erin bestaat de huidige wereld tot uitdrukking te brengen. En tot uitdrukking brengen betekent met de uiteenlopende werkelijkheid het gezicht opbouwen dat één is en dat haar overheerst, en betekent de stilte scheppen met de stenen.

Iedere andere bewering is niets anders dan wind van woorden ...

Wij gaan er meestal van uit dat de een gelijk heeft en de ander dus ongelijk. Maar hebben wij het wel over hetzelfde of zijn het de woorden die elkaar tegenspreken? Zijn er niet meer waarheden denkbaar dan de woorden toestaan te beschrijven? Past de werkelijkheid wel in onze beperkte hoeveelheid woorden of dwingt zij met recht nieuwe woorden te scheppen? De traditionele mystieke traditie net zoals de Bijbel en alle grote literatuur doen niets anders dan nieuwe woorden zoeken en scheppen. Onze woorden proberen de waarheid van de werkelijkheid uit te drukken naar de beperkte mate waarin wij haar begrijpen. Het ware belang van de werkelijkheid en haar wezen ontgaan ons echter grotendeels. De zichtbare werkelijkheid – hoe objectief en meetbaar ook – vormt de ruimte waarin de mens met zijn hartstochten en verlangens zich ontplooit en die ‘de uitwisseling van de generaties in God mogelijk maakt’. Onze geestelijke reis maakt gebruik van wegen maar gaat deze ook voortdurend te buiten en scheidt nieuwe als het grote doel dit eist. Begrippen en woorden zijn uitaard begrensd maar zij vormen het ‘open venster’ dat ons een uitzicht biedt waarin alle grenzen wegvallen. Alles, hoe onbelangrijk ook, verwijst naar het wezenlijke en is daar dus een ‘teken’ van. De Mens moet immers nog geboren worden en wij kennen hem geen van allen terwijl wij allen onvermijdelijk deelgenoten zijn in het scheppingsproces dat onze blik opent voor wat de ogen niet kunnen zien. Door te scheppen geven wij uiting aan ons wezen en gaan wij op zoek naar onze waarheid. Dat is de ware vreugde van het menselijke bestaan. Het geeft ons de ‘smaak van het avontuur en van de overwinning’. Daarin zijn wij echter op elkaar aangewezen. De meditatie over dit proces is de levensvulling van de Leider en daarom zegt hij: ‘Ziedaar de waarheid van de mens. Hij bestaat slechts door zijn ziel.’

Zeker, wij weten allen hoezeer redeneringen bedrieglijk zijn. Die waarmee ik rekening hield, de slimste argumenten en de meest onweerlegbare bewijsvoeringen, hadden hun overtuiging niet tot ge-

volg. 'Ja, zeiden ze, jij hebt gelijk. En toch, ik denk niet zoals jij ...' Men noemde hen dom. Maar ik begreep dat zij niet dom waren maar, volstrekt integendeel, de meest wijzen. Zij respecteerden een waarheid die de woorden niet in zich droegen.

Want de anderen, zij verbeelden zich dat de wereld in de woorden past en dat het woord van de mens het heelal en de sterren tot uitdrukking brengt en het geluk en de ondergaande zon en het landgoed en de liefde en de architectuur en de pijn en de stilte ... Maar ik heb de mens recht tegenover de berg gekend die hij tot opdracht had schep voor schep in de greep te krijgen.

Ik denk inderdaad dat meetkundigen wanneer zij vestingmuren getekend hebben, de waarheid van hun vestingmuren in handen hebben. En dat men hen zal kunnen optrekken overeenkomstig hun tekeningen. Want met betrekking tot vestingmuren bestaat er een waarheid voor meetkundigen. Maar welke meetkundige begrijpt de vestingmuren in hun belang? Waar lezen jullie in hun tekening dat vestingmuren een dijk vormen? Wie laat jullie ontdekken dat ze lijken op de schors van de ceder, aan de binnenkant waarvan de levende stad zich ontwikkelt? Waar zien jullie dat vestingmuren een schors vormen voor de hartstocht en dat zij de uitwisseling van generaties in God mogelijk maken in de eeuwigheid van de vesting? Zij zien er steen, cement en meetkunde. En inderdaad, de vestingmuren bestaan uit steen, cement en meetkunde. Maar zij vormen evenzeer de hoofdspanten van een schip en beschutting voor persoonlijke lotgevallen. En ikzelf, ik geloof in de eerste plaats in persoonlijke lotgevallen. Geenszins bekrompen omdat zij zo begrensd zijn. Want deze ene bloem vormt het open venster naar de kennis van de lente. Het is de lente die bloem is geworden. Want een lente die geen bloemen zou hebben voortgebracht, heeft voor mij geen betekenis.

Waarlijk, de liefde van deze echtgenote die wacht op de thuiskomst van de echtgenoot, is misschien niet belangrijk. De hand die wuift voor het vertrek, is niet van groot belang. Maar een teken van iets belangrijks. Het persoonlijke licht dat schijnt aan de binnenkant van de vestingmuur als de lantaarn van een schip, is niet zozeer van belang, maar wel een leven dat ontloken is, waarvan ik het gewicht niet kan meten.

De vestingmuren dienen hem tot schors. En deze stad is een larve die in zijn omhulsel gevat is. En dit venster: een bloem van de boom. En achter dit venster: misschien een bleek kind dat zijn melk nog drinkt en zijn gebed niet kent en speelt en brabbelt, maar dat de veroveraar van morgen zal zijn en nieuwe steden zal stichten die hij met vestingmuren zal uitbreiden. En ziedaar het zaad van de boom. Meer belangrijk, minder belangrijk, hoe zou ik het weten? En deze vraag heeft voor mij geen zin – want de boom, ik heb het gezegd, hoeft men niet te ontleden om hem te kennen.

Maar welke meetkundige weet deze dingen? Hij gelooft de vestingmuren te begrijpen omdat hij ze bouwt. Hij gelooft dat zijn meetkunde de vestingmuren geheel en al omvat, aangezien het voldoende is cement en steen hieraan te onderwerpen om de stad te versterken. Maar er is iets anders dat hen overheerst en als ik verlangde te laten zien wat een vestingmuur werkelijk is, zou ik jullie rond mij samenbrengen en van jaar tot jaar zouden jullie hen leren ontdekken zonder het werk ooit uit te putten want er bestaat geen woord dat hen kan vatten in hun wezen. En ik laat er alleen maar tekenen van zien zoals de meetkunde er een teken van is, maar ook deze armen van de echtgenoot om de echtgenote heen die in verwachting is, zwaar van een wereld, en die hij beschermt.

Zoals degene die met zijn povere woorden de ander komt laten zien dat hij ongelijk heeft treurig te zijn, en waar zien jullie dat de ander veranderd is? Of dat hij ongelijk heeft jaloers te zijn of ongelijk lief te hebben. En waar zien jullie dat de ander geneest van de liefde? De woorden proberen zich te hechten aan de natuur en haar mee te nemen. Zo heb ik 'berg' gezegd en ik neem de berg in mij mee met zijn hyena's en zijn jakhalzen en zijn ravijnen vol stilte en zijn opklimming naar de sterren tot aan de bergkammen geteisterd door de windvlagen... maar het is slechts een woord dat gevuld moet worden. En wanneer ik vestingmuur heb gezegd, dan moet het woord ook gevuld worden. En de meetkundigen voegen er iets aan toe en de dichters en de veroveraars en het bleke kind en de moeder die, dankzij hen, zich dan kan bezighouden met blazen op de gloeiende houtskool om de melk van de avond op te warmen zonder dat het bloedbad haar komt afleiden. En als het mij mogelijk is te redeneren over de meetkunde van vestingmuren, hoe zou ik over deze vestingmuren zelf redeneren die mijn taal niet kan bevatten? Want wat waar is van één teken, is onwaar van een ander.

Om mij de stad te laten zien, voerde men mij zo nu en dan naar de top van een berg. 'Zie haar, onze stad!' zei men mij. En ik bewonderde de ordening van de straten en het patroon van haar vestingmuren. 'Ziedaar, zei ik, de korf waar de bijen slapen. In de ochtendschemering verspreiden zij zich in het open veld waarvan zij de voorraden opzui-gen. Evenzo verbouwen de mensen en oogsten zij. Lange rijen ezeltjes nemen de opbrengst van het dagelijkse werk mee naar de voorraadschuren en de markten en de opslagplaatsen... De stad verspreidt zijn mensen in de vroege ochtend, waarna zij hen doet terugkeren in haarzelf met hun lasten en hun voorraden voor de winter. De mens is degene die produceert en die consumeert. Zo zal ik hem bevorderen door vóór alles zijn problemen te onderzoeken en de mierenhoop te beheren.'

Maar om me hun stad te laten zien lieten anderen me de rivier oversteken en haar bewonderen vanaf de andere oever. Ik ontwaarde haar huizen dus van opzij op grond van de pracht van de avondschemering, enkele hoger, andere minder hoog, enkele klein, andere groot, en de spits van de minaretten die als masten hingen aan de damp van purperen wolken. Zij onthulde zich aan mij gelijkend op een vloot bij de afvaart. En de waarheid van de stad was geen gevestigde orde meer en meetkundige waarheid, maar bestorming van de aarde door de mens in de harde wind van zijn gang. 'Ziedaar, zei ik, de trots van de voortgaande verovering. Aan het hoofd van mijn steden zal ik kapiteins plaatsen, want de mens ontleent zijn vreugden in de eerste plaats aan de schepping en aan de krachtige smaak van het avontuur en van de overwinning.' En dat was niet meer noch minder waar, maar anders.

Om me hun stad te laten bewonderen sleepten sommigen me echter met hen mee naar de binnenkant van hun vestingmuren en voerden me eerst naar de tempel. En ik trad er binnen, in de greep van de stilte en de schaduw en de koelte. Dan mediteerde ik. En mijn meditatie leek mij belangrijker dan het voedsel of de overwinning. Want ik had voedsel tot me genomen om te leven, ik had geleefd om te overwinnen en ik had overwonnen om terug te keren en te mediteren en te voelen dat mijn hart ruimer was in de rust van mijn stilte. 'Ziedaar, zei ik, de waarheid van de mens. Hij bestaat slechts door zijn ziel. Aan het hoofd van mijn stad zal ik dichters en priesters aanstellen. En zij zullen het hart van de mensen tot bloei laten komen.' En dat was niet meer noch minder waar, maar anders...

En, als ik nu, in mijn wijsheid, gebruikmaak van het woord 'stad', bedien ik me er niet meer van om te redeneren maar om eenvoudigweg alles aan te duiden waarmee zij mijn hart belast en wat de ervaring me erover heeft geleerd en mijn eenzaamheid in de steegjes en het de-

len van het brood in haar woningen en de pracht van haar silhouet in de vlakte en haar ordening bewonderd vanaf de hoogte van de bergen. En nog heel wat andere dingen die ik niet kan opnoemen of waarover ik op dit moment niet droom. En hoe zal ik van het woord gebruikmaken om te redeneren, aangezien wat waar is van het ene teken onwaar is van het andere?

– 22 –

In de ontmoeting met de werkelijkheid vult ons bewustzijn zich met een eendeloze stroom beelden. Dat is onze wereld en hier zijn wij ogenschijnlijk thuis. De ervaring van deze 'duizend verschillende bewegingen' geven wij aan elkaar door als een 'erfgoed' en delen wij met elkaar met behulp van verhalen en beschrijvingen. Toch is 'de brug van de taal niet toereikend' om anderen binnen te voeren in deze wereld, die ons gemeenschappelijke erfdeel is. Woorden en beelden verwijzen wel maar omvatten het erfdeel niet, want deze 'zijn slechts oneindig ontoereikende vaten om aan elkaar een verworvenheid over te dragen die niet opgeteld kan worden en zich niet uitdrukt in formules'. Het erfgoed is immers niet de optelsom van een veelheid aan dingen die we kunnen opslaan in voorraadschuren of musea, maar is het gevolg van verbondenheid en uitwisseling. Wij kunnen het erfgoed dat de ruimte is waarin de Mens in ons geboren kan worden niet aan elkaar overdragen met woorden en verhalen, maar door de liefde die geïnvesteerd is in dit erfgoed en die anderen uitnodigt om hieraan verder te bouwen met hun liefde. Het weselijke is dat wij onszelf uitwisselen tegen datgene wat niet met onszelf samenvalt en daarom is het van groot belang dat we in liefde samenwerken om in ieder mens de Mens tevoorschijn te roepen die bij kan dragen aan het gezamenlijke erfgoed.

Maar bovenal werd mij iets dringends duidelijk met betrekking tot het erfgoed van de mensen, erfgoed dat zij van geslacht op geslacht

aan elkaar overdragen. Want als ik, in de stilte van mijn liefde, langzaam door de stad ga en kijk naar diegene die spreekt met haar verloofde en naar hem glimlacht met een teder ontzag, of degene die wacht op de terugkomst van de soldaat, of deze andere die haar dienstmeisje terechtwijst, of degene die de gelatenheid of de gerechtigheid predikt, of degene die tweedracht zaait in de menigte, zich verheft in zijn wraaklust en opkomt voor de zwakke, of gewoonweg deze ander die zijn ivoren voorwerp uitsnijdt en er opnieuw mee begint, en stap voor stap een volmaaktheid benadert die in hem is. Als ik mijn stad gadesla wanneer zij inslaapt en dit geluid maakt dat langzaam wegsterft zoals dat van een cimbaal waarop men heeft geslagen en dat nog naklinkt en dat verstilt alsof de zon het had bewogen, net zoals hij een zwerm bijen in beweging brengt, en vervolgens komt de avond die hun vleugels moe laat worden en de geur van de bloemen naar binnen haalt, en er is niets meer om ze de sporen te wijzen in de bedding van de winden. Wanneer ik deze lichten zie uitdoven en al deze vuren inslapen onder de as, terwijl eenieder zijn goed heeft binnengehaald, die zijn oogst achter in de korenschuren, die zijn kinderen die op de drempel speelden, die zijn hond of zijn ezel, die zijn bejaardenvoetbankje, wanneer mijn stad uiteindelijk uitrust als een vuur onder de as geplaatst, en wanneer alle overpeinzingen, alle gebeden, alle plannen, alle vormen van geestdrift, alle angsten, alle bewegingen van het hart om in de greep te krijgen of om te verwerpen, alle niet-opgeloste problemen die wachten op hun oplossingen, alle haatgevoelens die niet zullen doden voor het begin van de dag, alle ambities die voor de dageraad niets zullen ontdekken, alle bewaarde gebeden die de mens met God verbonden, nutteloos als ladders in het magazijn, zijn opgeschort en als doden maar niet uitgedoofd omdat dit gigantische erfdeel dat op het ogenblik tot niets dient, niet verloren is, maar bewaard en uitgesteld, en omdat de zon zodra zij de zwerm in beweging zal brengen, het zal teruggeven als een erfenis, en ieder zijn onderzoek zal hervatten, zijn vreugde, zijn verdriet, zijn

haat of zijn streven, en mijn bijenkolonie zal terugkeren naar zijn distels en zijn lelies, dan vraag ik me af: hoe zit het met deze zolders vol beelden ...?

Het leek mij heel duidelijk dat, als ik over een nog onbezielde mensheid beschikte en als ik haar wilde opvoeden en onderwijzen en haar vullen met dezelfde duizend verschillende bewegingen, de brug van de taal dan niet toereikend zou zijn.

Want wij communiceren inderdaad, maar de woorden van onze boeken omvatten het erfdeel niet. Als ik kinderen beschouw, en als ik hen door elkaar hutsel en als ik ieder van hen in een willekeurige richting onderwijs, dan zal ik een deel van het erfgoed verloren hebben. Zo is het ook gesteld met mijn leger als er geen continuïteit van het contact van de een naar de ander tot stand gebracht wordt, dat van dit leger een ononderbroken dynastie maakt. Inderdaad, zij zullen de lessen van hun korporaals ontvangen. En natuurlijk het gezag van hun kapiteins ondergaan. Maar de woorden waarover zowel korporaals als kapiteins beschikken, zijn slechts vaten die oneindig ontoereikend zijn om aan elkaar een verworvenheid over te dragen die niet opgeteld kan worden en zich niet uitdrukt in formules. En die een woord of een boek onmogelijk met zich mee kunnen dragen. Want het gaat hier om innerlijke houdingen en persoonlijke gezichtspunten en weerstanden en impulsen en verbindingssystemen tussen gedachten en dingen ... Als ik hen wil uitleggen of uiteenzetten, dan haal ik ze uit elkaar in hun onderdelen en blijft er niets van over. Dit geldt ook voor het domein dat de liefde oproept en waarover ik niets gezegd zal hebben als ik gesproken heb over geiten, schapen, woningen en bergen en waarvan de innerlijke schat niet wordt overgebracht door het woord maar door de band van de liefde. En van liefde naar liefde dragen zij dit erfgoed aan elkaar over. Maar als jullie de betrekking van generatie op generatie slechts een keer verbreken, dan sterft deze lief-

de. En als jullie de betrekking tussen de ouderen en de jongeren in jullie leger een keer verbreken, dan is jullie leger niet meer dan een façade van een leeg huis en zal bij de eerste klap ten onder gaan. En als jullie de betrekking tussen de molenaar en zijn zoon verbreken, dan zullen jullie er het meest kostbare van de molen verliezen en zijn beïngselen en zijn vurigheid en de duizend kleine handelingen die niet zijn uit te drukken en de duizend houdingen die zich niet goed laten rechtvaardigen door een rede maar die zijn – want er ligt meer inzicht verborgen in de dingen zoals deze zijn, dan in de woorden – maar jullie zullen hen vragen de wereld weer op te bouwen alleen maar door het lezen van het boekje dat slechts bestaat uit beelden en afspiegelingen, die ondoeltreffend en leeg zijn in vergelijking met het totaal van de ervaringen. Jullie maken van de mens een primitief en naakt beest dat vergeten heeft dat de mensheid zich ontwikkelt in haar voortgang zoals een boom die groeit en voortduurt van de een via de ander zoals de kracht van de boom standhoudt door zijn knoesten heen en zijn strengen en de splitsing van zijn takken.

Ik heb te maken met een groot geheel en op mijn beurt weet ik niet wat het is te sterven als ik boven van mijn stad kijk, want hier en daar vallen bladeren, hier en daar ontkiemen knoppen en toch houdt de stevige stam daar dwars doorheen stand. Maar door deze specifieke ziekten wordt niets wezenlijks verwond en je ziet hoe deze tempel gebouwd blijft worden, en deze voorraadschuur leeggemaakt blijft worden en weer gevuld wordt, en hoe dit gedicht verfraaid blijft worden en de gebogen schoormuur van de fontein gepolijst. Maar als jij de generaties van elkaar losmaakt, is het alsof jij midden in zijn leven weer opnieuw wilde beginnen met de mens zelf en alsof, terwijl jij alles wat hij wist, voelde, begreep, verlangde en vreesde uit hem hebt gewist, jij dit geheel aan vlees geworden kennis wilde vervangen door magere formules ontleend aan een boek, waarbij al het sap verwijderd wordt dat door de stam heen omhoog klom en niets meer aan de

mensen wordt doorgegeven dan hetgeen geschikt is om in regels vast te leggen. En zoals het woord vervalst om in de greep te krijgen, en vereenvoudigt om te onderwijzen, en doodt om te begrijpen, houden zij ermee op gevoed te worden door het leven.

Maar ik zeg je: het is goed om in de stad het ontstaan van dynastieën te bevorderen. Als uit een kleine groep alleen mijn genezers worden gehaald, terwijl ik toch beschik over een volledig erfgoed en niet enkel over een paar woorden, dan zal ik per slot van rekening over genialere genezers beschikken dan wanneer ik mijn selectie uitbreid naar heel mijn volk en de zonen van soldaten en molenaars inhuur. Dit betekent niet dat ik de roeping ontgroen, want deze stam zal een kern vormen die stevig genoeg is om er vreemde takken op te kunnen enten. Mijn dynastie zal de nieuwe levensmiddelen die de roeping hem zullen verschaffen, opnemen en omvormen in zichzelf.

Want nog eens is mij onderwezen dat de logica het leven doodt. En dat zij vanuit zichzelf niets inhoudt ...

Maar de makers van formules, zij hebben zich vergist met betrekking tot de mens. Zij hebben de formule die een platte schaduw is van de ceder, verward met de ceder in zijn omvang, zijn gewicht, zijn kleur, zijn lading aan vogels en zijn gebladerte, welke zich niet zouden kunnen uitdrukken en standhouden in de zwakke wind van woorden ...

Zij verwarren immers de formule die aanduidt en het aangewezen voorwerp.

Derhalve leek het mij dat het nutteloos en gevaarlijk was de tegenstrijdigheden te verbieden. Zo antwoordde ik ook aan mijn generaals, die me over de ordening kwamen spreken maar de ordening die kracht is verwarden met het arrangement van de musea.

Want ik zeg dat de boom ordening is. Maar ordening is hier eenheid die het ongelijksoortige overheerst. Want deze tak hier draagt zijn vogelnest en die andere draagt er geen. Want deze draagt zijn vrucht en die andere draagt hem niet. En deze hier gaat omhoog naar de hemel en die andere buigt naar de grond. Maar mijn generaals, zij zijn onderworpen aan het beeld van de militaire parades en zij zeggen dat enkel de voorwerpen die niet meer van elkaar verschillen, geordend zijn. Dus, als ik hen hun gang liet gaan, zouden zij de heilige boeken vervolmaken die een ordening laten zien die wijsheid van God is, terwijl zij ordening aanbrengen in de lettertekens waarvan het eerste het beste kind wel zou zien dat zij alle gemengd zijn. Dus, de A's samen, de B's samen, de C's samen ... en zo zouden zij beschikken over een boek dat goed in orde is. Een boek voor generaals.

Immers, hoe zouden zij verdragen dat wat niet verwoord kan worden of nog niet tot resultaat heeft geleid? Of dat wat in tegenspraak is met een andere waarheid? Hoe zouden zij weten dat in een taal die onder woorden brengt maar niet vastlegt, twee waarheden tegenover elkaar kunnen staan? En dat ik zonder mezelf tegen te spreken kan spreken over het woud of het domein, niettegenstaande dat mijn woud zich uitstrekt over meerdere domeinen zonder misschien een enkele in zijn geheel te bedekken – en mijn domein over meerdere wouden zonder dat er misschien een volledig in is opgenomen? Het ene ontkent het andere niet. Maar als mijn generaals de domeinen roemen, laten zij de dichters onthoofden die het woud zouden bezingen.

Want het is iets anders tegenover elkaar te staan of elkaar tegen te spreken, en ik ken slechts een waarheid die leven is en ik herken slechts een enkele ordening die eenheid is wanneer zij de bouwstoffen regeert. Het kan me niet schelen of de bouwstoffen ongelijksoortig zijn. Mijn ordening is de alomvattende samenwerking van allen door het ene en deze ordening verplicht me tot blijvende schepping.

Want zij verplicht mij om deze taal te grondvesten die de tegenspraken in zich op zal nemen. En die zelf leven is. Het is nooit een kwestie van afwijzing om ordening te scheppen. Want als ik in de eerste plaats het leven afwijs en hen van mijn stam op een rij zet als palen langs een route, dan is de ordening volmaakt die ik bereikt heb. Evenzeer, als ik mijn mensen ertoe reduceer slechts een mierenkolonie te zijn. Maar waarin zouden de mieren mij bekoren? Want ik bemin de mens, bevrijd door zijn godsdienst en tot leven gewekt door de goden die ik in hem grond: huis, domein, rijk, rijk van God, opdat hij zich altijd kan uitwisselen tegen iets dat groter is dan hijzelf. Dus waarom zou ik hen niet laten wedijveren met elkaar, in het besef dat het gebaar dat succes heeft, wordt uitgevoerd door al degenen die hun doel missen, en in het besef dat de mens om te groeien moet scheppen en niet herhalen? Want dan is er voor hem van niets anders meer sprake dan aangelegde voorraden opgebruiken. Kortom, in het besef dat alles, zelfs de vorm van de romp, moet groeien en leven en veranderen want anders is het slechts dood, museumvoorwerp, of gewoonte. In de eerste plaats onderscheid ik de voortgang van de gewoonte. En de bestendigheid onderscheid ik van de dood. Noch de bestendigheid van de ceder noch die van het rijk steunen op hun aftakeling. 'Dit hier is goed, zeggen mijn generaals en zal dus niet meer veranderen!'" Maar ikzelf haat de honkvasten en noem de voltooide steden dood.

– 29 –

Als mensen hebben wij 'veel tijd nodig om geboren te worden'. Terwijl de fysieke geboorte en het groeiproces van de jeugd aan een beperkte tijd gebonden zijn en op een gegeven moment voorbij zijn, hebben we feitelijk een heel leven nodig om te worden wie we ten diepste zijn. Ons leven praktisch invullen door het kiezen van rollen en relaties gebeurt vaak snel, maar loopt weer vast wanneer de vraag zich opdringt of deze invulling wel bij ons wezen

hoort. Wie had God voor ogen toen ik geschapen werd, is een vraag die wij geen van allen kunnen ontlopen. De Leider verzucht daarom: 'Er bestaat geen goddelijke amnestie die je het worden bespaart. Je zou willen zijn: je zult slechts in God wezen.' Het leven is geen parkeerplaats of voorraadschuur waar wij kunnen teren op het bereikte en zorgeloos afwachten wat zich aandient. Onze waarheid ligt altijd voor ons en wijkt terug als wij denken naar de ruststand te kunnen terugkeren. Ons verlangen en onze hartstocht verlenen ons de 'dorst van de arbeid' en 'de smaak van het slagen', zodat wij iedere dag weer uitgedaagd worden onszelf uit te wisselen tegen datgene waarvoor wij willen leven en sterven. Soms beleven wij de liefde als een roes en worden wij verleid hiervan een voorraad aan te leggen, of proberen wij deze ervaring te herhalen door onze tijdsbeleving te markeren met feesten die 'kleur krijgen door de godsdienst van de liefde'. Toch blijven wij iedere keer met lege handen achter en blijken wij ons vergist te hebben in onze prooi, omdat wij 'niet meer weten wat te worden'. Het kan nauwelijks toevallig zijn dat Saint-Exupéry een poëtische beschrijving inlast die sterke verwantschap heeft met het Bijbelse Hooglied. De uitwisseling zelf is de kern van ons wezen, en de beminde is slechts 'een trede in onze opgang naar God'. De beminde blijft onaanraakbaar en voert ons zo binnen in de ruimte van de zelfvergetelheid, zodat zij opgebouwd kan worden als een tempel waar de liefde hoogtij kan vieren. De onvoorwaardelijke liefde richt zich op de ander boven onszelf en boven deze ander uit. Deze ongenaakbaarheid en dit wijkende karakter van de beminde bieden weerstand aan onze natuurlijke neiging ons meester te maken van de beminde. De beminde openbaart zich aan ons doordat zij tegenstand biedt.

Ik mediteerde voor dit masker van de danseres. Haar koppige, eigenzinnige en vermoeide houding. En ik zeg bij mezelf, kijk hoe in de tijd van de grootheid van het rijk het een masker was. Heden ten dage is het slechts de deksel van een lege doos. Er is geen hartstochtelijkheid meer in de mens. Er is geen onrechtvaardigheid meer.

Niemand lijdt meer voor zijn zaak. En wat is een zaak die niet meer doet lijden?

Hij heeft verlangd te verkrijgen. Hij heeft verkregen. Betekent dat nu voor hem het geluk? Maar het geluk bestond in de onderneming van het verkrijgen. Kijk naar de plant die een bloem voortbrengt. Gelukkig door het voortbrengen van haar bloem? Nee, maar tot voltooiing gekomen. En zij heeft niets anders meer te wensen dan de dood. Want ik ken het verlangen. De dorst van de arbeid. De smaak van het slagen. Vervolgens de rust. Maar niemand leeft van deze rust, welke geen voedsel is. Je moet het voedsel en het doel niet verwarren. Deze daar heeft harder gelopen. En hij heeft gewonnen. Maar hij zou niet kunnen leven van de gewonnen race ...

Noch de ander die de zee van zijn enig overwonnen storm beminde. De storm die hij overwint, dat is een armslag bij zijn zwemtocht. Het roept een andere beweging op. De vreugde de bloem voort te brengen, de storm te overwinnen, de tempel te bouwen, onderscheidt zich van de vreugde een ontloken bloem, een overwonnen storm, een overeind staande tempel te bezitten. Bedrieglijk is de hoop om hartstochtelijk te genieten van wat men eerst veroordeeld heeft, in de hoop krijgshaftig zijn vreugden te ontlenen aan de genietingen van de honkvaste. Schijnbaar vecht de krijgsman er echter voor om degene die de honkvaste voedt, te treffen, maar hij heeft niet het recht teleurgesteld te zijn als hij zich vervolgens ontpopt als een honkvaste, want vals is de teleurstelling van degene die je zegt dat de voldoening altijd ontsnapt aan het verlangen. Want dan vergist men zich over het voorwerp van het verlangen. Datgene wat je nastreeft, zeg je, wijkt altijd terug. Het is als de boom die zich beklaagde: 'Ik heb mijn bloem voortgebracht, zou hij zeggen, en zie zij wordt zaad en het zaad wordt boom en de boom nog een keer bloem.' Zo ben je de storm de baas geworden en je storm is rust geworden, maar rust is slechts voorberei-

ding op de storm. Ik zeg het je: er bestaat geen goddelijke amnestie die je het worden bespaart. Je zou willen zijn: je zult slechts in God wezen. Hij zal je binnenvoeren in zijn korenschuur wanneer je langzaam geworden zult zijn en gevormd door je daden, want de mens, zie je, heeft veel tijd nodig om geboren te worden.

Zo hebben zij zich uitgeput doordat zij geloofd hebben te bezitten en te verkrijgen en doordat zij op de weg halt hebben gehouden om, zoals zij zeggen, te genieten van hun voorraden. Want er zijn geen voorraden. En ik weet het, ik die zo lange tijd in de valstrikken van de schepselen ben gelopen, wetend dat ik me meester zou kunnen maken van die voorraden welke men aanlegde in een of andere buitenlandse streek en oliede met de volmaaktheid van aromatische stoffen. En ik noemde deze roes liefde. Het scheen mij toe dat ik stierf van dorst als ik het niet wist te verkrijgen.

Daarom maakte de verloving plaats voor opzienbarende feesten, die voor het hele volk kleur kregen door de godsdienst van de liefde. En men stortte manden met bloemen uit en men verspreidde aangename geuren en men verbrandde diamanten die bloed, zweet en tranen van de mensen hadden gekost, geboren uit de menigte zoals de druppel parfum getrokken uit karrenvrachten bloemen, en zonder er veel van te begrijpen probeerde ieder zijn uiterste best te doen in de liefde. Maar zie haar op mijn terras, broze gevangene en met haar zeilen meegenomen in de wind. En ik mens, en ik krijgshaftige overwinnaar die uiteindelijk de beloning voor mijn oorlog in handen heb. En plotseling, tegenover haar, niet meer wetend wat te worden ...

– Mijn duifje, zei je haar, mijn tortelduifje, mijn gazelle op hoge poten ... want in de woorden die ik uitvond, probeerde ik haar te vatten, de ongrijpbare! Gesmolten als sneeuw. Want de gave die ik verwachtte, was niets. En ik riep: 'Waar ben je?' Want ik kwam haar niet tegen.

Waar is dus de grens? En ik werd vestingtoren en vestingmuur. En de vreugdevuren in mijn stad brandden om de liefde te vieren. En ik alleen, in mijn verschrikkelijke woestijn, ik zag haar slapen, van haar kleding ontdaan. 'Ik heb me vergist in mijn prooi, ik heb me vergist in mijn wedloop. Zij vluchtte zo snel en ik heb haar tot staan gebracht om me meester van haar te maken ... En, eenmaal gegrepen, was zij er niet meer ...' Maar ik begreep mijn vergissing ook. Het was de wedloop die ik liep, en ik was dwaas geweest zoals degene die zijn beker gevuld heeft en hem heeft opgeborgen in zijn kast omdat hij hield van het lied van de fonteinen ...

Maar als ik je niet aanraak, bouw ik je op als een tempel. En ik richt je op in het licht. En je stilzwijgen ontsluit de velden. En ik kan je beminnen boven mezelf en boven jou uit. En ik bedenk lofzangen om mijn rijk te vieren. En jouw ogen sluiten zich, oogleden van de wereld. En ik houd je moe in mijn armen, als een stad. Jij bent slechts een trede in mijn opgang naar God. Jij bent gemaakt om te worden opgebrand, verteerd, maar niet om vast te houden ... Spoedig weent het paleis en de hele stad bekleedt zich met as, want ik heb duizend soldaten genomen en ben de stadspoort doorgestaan in de richting van de woestijn, omdat ik niet tevreden ben.

De smart van een enkeling, ik heb het je gezegd, is evenveel waard als de smart van de wereld. En de liefde van een enkeling, hoe dwaas zij ook is, weegt op tegen de Melkweg en haar sterren. En ik sluit je in mijn armen zoals de ronding van mijn schip. Aldus deze afvaart op volle zee: vervaarlijke spant van de liefde ...

Zo heb ik de grenzen van mijn rijk gekend. Maar deze grenzen drukten het reeds uit, want ik bemin slechts wat weerstand biedt. De boom of de mens in de eerste plaats, dat is degene die eerst weerstand biedt. Daarom vergeleek ik met deksels voor lege kistjes deze bas-reli-

efs van eigenzinnige danseressen die maskers waren wanneer zij de eigenzinnigheid bedekten en de innerlijke beroering en de poëzie, dochter van geschillen. Ik bemin degene die zich toont door zijn weerstand, degene die zich afsluit en zwijgt, degene die standhoudt en, de lippen op elkaar geklemd in de martelingen, degene die weerstand heeft geboden aan de martelingen en aan de liefde. Degene die er de voorkeur aan geeft en die zo onrechtvaardig is niet te beminnen. Jij, als een geduchte toren, en die nooit ingenomen zal worden ...

Want ik haat het gemak. En er is geen sprake van een mens als hij geen tegenstand biedt. Behalve de mierenhoop waarop God zijn stempel niet meer drukt. Mens zonder kiemkracht. Zo zien we het wonder dat me in mijn gevangenis verschenen is. Sterker dan jij, dan ik, dan wij allen, dan mijn gevangenisbewakers en mijn ophaalbruggen en mijn vestingmuren. Zo zien we het raadsel dat me kwelde, hetzelfde als dat van de liefde wanneer ik haar, naakt, onderworpen hield. Grootheid van de mens en toch zijn kleinheid, want ik ken hem als groot in het geloof en niet in de trots van zijn opstand.

– 39 –

Wij denken gemakkelijk dat de waardering van anderen noodzakelijk is om als mens te leven. Wat waarderen anderen echter? Begrijpen zij de Mens wel die in mij verscholen ligt en die nog ontdekt moet worden? Daarom hebben wij allen de plicht om te 'worden' zodat wij in staat zullen zijn de ander te 'begrijpen'. Wij worden als wij deelnemen aan het scheppingsproces waarin de Mens geboren wordt. Daarom is het niet voldoende als wij door veilige aanpassing 'in een koor zingen', maar onszelf uitwisselen tegen een nieuw lied waarin allen zich bewust kunnen worden van hun adel. In de stilte van het ongehoorde moeten wij 'het zingen gronden'. Schepping komt niet tot stand als ieder zich onderwerpt aan allen (het zogenaamde algemene be-

lang), maar als 'allen meewerken en zoeken' en in zelfvergetelheid 'onderschikt zijn aan het werk'. Wij zijn onze inzet niet verplicht aan anderen, maar aan de schepping van het wezenlijke en dus aan de geboorte van de Mens. De anderen worden beroofd van hun goddelijke waardigheid als zij deze van ons moeten ontvangen. Wij helpen elkaar om de Mens in ieder geboren te laten worden. Doordat wij in de uitwisseling onze wezen investeren in de totstandkoming van de Mens in de anderen, ontdekken wij hun grootheid. Maar tegelijkertijd hebben anderen hun wezen en hun totale bezit in onze handen gelegd, zodat hun goddelijke waardigheid weerspiegeld wordt in de onze die wij hen teruggeven. Zo worden wij wederzijds 'gave van liefde'. In deze roeping tot de uitwisseling van ons wezen tegen de geboorte van de Mens treden wij binnen in 'de stilte van God', waar alle vragen hun betekenis verliezen en verstommen. De Mens die geboren moet worden, heeft deel aan het eeuwige en ontsnapt aan ieder menselijk en particulier verhaal maar vooral ook aan het gesocialiseerde verhaal van 'het babbelse menzenras'. In de geboorte van de Mens overkomt de waarheid ons en genezen wij 'van de wisselvalligheden van de taal' die vraagt naar waarom en waartoe. Wij komen tot leven doordat wij 'op weg zijn naar de stilte van de vragen en zo naar de gelukzaligheid'. Ons einddoel en onze waarheid zijn immers de 'stilte in God', waar ons diepste wezen onthuld wordt.

Nooit bang zijn voor chantage. Want als jij alles inzet op dit detailpunt, dan had jij het weldra ingezet op een ander detailpunt en het eerste zou al ingewilligd geweest zijn. Zo gaat het ook met het rijk.

Om te begrijpen is het nodig te worden. Dat verklaart de trots van degene die groeit. Hij heeft het gevoel dat de twijfel van de ander niets betekent, want de ander 'kan' het niet begrijpen.

Weet de dwang te onderscheiden van de liefde. Degene die door mij zweert en erop wacht dat ik spreek om te spreken, diegene is voor mij

van geen belang. Want ik ga mijn licht zoeken onder de mensen. In koor zingen is een ding, maar het is iets anders het zingen te gronden. En wie werkt mee aan de schepping?

Want het gaat nogmaals om dit dilemma op te heffen. Er is slechts sprake van schepping als allen meewerken en zoeken. Er is slechts sprake van schepping wanneer de stam van de boom door de liefde geknoest is. Maar het gaat niet om de onderworpenheid van ieder aan allen, integendeel, het gaat om de richting van de stroom van levenssap, die de takken van de boom als een tempel opricht in de hemel. Hier is sprake van dezelfde vergissing als bij die van de specialisten van de logica die het ontwerp in het geschapen voorwerp opmerken en geloven dat de schepping daaruit is ontstaan, wanneer zij door het ontwerp tot uitdrukking komt. Terwijl het ontwerp gezicht is dat getoond wordt. Het gaat niet om de onderwerping van ieder aan allen, maar ieder is ondergeschikt aan het werk en ieder dwingt de anderen misschien zelfs te groeien door de daad van het verzet. En ik ben verplicht aan de schepping want als zij van mij alleen ontvangen, dan worden zij arm en leeg. Maar ik ben het die van hen allen ontvangt en kijkt hoe zij zo groot geworden zijn als uitdrukking van mij die zij eerst zo groot hebben doen worden. Evenals dat ik hun lammeren in mijn armen neem, hun geiten, hun koren en zelfs de muren van hun woningen, om ze tot de mijnen te maken en ze hen terug te geven, terwijl ze gave van mijn liefde zijn geworden, insgelijks geldt dit voor de basilieken die zij oprichten ...

Maar evenals dat de vrijheid geen vrijbrief is, zo is de ordening geen afwezigheid van vrijheid. (Ik zal nog terugkomen op de vrijheid.)

Ik zal een loflied schrijven op de stilte. Jij, muzikant van de vruchten. Jij, die woont in grotten, kelders en voorraadschuren. Jij, honingpot van de vlijt van de bijen. Jij, rust van de zee op zijn volheid.

Jij, in wie ik, vanaf de top van de bergen, de stad omsluit. Haar verstilde karren, haar schreeuwen en de heldere klank van haar aambeelden. Al deze dingen zijn in het vat van de avond reeds tijdelijk gestaakt. Waakzaamheid van God over onze koorts, mantel van God over de drukte van de mensen.

Stilte van de vrouwen die niet meer zijn dan vlees waarin de vrucht rijpt. Stilte van de vrouwen onder de hoede van hun zware boezem. Stilte van vrouwen die stilte is van alle dagelijkse ijdelheden en van het leven dat een schoof van dagen is. Stilte van vrouwen die een heiligdom is en bestending. Stilte waarin de enige mogelijke wedloop gaat naar morgen. Zij hoort het kind dat openbreekt in haar buik. Stilte, bewaarster waarin ik alles in bewaring heb gegeven van mijn eer en van mijn bloed.

Stilte van de man die op zijn ellebogen leunt en die nadenkt en in het vervolg zonder inspanning ontvangt en het beste van de gedachten maakt. Stilte die hem toestaat te kennen en die hem toestaat niet te kennen, want het is soms goed dat hij onkundig is. Stilte die afwijzing is van de wormen, van de parasieten en van schadelijke kruiden. Stilte die je beschermt in de voortgang van je gedachten.

Stilte van de gedachten zelf. Rust van de bijen want de honing is klaar en hoeft nog slechts verborgen schat te zijn. En die rijpt. Stilte van de gedachten die hun vleugels in gereedheid brengen, want het is slecht dat jij je opwindt in jouw geest of in jouw hart.

Stilte van het hart. Stilte van de zinnen. Stilte van de innerlijke woorden, want het is goed dat jij God terugvindt, die stilte is in het eeuwige. Alles is immers gezegd, alles is immers gemaakt.

Stilte van God zoals de slaap van de herder, want er is geen zoetere slaap, hoewel de lammeren van de ooiën bedreigd lijken, wanneer er geen herder noch kudde meer is, want wie zou ze van elkaar kunnen onderscheiden onder de sterren wanneer alles slaap is, wanneer alles wollen slaap is?

Ach, Heer! Dat u ooit, terwijl u onze schepping binnenhaalt, deze grote poort opent voor het babbelzieke mensenras en hen doet plaatsnemen in de eeuwige stal wanneer de tijden verstreken zullen zijn, en zoals men ziektes geneest, hun betekenis weghaalt bij onze vragen.

Want het is mij gegeven te begrijpen dat alle vooruitgang van de mens erin bestaat achtereenvolgens te ontdekken dat zijn vragen geen betekenis hebben, want ik heb mijn geleerden geraadpleegd en er is geen sprake van dat zij enige antwoorden hebben gevonden op de vragen van vorig jaar – Heer! maar kijk hoe zij vandaag om zichzelf glimlachen, want de waarheid is hen overkomen als het wegvagen van een vraag.

Ik weet wel, Heer, dat de wijsheid geen antwoord is maar genezing van de wisselvalligheden van de taal, ik weet het met betrekking tot diegenen die elkaar beminnen en met bungelende benen op de lage muur gaan zitten voor de sinaasappelboomgaard, schouder aan schouder, goed wetend dat zij geen antwoord hebben ontvangen op de vragen die zij gisteren stelden. Maar ik weet wat liefde is, en dat er dan geen enkele vraag meer wordt gesteld.

En een voor een, van bedwongen tegenstrijdigheid naar bedwongen tegenstrijdigheid, ben ik op weg naar de stilte van de vragen en zo naar de gelukzaligheid.

O praatzielen! Zij (die vragen) hebben de mensen zozeer beschadigd. Dwaas die het antwoord van God verwacht. Als Hij je ontvangt, als Hij je geneest, dan gebeurt dit door jouw vragen met Zijn hand weg te vagen, zoals de koorts. Dit gebeurt.

Als jij ooit Jouw schepping binnenhaalt, Heer, open voor ons Jouw luchtopening met twee deuren en laat ons daar binnengaan waar niet meer geantwoord zal worden want er zal geen antwoord meer zijn, maar gelukzaligheid die de sluitsteen is van de vragen en aangezicht dat voldoening geeft.

En hij zal de uitgestrektheid van zoet water ontdekken die nog wijds is dan de uitgestrektheid van de zeeën, en hij had goed geraden het lied van de fonteinen te horen, wanneer hij met bungelende benen tegen haar aan ging zitten die echter slechts een gazelle was die op de loop was gejaagd, en een beetje op adem komend tegen haar hart.

Stilte, haven van het schip. Stilte in God, haven van alle schepen.

— 40 —

Als wij het niet aandurven te worden wie wij ten diepste zijn, wordt ons leven ondergraven door de angst niet te zijn. Als gevolg hiervan wenden wij een denkbeeldige identiteit voor die zou beantwoorden aan de verwachtingen en eisen van anderen en aan ons ideale zelf. Als wij slecht onderwezen zijn in het bewustzijn van de waardigheid die wij in Gods ogen hebben, vluchten wij in een wirwar van zelfconstructies en spannende verhalen. Daarom is het onze roeping en rol om elkaar wederzijds te bevrijden van deze obsessieve leugens en elkaar bij de hand te leiden naar onszelf ofwel naar de openbaring van de Mens in ieder van ons.

God stuurde me haar die zo leuk loog, eenvoudig, met snerpemde wreedheid. Ik boog me over haar als was zij de frisse zeewind.

– ‘Waarom lieg je?’ zei ik.

Dan huilde ze, geheel bedolven onder haar tranen. En ik dacht na over haar tranen:

Zij huilt, zei ik tegen mezelf, omdat ze niet geloofd wordt wanneer ze liegt. Want wat mij betreft is er geen sprake van veinzerij van de kant van de mensen. Ik ken de betekenis niet van de komedie. Zeker, zij wil zich uitgeven voor een ander. Maar daar is niet het drama gelegen dat me verontrust. Het is voor haar een drama, die zo graag een ander wil zijn. De deugd heb ik vaker gerespecteerd gezien door diegenen die haar veinzen dan door diegenen die haar beoefenen en net zo deugdzaam zijn als zij lelijk zijn. Terwijl die anderen zozeer verlangen om deugdzaam en geliefd te zijn, maar zich niet weten te beheersen. Ze worden veeleer beheerst door anderen. Ze zijn altijd in opstand tegen. Ze liegen om mooi te zijn.

De redenen die woordspelingen gebruiken, zijn nooit de ware redenen. Daarom zal ik hen niets verwijten behalve dat ze zich helemaal scheef uitdrukken. Daarom zweeg ik met betrekking tot deze leugens, in de stilte van mijn liefde niet luisterend naar de ophef van de woorden maar enkel naar de inspanning. Dit werk van de in de val gelopen vos die worstelt met de valstrik. Of van de vogel die zich tot bloedens toe verwondt aan zijn kooi. En ik wendde me tot God om Hem te zeggen: ‘Waarom heb je haar niet geleerd een toegankelijke taal te spreken, want als ik haar beluister, zou ik verre van haar te beminnen, haar laten ophangen. Toch is er iets aangrijpends in haar en zij verwondt zich tot bloedens toe aan de vleugels in de nacht van haar hart en zij is bang voor mij zoals deze jonge vossen van de zand-

vlakten die ik stukken vlees aanreikte en die trilden, beten en mij het vlees uit mijn handen rukten om het mee te nemen in hun holen.'

- Heer, zei ze me, zij weten niet dat ik zuiver ben.

Zeker ik wist wel dat zij de boel in mijn huis overhoophaalde. En nietemin had ik het gevoel dat mijn hart doorboord was door de hardheid van God:

- Help haar te huilen. Vergiet tranen om haar. Laat zij moe van zichzelf tegen mijn schouder rusten: er is bij haar geen sprake van moedeloosheid.

Want men had haar slecht onderwezen in de volmaaktheid van haar staat en het verlangen kwam in mij op haar te bevrijden. Ja, Heer, ik ben tekortgeschoten in mijn rol ... Want er is geen sprake van een klein meisje zonder belang. Zij die huilt, zij is niet de wereld maar een teken van de wereld. En de angst ontstaat in haar uit het feit niet te worden. Maar geheel verbrand en in rook opgegaan. Onderweg mee-geleurd in een rivier en onmogelijk vast te houden. Ik kom en ik ben jullie aarde, jullie stal en jullie betekenis. Ik ben de grote taalovereenkomst, en huis en kader en bewapening.

- Luister eerst naar mij, zeg ik hem.

Ook zij moet ontvankelijk verklaard worden. Zo staat het ook met de kinderen van de mensen en diegenen vooral die niet weten wat het zou zijn dat zij kunnen weten ...

- Want ik wil jullie bij de hand leiden naar jezelf ... Ik ben het goede jaargetijde van de mensen.

Vrienden kiezen wij op grond van sympathieën en deze positieve gevoelens geven ons de indruk dat zij eerlijk en betrouwbaar zijn. Toch is het de vraag of er wel echt sprake is van vriendschap, als deze vriendschap gebaseerd is op iets wat in ons leeft en niet op de ander zelf die ons tegemoet treedt. Dit hoofdstuk dwingt ons onderscheid te maken tussen vriendschap die niet verder komt dan een subtiële vorm van zelfbekkernis waarin wij de ander gebruiken om ons goed te voelen, en van de andere kant een liefde waarin wij onszelf onvoorwaardelijk uitwisselen tegen het goddelijke wezen van de ander, dat in alle omstandigheden aanwezig is en geschouwd kan worden. Wij kunnen vrienden niet kiezen, want in iedere mens zullen wij onvermijdelijk een deel ontdekken dat onze vriend is. De vraag is daarom niet of deze vriend trouw is aan onze gevoelens en inzichten en deze als plicht op zich neemt, maar of wij trouw blijven aan de Mens die wij in hem hebben gezien en die wij door onze onvoorwaardelijke liefde hopen te bevorderen. Wij leven in een wereld vol vrienden als wij onze ogen durven te openen. Ons hart of ons huis kan nooit groot genoeg zijn om hen allen te bevatten,

Onbillijk is degene die over zijn zeer kleine huis zei:

- Ik bouw het opdat het al mijn ware vrienden kan bevatten ...

Want wat dacht hij dus van de mensen, deze jichtlijder! Als ik mijn huis wilde bouwen voor mijn ware vrienden, dan zou ik het niet groot genoeg kunnen bouwen, want ik ken geen mens op deze wereld van wie een deel niet mijn vriend is, hoe gering dit ook is, hoe vergankelijk. Zelfs uit degene die ik laat onthoofden, haalde ik mijn vriend wel als wij konden kiezen tussen de mensen. Zelfs uit degene die mij schijnbaar haat en mij zou laten onthoofden als hij dat kon. Denk maar niet dat daar sprake is van gemakkelijke vertederings, noch van toegeeflijkheid, noch van gangbaar verlangen, van gangbare sympa-

thie, want ik blijf streng, onbuigzaam en zwijgzaam. Maar hoe talrijk is hij mijn versnipperde vriend, en hoe zou hij mijn huis goed vullen als ik hem zou leren lopen.

Maar noemt hij, de ander, waarachtige vriend, tenzij degene aan wie hij geld zou kunnen toevertrouwen zonder risico van diefstal, de vriendschap betekent dan slechts trouw van een dienstknecht, – of een dienst vragen en deze zou een wederdienst verkrijgen – en de vriendschap betekent dan slechts voordeel aan mensen ontleend – of degene die hem indien nodig zou verdedigen? En de vriendschap is hulde die gebracht wordt. En ik verafschuw de rekenkunde en ik noem mijn vriend degene die ik in hem heb gezien, die misschien slaapt verborgen in zijn omhulsel, maar die tegenover mij aan het licht begint te komen, terwijl hij me herkend heeft en me toelacht, zelfs als hij me later moet verraden.

Maar die ander, zie je, degenen die hij zijn vrienden noemt, dat zijn zij die in zijn plaats de gifbeker zouden drinken – hoe wil je dat allen daar blij mee zijn?

Degene die zich goed noemde, begreep de vriendschap niet. Mijn vader, die wreed was, had vrienden en wist hen te beminnen, terwijl hij niet gevoelig was voor de teleurstelling die gefrustreerde gierigheid is. De teleurstelling is slechts laaghartigheid, want waardoor is datgene vernietigd wat je eerst in de mens bemind hebt, als er ook iets anders bestaat dat jij niet bemint? Maar degene die jij bemint of die jou bemint, vorm jij onmiddellijk om tot slaaf, en als hij niet de lasten op zich neemt van deze slavernij, veroordeel je hem.

De ander heeft toen, omdat een vriend hem zijn liefde te geschenken gaf, dit geschenk verandert in plicht. En de gave van liefde werd plicht om de gifbeker te drinken en slavernij. De vriend beminde de

gifbeker niet. De ander acht zich dus tekortgedaan, wat laaghartig is. Hier is in feite slechts sprake van teleurstelling ten opzichte van een slaaf die slecht heeft gediend.

- 55 -

Beminnen kunnen wij alleen met lege handen. Toch bestaat altijd het gevaar dat wij in de liefde onze eigen veiligheid zoeken in plaats van de ander. De ander is ons bezit niet en kan ons daarom nooit teleurstellen of kwetsen. Gebeurt dit toch, dan moeten wij eens diep in ons hart kijken en ons afvragen wat onze liefde zozeer gecorrumpeerd heeft dat de liefde ons laat lijden. In de lijn van de mystieke traditie confronteert Saint-Exupéry ons met het fundamentele uitgangspunt dat 'de ware liefde daar begint waar men niets meer terugverwacht'. De ander is er niet voor ons, maar wij zijn er onvoorwaardelijk voor de ander, in wie immers de Mens oplicht. Deze mens mogen wij nooit tot slaaf van onze wensen en verlangens maken. Daarom richten wij ons ook in gebed tot God om gevoed te worden door wat Hij aan anderen geeft. Het grote belang van het gebed is er dus niet in gelegen God gunstig te stemmen opdat Hij onze zin zal doen, maar 'de mens de liefde voor de mensen te leren'. In beide gevallen leren wij te geven zonder gericht te zijn op een antwoord. Pas wanneer wij onszelf uitgewisseld hebben tegen de tempel of de ander die zich in zijn of haar goddelijke waardigheid aan ons openbaart, is er sprake van ware liefde. Door de angst voor lijden en pijn, sluipt er ongemerkt veel haat binnen in onze liefde. Als het al waar zou zijn dat 'men van jou kan stelen wat jij ontvangt', wie bezit de macht om van je te stelen wat jij geeft? Beminnen is loutere gave van onszelf in absolute zelfvergetelheid. Wij zijn immers geheel en al oog voor de ander, die wij ontwaren in zijn of haar beminnenswaardigheid, die de persoon verre overstijgt. Liefde ontstaat wanneer wij beiden samenwerken en ons onverdeeld wijden aan de geboorte van de Mens vanuit de werkelijkheid van Gods onvoorwaardelijke Liefde. Dan betreden wij 'de tempel waar alleen de vriend binnentreedt, maar on-

telbaar'. Een tempel die als ruimte van gebed de leerschool is van de liefde, de 'Schola Caritatis' van de cisterciënzer mystiek.

Verwar de liefde niet met de waanzin van het bezit, dat de ergste smarten meebrengt. Want in tegenstelling tot de doorsneemening doet de liefde niet lijden. Maar de bezitsdrang doet lijden die het tegendeel van liefde is. Want om God lief te hebben ga ik te voet op weg, zwaar hinkend, om hem eerst aan de andere mensen te brengen. Ik breng mijn God niet terug tot slavernij. Ik word gevoed door wat Hij aan anderen geeft. Zo kan ik ook degene die werkelijk liefheeft, herkennen aan het feit dat hij niet gekwetst kan worden. En diegene die sterft voor het rijk, het rijk kan hem niet benadelen. Men kan spreken over de ondankbaarheid van deze of gene, maar wie zou je spreken over de ondankbaarheid van het rijk? Het rijk wordt opgebouwd uit jouw gaven en welke schraperige rekenkunde voer je in als jij je druk maakt over een eerbewijs door hem gegeven? Degene die zijn leven aan de tempel heeft gegeven en zich heeft uitgewisseld tegen de tempel, diegene beminde werkelijk, maar in welke vorm kon hij zich gekwetst voelen met betrekking tot de tempel? De ware liefde begint daar waar men niets meer terugverwacht. En als de oefening van het gebed zo belangrijk blijkt te zijn om de mens de liefde voor de mensen te leren, dan is dat in de eerste plaats omdat het niet beantwoord wordt.

Jullie liefde ligt aan haat ten grondslag, want jullie blijven stilstaan bij de persoon van de vrouw of de man van wie jullie voorraden aanleggen en jullie beginnen te haten, gelijkend op honden wanneer deze rond de voederbak draaien, iedereen die gluurde naar jullie maaltijd. Jullie noemen liefde dit egoïsme van de maaltijd. De liefde is jullie nauwelijks geschonken of ook daar, zoals in jullie valse vriendschappen, maken jullie van deze vrije gave een knechtschap en een slavernij en beginnen jullie je als benadeeld te ontdekken van het ogenblik

af dat men jullie bemint. En af te straffen door de vertoning van jullie lijden om beter tot slaaf te maken. En inderdaad jullie lijden. En juist van dit lijden heb ik een afkeer. Waarom willen jullie dat ik het bewonder?

Zeker, toen ik jong was, heb ik op en neer gewandeld op mijn terras onder de blakerende sterren vanwege een of andere ontsnapte slavin waarin ik mijn heling vermoedde. Ik wou legers op de been brengen om haar terug te veroveren. Om haar te bezitten, wou ik gewesten aan haar voeten werpen, maar God is mij tot getuige dat ik de betekenis van de dingen niet verward heb en deze zoektocht naar mijn prooi nooit als liefde gekwalificeerd heb, zelfs als het mijn leven op het spel zette.

De vriendschap herken ik hieraan dat ze niet teleurgesteld kan worden en ik herken de ware liefde hieraan dat ze niet benadeeld kan worden.

Als men je komt zeggen: 'Wijs die daar af want zij benadeelt je ...', luister naar ze met mildheid maar verander jouw handelwijze niet want wie heeft de macht om jou te benadelen?

En als men je komt zeggen: 'Wijs haar af, want al jouw zorg is nutteloos ...', luister met mildheid naar ze maar verander jouw handelwijze niet, want jij hebt nu eenmaal gekozen. En als men van jou kan stelen wat jij ontvangt, wie bezit de macht om van je te stelen wat jij geeft?

En als men je komt zeggen: 'Hier, jij hebt schulden. Hier, jij hebt er geen. Hier, men erkent jouw gaven. Hier, men hoont ze.' Stop jouw oren dicht voor de rekenkunde.

Aan allen zul jij antwoorden: mij beminnen is op de eerste plaats samenwerken met mij.